

Dainis Bruģis

ŠĒNBERGAS MUIŽA
SCHÖNBERG

24656

2005-6
L 182

L
7

Dainis Bruģis
ŠĒNBERGAS MUIŽA
SCHÖNBERG

RUNDĀLES PILS MUZEJS
2005

UDK 72 (474.3) (091)
Br 825

0305064255

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

2-800
581

Rundāles pils muzejs izsaka pateicību izdevuma finansētājiem – Kurzemes bruņniecības fondam “Vereinigte Kurländische Stiftungen” un Kultūrkapitāla fondam.
Autors sirsnīgi pateicas arī ārstam Uldim Mantonam par nenovērtējamu palīdzību izdevuma tapšanā.

Das Schlossmuseum Rundāle bedankt sich bei den “Vereinigten Kurländischen Stiftungen” der Kurländischen Ritterschaft und dem “Kultūrkapitāla fonds” für die Finanzierung dieser Auflage.
Herzlicher Dank des Autors gilt auch dem Arzt Uldis Mantons für die unschätzbare Hilfe bei der vorliegenden Monographie.

Izdevums veltīts Skaistkalnes vēstures pētnieka Pētera Lukaševica (1914–2001) piemiņai
Gewidmet dem Andenken an den Forscher der Geschichte von Schönberg, Pēteris Lukaševics (1914–2001)

Tulkotāji/ Übersetzung Valda Kvaskova (vācu val./ Deutsch)
Malda Ignatjeva (krievu val./ Russisch)

Foto: Dainis Bruģis, Ints Lūsis
Sagatavots/ Layout “Hofman Studio”
Iespiests/ Druck “Tipogrāfija Citrons”

Uz vāka: Skats uz Skaistkalni. 1933. g. foto.
Auf dem Vorderdeckel: Blick auf Schönberg. Foto 1933.

ISBN 9984 - 9688 - 1-X

© Rundāles pils muzejs, 2005

1. Šēnberga. V. Knopfmahera tērauda gravīra pēc V. Z. Stafenhāgena zīmējuma, ap 1860. g.
Schönberg. Stahlstich von W. Knopfmacher nach einer Zeichnung von W. S. Stavenhagen. Um 1860.

Daudzu vairāk vai mazāk bezpersonisku apdzīvoto vietu vidū Skaistkalne (agrākā Šēnberga) izceļas ne vien ar savu skanīgo nosaukumu, bet arī ar virkni tikai tai raksturīgu iezīmju. Koptie Lietuvas lauki Mēmeles viņā krastā piešķir tai savdabīgu pierobežas ciema noskaņu, sarunās bieži dzirdamā īpatnējā izlokne liecina par sēļu zemes tuvumu, bet varenā, miesta pieticīgajai apbūvei augstu pāri izslējusies baznīca apliecina katolicisma spēcīgās saknes šajā nomaļajā Zemgales nostūrī. Vizuāli Skaistkalnes tēls asociējas tieši ar pēdējo – iespaidīgo dievnama siluetu, tādēļ arī ciemata vēsturi visbiežāk saista ar baznīcas vēstures faktiem. Savukārt kādreizējā Šēnbergas muižas apbūve miesta austrumu nomalē, kautrīgi ieslēpusies tuvīno koku lapotnēs un aizsegusies no miesta kņadas, turpina dzīvot savu nosvērto, nesteidzīgo dzīvi.

Par pirmo tagadējā Skaistkalnes novada lēņu īpašnieku kļuva kāds Heinrihs Šēnbergs, kuram šīs zemes “starp Mēmeles un Iecavas upēm” 1489. gadā

Unter manchen charakterlosen Siedlungen in Lettland zeichnet sich Schönberg nicht nur durch seinen wohlklingenden Namen, sondern auch durch besondere, nur für diese Ortschaft bezeichnende Züge aus. Die gut bestellten Felder auf dem anderen – litauischen – Ufer der Memel lassen hier die besondere Situation eines Grenzdorfes spüren. Die eigenartige Mundart, die oft zu hören ist, lässt die Nähe des vom Volkstamm der Selen bewohnten Gebietes spüren. Das mächtige Kirchengebäude aber, das die bescheidene Bebauung des Fleckens hoch überragt, legt Zeugnis ab von den starken Wurzeln des Katholizismus an dieser entlegenen Ecke Semgallens. Der optische Eindruck von Schönberg wird in großem Maße von der markanten Silhouette des Gotteshauses geprägt, auch die Geschichte des Dorfes wird öfters mit der der Kirche in Verbindung gebracht. Der frühere Gutshof Schönberg liegt am Ostende des Ortes. Er verbirgt sich hinter den ihn umgebenden und vor dem

izlēvoja Livonijas ordeņa mestrs J. fon Freitāgs-Loringhofens.¹ No pirmā muižas īpašnieka uzvārda tad arī ir cēlies muižas nosaukums – “Šēnberga”, kas nemainīgs saglabājās līdz pat 20. gadsimtam un ar pagasta padomes lēmumu tika latviskots tikai 1925. gadā. Citādi Šēnbergu darbības pēdas Skaistkalnē vairs nav atrodamas. Viņu valdīšanas laiks nebija ilgs, un jau H. Šēnberga dēls Johans muižu atstāja, lai, saskaņā ar ordeņa mestra Valtera fon Plettenberga rīkojumu, to nodotu Hermanim Nīštatom.

Lēņa noteikumi šoreiz paredzēja, ka vīra nāves gadījumā īpašuma tiesības uz muižu saglabā viņa sieva. Tā arī notika. M. Nīštats nomira, bet viņa sieva atnesa Šēnbergas muižu pūrā Jirgenam fon Šafhauzenam. J. fon Šafhauzena tiesības uz šo īpašumu 1559. gadā apstiprināja ordeņa mestrs Vilhelms fon Firstenbergs.

Par Šēnbergas lēņa piederību 16. un 17. gs. mijā joprojām nav pilnīgas skaidrības, taču vairākos avotos atrodamas norādes, ka muiža vēl 17. gs. pirmajā pusē bijusi to pašu Šafhauzenu īpašumā. Jirgena Šafhauzena dēls Dītrihs, kas Šēnbergu mantoja pēc tēva nāves, iedzīvojās parādos, tādēļ viņa dēls Kristofs 1640. gadā bija spiests muižu par 1000 poļu florīniem iekļāt Mežmuižas amtmanim Heinriham Holtmanim.

Tomēr arī Šafhauzeni Šēnbergā īsti nespēja iesakņoties. Jau dažus gadus vēlāk Šēnbergas piemuižas Ozolmuižu un Mēmeli no Šafhauzeniem atpirka poļu armijas pulkvedis Johans fon Bergs-Karmels. Ap 1650. gadu pulkvedis acīmredzot nopircis arī pašu Skaistkalni, jo jau kādā 1653. gada dokumentā viņš minēts kā Šēnbergas muižas dzimtkungs.

Bergu-Karmelu valdīšana Šēnbergā sākās ar īpašuma robežu precizēšanu, kā rezultātā izcēlās nopietnas domstarpības ar kaimiņos dzīvojošo Lidinghauzenu-Volfu dzimtu. Šie īpašuma strīdi, kurus vainagoja vairāki tiesas procesi, izbeidzās tikai pēc tam, kad Johana Berga-Karmela dēls Francis Vladislavs otrajā laulībā apprecēja Lidinghauzena-Volfa meitu Konstanci, un robežu problēma kļuva par ģimenes iekšējo lietu.

Bergi-Karmeli bija katoļi un pēc Šēnbergas muižas iegūšanas strauji uzsāka novada katolizēšanu. Pēc J. fon Berga-Karmela rīkojuma 1658. gadā te tika uzcelta pirmā katoļu baznīca, un vairums vietējo iedzīvotāju pievērsās šai konfesijai. Vēl tālāk katolicisma ieviešanā gāja Johana dēls Francis Vladislavs, kurš 1666. gadā tagadējo baznīckalnu un vēl vairākus

Getriebe des Dorfes beschützenden Bäume und führt seine eigene geruhssame und ausgeglichene Existenz.

Als der erste Lehnbesitzer vom Gebiet Schönberg gilt ein gewisser Heinrich Schönberg, der 1499 von dem Ordensmeister Johann Freytag von Loringhoven mit Ländereien “zwischen Memel und Eckau im Amte Bauschke” belehnt wurde.¹ Der Name des Gutes “Schönberg”, der auf den Familiennamen seines ersten Besitzers zurückzuführen ist, blieb bis zum 20. Jahrhundert unverändert erhalten; erst 1925 wurde dieser Ortsname laut Beschluss der Gemeindeverwaltung ins Lettische übersetzt und heißt seitdem “Skaistkalne”. Heute sind in Skaistkalne keine Spuren mehr der Familie von Schönberg zu finden. Die Schönbergs hatten dieses Gut nur kurze Zeit inne, bereits der Sohn von Heinrich war gezwungen, es zu verlassen und auf Anordnung des Ordensmeisters Wolter von Plettenberg diesen Besitz an Hermann Niestadt abzutreten.

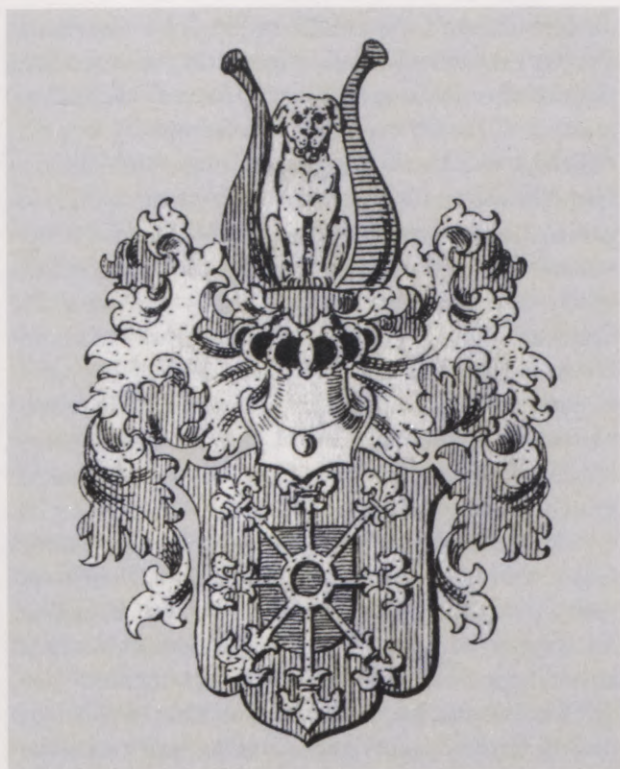
Die Bedingungen für die Belehnung waren, dass das Erbrecht nach dem Tod des Ehemannes auf seine Gemahlin ausgedehnt werden soll. Dieser Fall trat auch ein: Hermann Niestadt verstarb, und seine Witwe brachte das Gut Schönberg als Aussteuer in ihre Ehe mit Jürgen von Schaffhausen ein. Das Lehnrecht des letzteren auf dieses Gut wurde vom Ordensmeister Wilhelm von Fürstenberg 1559 bestätigt.

Die Frage, wer der Lehnherr von Schönberg an der Wende des 16. zum 17. Jahrhundert war, kann nicht eindeutig beantwortet werden. Mehrere Quellen geben jedoch an, dass das Gut noch in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts im Besitz der Familie Schaffhausen war. Überliefert ist, dass der Sohn Jürgen von Schaffhausens, Dietrich, der das Gut nach dem Tod seines Vaters geerbt hatte, in Schulden geraten war und sein Sohn Christoph sich genötigt sah, es 1640 dem Amtmann von Grenzhof, Hermann Holtmann, für 1000 polnische Florin zu verpfänden.

Die Familie von Schaffhausen konnte in Schönberg nicht Fuß fassen. Bald nach dem Antritt dieses Gutes verkaufte sie dessen Beihöfe Eckhof und Memelhof dem polnischen Obersten Johann von Berg-Carmel, der um 1650 wohl auch Schönberg erwarb, denn in einer Urkunde von 1653 wird er bereits als Erbherr dieses Gutes erwähnt.

¹ Dāvinājuma akta noraksts saglabājies Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA, 4038. f., 2. apr., 2186. l., 121. lp.). Kopumā Skaistkalnes muižas vēstures fakti lielākoties aizgūti sekojošos avotos: Klopmann, F. von, Kurländische Güter-Chroniken. Band. 1. – Mitau, 1856. – S. 169.–180. un O. E. Šmita apcerējums: Schmidt, O. E. Flecken Schönberg// Allgemeine Sport-Zeitung. – 24. Febr. 1901. – S. 317, 318. (Turpmāk: Schmidt, O. E. Flecken..) un: Schmidt, O. E. Schönberg. – Rokraksts Latvijas Vēstures muzejā, inv. Nr. LVM VN 12441/21 II (turpmāk Schmidt, O. E. Schönberg..).

¹ Eine Abschrift dieses Lehnbriefes befindet sich im Historischen Staatsarchiv Lettlands (Latvijas Valsts vēstures arhivs, im Folgenden: LVVA). (LVVA, Best. 4038, Reg. 2, Akte 2186, Bl. 121.) Die Daten zur Geschichte des Gutes Schönberg wurden hauptsächlich folgenden Quellen entnommen: Klopmann, F. von. Kurländische Güter-Chroniken. Band 1. – Mitau 1856. – S. 169–180; Beiträge von O. E. Schmidt: Schmidt, O. E. Flecken Schönberg. In: Allgemeine Sport-Zeitung. – 24. Febr. 1901. – S. 317, 318. (im Folgenden: Schmidt, O. E. Flecken..); Schmidt, O. E. Schönberg. – Manuskript im Historischen Museum Lettlands, Inv. Nr. LVM VN 12441/21 II (im Folgenden: Schmidt, O. E. Schönberg..).

2. Fon Šēnbergu dzimtas ģerbonis.
Wappen der Familie von Schönberg.

zemes gabalus "uz mūžīgiem laikiem" novēlēja katoļu sludinātājam Jakobam Ugoskim un viņa pēcnācējiem šajā amatā. 1667. gadā dāvinājumu apstiprināja Polijas Seims, bet vēl desmit gadus vēlāk – 1677. gadā – šeit tika dibināts katoļu klosteris.

18. gs. sākumā Šēnberga bija 4 arkļus liela muiža, kurai piederēja divas piemuižas – Ozolmuiža un Mēmeles muiža. 1702. gadā kā muižas īpašnieks minēts Karls fon Bergs-Karmels.² Pēc Karla un viņa sievas nāves Skaistkalni mantoja viņu vienīgā mantiņiece – brālameita Brigita, kura 1715. gadā apprecējās ar poļu armijas pulkvedi un Lietuvas muižnieku Johanu Mihaelu Strutini-Strutinski. Ozolmuiža un Mēmele šajā laikā bija izrentētas Borhu dzimtai, taču ticības strīdu dēļ Strutinskis lauza nomas līgumu un, būdams kaislīgs jezuītu ordeņa atbalstītājs, 1716. gadā abas piemuižas nodeva ķīlas īpašumā jezuītu kolēģijai. Pašu Šēnbergas muižu J. M. Strutinskis 1717. gadā atstāja savam dēlam Jozefam, kurš to pārvaldīja vairāk nekā divdesmit gadus.

1738. gadā J. Strutini-Strutinskis noslēdza kontraktu par Šēnbergas muižas pārdošanu Rēzeknes stārastam, Priekules un Asītes muižu īpašniekam Nikolausam fon Korfam. N. fon Korfs, Virtembergas hercoga adjutants un gvardes poručīks, 1732. gadā

² Šis arkļu revīzijās minētais fakts aizgūts V. fon Dortēzena sastādītajos Kurzemes muižnieku dzimtu vēstures materiālos (LVVA, 5759. f., 2. apr., 1386. l., 12. lp.)

Bei der Übernahme des Gutes Schönberg durch die Familie von Berg-Carmel wurde eine Grenzregulierung vorgenommen, die ernsthafte Auseinandersetzungen mit der in der Nachbarschaft ansässigen Familie von Lüdinghausen-Wolff verursachte. Diese Streitigkeiten um den Landbesitz, die mehrmals vor Gericht gebracht wurden, wurden erst nach der Heirat des Sohnes des Gutsherren von Schönberg Johann von Berg-Carmel, Franz Wladislaw, (es war seine zweite Ehe) mit der Tochter des Lüdinghausen-Wolff, Constantia, beendet. So wurde aus dem Grenzproblem eine Familienangelegenheit.

Die Familie von Berg-Carmel war katholisch. Sie begann gleich mit der Katholisierung dieses Gebietes. Auf Anordnung J. von Berg-Carmels wurde dort 1658 die erste katholische Kirche erbaut, und die meisten Bewohner dieses Ortes gingen zu dieser Konfession über. Einschneidende Maßnahmen zur Stärkung des katholischen Glaubens ergriff der Sohn von Johann, Franz Wladislaw: 1666 vermachte er "auf ewige Zeiten" den Hügel, auf dem die Kirche stand, sowie mehrere andere Landstücke dem katholischen Priester Jacob Ugosky und seinen Nachfolgern im Amt. Der Polnische Sejm bekräftigte diese Stiftung 1667. Zehn Jahre später – 1677 wurde auf diesem Grund und Boden ein katholisches Kloster gegründet.

Zu Anfang des 18. Jahrhunderts umfasste Schönberg vier Haken Land; es hatte auch zwei Beihöfe: Eckhof und Memelhof. Als Erbherr wird 1702 Karl von Berg-Carmel angegeben.² Nach dem Tode Karls und seiner Gemahlin wurde Schönberg von ihrer einzigen Erbin, der Nichte Karls, Brigitte, erblich übernommen. 1715 heiratete sie den Obersten in polnischen Diensten und litauischen Adligen Johann Michael Strutiny-Strutinsky. Die beiden Beihöfe, Eckhof und Memelhof, waren zu dieser Zeit der Familie von Borch verpfändet.

J. M. Strutinsky, der ein eifriger Jesuit war, brach jedoch wegen Glaubensstreitigkeiten diesen Pfandkontrakt und übergab 1716 die beiden Beihöfe dem Jesuitenkollegium in Pfand. Das Gut Schönberg aber überließ er 1717 seinem Sohn Joseph, der es über 20 Jahre lang inne hatte.

Gemäß dem 1738 zwischen J. Strutiny-Strutinsky und dem Starosten zu Rositten, Besitzer der Güter Preekuln und Assieten, Nikolaus von Korff, geschlossenen Vertrag wurde Schönberg dem letzteren verkauft. N. von Korff, Adjutant des Herzogs von Württemberg und Gardefähnrich, hatte 1732 das Gut Lipsten in der unweit gelegenen Gemeinde Neuohof erworben. Schon früher, 1728, war er durch

² Diese Daten aus der Hakenrevision von 1702 wurden den von W. von Dortthesen gesammelten Materialien zur Geschichte der kurländischen Adelsfamilien entnommen (LVVA, Best. 5759, Reg. 2, Akte 1386, Bl. 12).

bija iegādājies Lipstu muižu netālajā Vecmuižas pagastā un jau 1728. gadā, apprecot Bruknas muižas mantinieci Konstanci Urzulu fon der Vāleni, ieguvis lielu zemes īpašumu blakus Skaistkalnei. Tagad, nopērkot Šenbergu, Korfam radās iespēja Lietuvas pierobežā izveidot vienotu, iespaidīga izmēra dzimtīpašumu. Muižas pirkšana tomēr neritēja tik gludi, kā varēja vēlēties. Uz laiku darijumu izjauca Bergu-Karmelu mantinieki, kuri izvirzīja savas pretenzijas uz Šenbergas īpašumu. Darijums galīgi tika noformēts tikai 1743. gadā, un Šenberga pārgāja Nikolausa fon Korfa un viņa sievas kopīgā īpašumā.

Atšķirībā no iepriekšējiem muižas īpašniekiem, Korfi bija luterāņi, tādēļ pirkšanas-pārdošanas līgumā bija iekļauti vairāki punkti, kuri garantēja vietējo katoļticīgo zemnieku aizstāvību. N. fon Korfs apņēmas nenojaukt Ozolmuižas katoļu baznīcu un nelikt zemniekiem piespiedu kārtā atteikties no viņu ticības. Jaunajam muižas īpašniekam bija jāapsola muižas laudim arī brīvdienas daudzo katoļu svētku reizēs.

1748. gadā Nikolauss fon Korfs sastādīja testamentu (tas stājās spēkā 1754. gadā), ar kuru dibināja trīs atsevišķus fideikomissus – Krustpils, Priekules-

die Ehe mit der Erbin des Gutes Brucken, Constantia Ursula von der Wahlen, Eigentümer von großem Grundbesitz in unmittelbarer Nähe von Schönberg geworden. Durch den Kauf von Schönberg bot sich Nikolaus von Korff Gelegenheit, einen einheitlichen Grundbesitz von beträchtlichem Umfang im Grenzgebiet von Litauen anzulegen. Die käufliche Übernahme des Gutes erfolgte jedoch nicht so einfach, wie es dem neuen Erbherren lieb gewesen wäre. Die Erben der Familie von Berg-Carmel unterbrachen mit ihren Ansprüchen auf Schönberg die Kaufverhandlungen auf längere Zeit. Der endgültige Kaufvertrag wurde erst 1743 unterzeichnet, und Schönberg wurde von Nikolaus von Korff und seiner Gemahlin in gemeinsamen Besitz übernommen.

Im Unterschied zu den früheren Besitzern dieses Gutes waren die von Korffs Lutheraner. Dem Kaufvertrag wurden deshalb mehrere Artikel beigefügt, die die Rechte der katholischen Bauern gewährleisten sollten. Nikolaus von Korff verpflichtete sich, die katholische Kirche in Eckhof nicht abzutragen und die Bauern zum Glaubenswechsel nicht zu veranlassen. Der neue Gutsherr sollte auch versprechen, dass katholische kirchliche Festtage für seine Untertanen arbeitsfrei sein sollten.

1748 machte Nikolaus von Korff sein Testament (es trat 1754 in Kraft), wodurch er drei einzelne Fideikomisse stiftete: Kreuzburg, Preekuln-Elkeseem und Brucken-Schönberg. Zum Besitzer des letzteren setzte er seinen Sohn Sigismund Friedrich ein, der seine Rechte auf diesen Grundbesitz erst nach dem Tod seiner beiden Eltern genießen konnte.

Nikolaus von Korff, der 1752 auch das Gut Nerft an sich gebracht hatte, starb 1755. Da seine Witwe, Constantia Ursula von der Wahlen, bis zum Jahr 1790 lebte, konnte Sigismund Friedrich das ihm vermachte Fideikommiss erst im Alter von 60 Jahren antreten – wenige Jahre vor seinem Tod im Jahr 1796. Wie sein Vater war auch er Starost zu Rositten. Er besaß das von seinem Vater erworbene Gut Nerft sowie mehrere Güter auf dem Territorium des heutigen Weißrussland. Sigismund Friedrich übte eine Zeit lang das Amt des Adelsmarschalls des Gouvernements Witebsk aus und war mit dem St. Annen-Orden I. Stufe ausgezeichnet worden. Er war zweimal verheiratet: in der ersten Ehe mit Catharina Lovise Julianne von Klopmann aus Würzau, in der zweiten – mit Elisabeth Charlotte Benigna von Hahn aus dem Gut Podhaizen in Litauen.

Nach dem Tod seines Vaters ließ sich Sigismund Friedrich in Nerft nieder, seine Mutter bewohnte als Witwe den früheren Gutshof ihres Vaters, Brucken. In Schönberg lebte zu dieser Zeit ihre jüngste Tochter Louise Dorothea, deren Gemahl der spätere Graf Johann Friedrich von Medem war. Gerade in Schönberg wurde 1754 ihre älteste Tochter Elisabeth Charlotte Constantia geboren, die mit Namen Elisa

3. Šenbergas muižas īpašnieks Zigismunds Frīdrihs fon Korfs. Nezināma autora glezna, 18. gs.

Erbherr von Schönberg, Sigismund Friedrich von Korff. Gemälde eines unbekanntes Malers. 18. Jh.

Elkuzemes un Bruknas-Šēnbergas. Par pēdējā īpašnieku testamentā tika noteikts Zigismunds Frīdrihs, kura pilnas tiesības uz īpašumu gan stājās spēkā tikai pēc abu vecāku nāves.

Nikolauss fon Korfs, vēl 1752. gadā paspējis nopirkt Neretas muižu, nomira 1755. gadā, bet viņa atraitne K. U. fon der Vālena nodzīvoja līdz pat 1790. gadam. Tādējādi Zigismunds Frīdrihs par fideikomisa īpašnieku kļuva tikai sešdesmit gadu vecumā, dažus gadus pirms savas nāves 1796. gadā. Tāpat kā tēvs Z. F. fon Korfs bija Rēzeknes stārasts. Viņam piederēja arī tēva nopirktā Neretas muiža un vairāki īpašumi tagadējās Baltkrievijas teritorijā. Zigismunds Frīdrihs neilgu laiku ieņēma Vitebskas guberņas bruņniecības maršala amatu un tika apbalvots ar 1. pakāpes Sv. Annas ordeni. Viņš bija divreiz precējies – pirmoreiz ar Katarīnu Lovīzi Julianu fon Klopmani no Virčavas, otrreiz – ar Elizabeti Šarloti Benignu fon Hānu no Podaižu muižas Lietuvā.

Pēc tēva nāves Zigismunds Frīdrihs apmetās uz dzīvi Neretā, bet viņa atraitnēs palikusī māte apdzīvoja sava tēva kādreizējo īpašumu – Bruknas muižu. Pašā Šēnbergā tolaik uzturējās viņas jaunākā meita Luīze Doroteja, kuras vīrs bija vēlākais valtsgrāfs Johans Frīdrihs Mēdems. Tieši Šēnbergas muižā 1754. gadā piedzima abu vecākā meita Elizabete Šarlote Konstance, kura ar Elizas fon der Rekes vārdu vēlāk kļuva pazīstama visā Eiropā gan kā rakstniece, gan kā viena no spožākajām apgaismības laikmeta personībām vācu kultūras zemēs. Viņa vēsturē pazīstama arī kā pēdējās Kurzemes hercogienes Dorotejas pūsmāsa.

Bruknas-Šēnbergas fideikomisa īpašnieks Zigismunds Frīdrihs fon Korfs nomira 1796. gadā, atstājot abas muižas mantojumā savam dēlam Ādamam Ernstam Frīdriham (1760–1813) – vēlākajam Krievijas armijas pulkvežleitnantam, Jelgavas komandantam un ordeņa *Pour le mérite* kavalierim. Tāpat kā tēvs, arī viņš bija precējies divreiz – vispirms 1792. gadā ar Antoniju fon Oteršteti, bet otrreiz (pēc pirmās sievas nāves) – 1809. gadā ar Mariju Smirnovu (1775–1854).

Pēc Ādama Ernsta Frīdriha fon Korfa nāves 1813. gadā viņa bērni vēl nebija pieauguši, tāpēc līdz vecākā dēla (no pirmās laulības) Nikolausa Frīdriha Zigismunda (1798–1831) pilngadībai muižu pārvaldīja pēdējā aizbildņi Nikolauss fon Korfs no Priekules un mirušā māsas Eleonoras Konstances vīrs Lielmēmeles muižas īpašnieks Ernsts fon Orgīzs-Rūtenbergs.

Te jāatzīmē, ka Skaistkalnes īpašumam šajā laikā draudēja ūtrupe. Par iekrātajiem parādiem to bija ierosinājis kāds Jelgavas vīna tirgotājs Peters Kristians Heiks, un prasībai pievienojās arī citi kreditori. Kritiskajā situācijā saimniecisku izveicību apliecināja abi aizbildņi, kuri izšķīrās par Neretas muižas pārdošanu un Bruknas-Šēnbergas fideikomisa ieķīlāšanu

4. Priekules un Bruknas-Šēnbergas līnijas brīvkungu fon Korfu ekslibris ar dzimtas ģerboni, G. Otto, 1889. g.

Exlibris der Freiherren von Korff aus den Häusern Preekuln und Brucken-Schönberg mit dem Familienwappen. Gemalt von G. Otto. 1889.

von der Recke bald in ganz Europa als Schriftstellerin und als eine der berühmtesten Vertreterinnen der Aufklärung in Ländern deutscher Kultur bekannt wurde. Erwähnt sei hier, dass sie die Stiefschwester der letzten Herzogin von Kurland, Dorothea, war.

Der Besitzer des Fideikommisses Brucken-Schönberg Sigismund Friedrich von Korff starb im Jahre 1796. Zum Erben hatte er seinen Sohn Adam Ernst Friedrich (1760–1813) – später russischer Oberstleutnant, Kommandant von Mitau und Träger des Ordens *Pour le mérite* – eingesetzt. Er war wie sein Vater zweimal verheiratet: in der ersten Ehe 1792 mit Antonie von Ottersädt, in der zweiten (nach dem Tode der ersten Gemahlin) – im Jahre 1809 mit Marie Smirnow (1775–1854).

Als Adam Ernst Friedrich von Korff 1813 starb, waren seine Kinder noch nicht volljährig. Bis zur Mündigkeit des ältesten Sohnes aus der ersten Ehe, Nikolaus Friedrich Sigismund (1798–1831), wurden die Güter von ihren Vormündern, Nikolaus von Korff aus Preekuln und dem Schwager des Verstorbenen, dem Mann seiner Schwester Eleonora Konstantia, Besitzer des Gutes Groß-Memelhof Ernst von Orgies,

Kurzemes kredīt biedrībai (par 49 100 sudraba rubliem). Prasmīgi vadot muižas saimniecību, aizbildņiem izdevās aizdevumu dzēst un izvairīties no visu īpašumu zaudēšanas.

Sasniedzis atbilstošu vecumu, par fideikomisa īpašnieku kļuva Nikolauss Frīdrihs Zīgismunds fon Korfs, kurš 1823. gadā apprecēja savu māsiņu – tēvabrāļa Heinriha Ulriha fon Korfa meitu Elizabeti. Viņš strādāja Krievijas Ārlietu ministrijas kancelejā Pēterburgā, savas karjeras beigu posmā izpelnoties gvardes pulkveža pakāpi. Šēnberga kopā ar piemuižām Ozolmuižu un Mēmeles muižu 1826. gadā bija 2 un 7/8 arklus liels īpašums ar 704 vīriešu un 708 sieviešu kārtas “dvēselēm”.³

Nikolauss Zīgismunds nomira 1831. gadā, un gadu vēlāk viņam sekoja arī sieva, atstājot četrus bāreņus – meitu un trīs dēlus. Vecākais no bērniem tobrīd bija sešus gadus, bet jaunākais – tikai pusgadu vecs. Aizbildniecību pār bāreņiem uzņēmās mirušā jaunākās māsa Elizabetes vīrs (vienlaikus arī viņas brālēns) Modests fon Korfs.

Par nākamo Šēnbergas īpašnieku pēc pilngadības sasniegšanas kļuva netaisnais dēls Nikolauss (1827–1884). Arī viņš dzīvoja Pēterburgā un uz Kurzemi pārcēlās tikai 1848. gadā, kad, sasniedzot pilngadību, īpašums oficiāli pārgāja viņa rokās. Jāatzīmē, ka bez Bruknas-Šēnbergas īpašuma N. fon Korfs 1834. gadā mantoja arī Priekules-Asītes fideikomisu, kura īpašnieks Hermanis fon Korfs nomira, neatstājot vīriešu kārtas mantiniekus. 1872. gadā N. fon Korfs nopirka arī Skaistkalnei pretējā Mēmeles krastā esošo Germanišķu muižu, kura tolaik piederēja pie Kauņas guberņas.

Nikolauss fon Korfs, kurš kā pirmais sāka lietot ar Krievijas senāta 1862. gada 3. aprīļa “ukazu” apstiprināto barona titulu, līdzīgi kā tēvs, kalpoja Krievijas Ārlietu ministrijā un lielākoties uzturējās Pēterburgā. Viņa sieva bija krieviete Marija Isakova (1830–1909). N. fon Korfa laikā Šēnbergas muižas saimniecību vadīja pārvaldnieks Hāzelkuss, kuram radās nopietni konflikti ar vietējiem zemniekiem. Konflikta pamatā lielā mērā bija 1844./1845. un 1845./1846. gada neražas, kuru rezultātā zemnieki bija spiesti uz sev neizdevīgiem noteikumiem lūgt labības aizdevumu un uzņemties papildu klausas. Asās domstarpības muižas pārvaldnieka un zemnieku starpā ilga līdz pat 19. gs. 60. gadiem un tās dokumentē plaša sarakste, kura saglabājusies Latvijas Valsts vēstures arhīvā.⁴

³ Bienenstamm, H. *Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Rußlands.* – Rīga, 1826. – S. 403.

⁴ Konflikta dokumentējošie avoti un pati konflikta norise detalizēti analizēta vēsturnieces M. Svarānes pētījumā “Ko uzzinām par Skaistkalnes zemniekiem pagātnē”, kura mašīnraksts glabājas Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā, inv. Nr. BNM – ZA 951/3.

genannt Rutenberg, verwaltet. Dem Fideikommiss Brucken-Schönberg drohte zu dieser Zeit ein Konkurs. Diesen hatte ein Weinhändler aus Mitau, Peter Christian Heyck, wegen der starken Schulden, die auf diesen Gütern lagen, angemeldet; seine Forderungen wurden auch von anderen Kreditoren unterstützt. In dieser kritischen Situation machten die beiden Vormünder ihren wirtschaftlichen Sinn geltend, indem sie beschlossen, das Gut Nerft zu veräußern und das Fideikommiss Brucken-Schönberg dem Kurländischen Kreditverein für eine Summe von 49.100 Rubel Silber zu verpfänden. Durch die sachgemäße Führung der Wirtschaft gelang es den Vormündern, den Kredit zu tilgen und den Verlust des Grundbesitzes zu verhüten.

Als Nikolaus Friedrich Sigismund von Korff das erforderliche Alter erreicht hatte, trat er das Fideikommiss an. 1823 heiratete er seine Kusine, die Tochter vom Bruder seines Vaters Heinrich Ulrich von Korff, Elisabeth. Er war in der Kanzlei des russischen Außenministeriums in St. Petersburg tätig; zum Schluss seiner Laufbahn wurde er in den Rang des Gardeobersten erhoben. Schönberg zusammen mit seinen Beihöfen Eckhof und Memelhof maß zu dieser Zeit (1826) 27/8 Haken Land und zählte 704 männliche und 708 weibliche “Seelen”.³

N. F. S. von Korff starb 1831, und ein Jahr später folgte ihm seine Gemahlin, die vier kleine Kinder – eine Tochter und drei Söhne – zurückließ. Das älteste Kind war damals sechs Jahre alt, das jüngste – erst ein halbes Jahr. Die Vormundschaft für die Waisen übernahm der Mann (und Vetter) der jüngsten Schwester des Verstorbenen, Elisabeth, Modest von Korff.

Nachfolger im Besitz von Schönberg wurde Nikolaus von Korff (1827–1884), der älteste Sohn des 1831 verstorbenen Erbherren. Auch er lebte in St. Petersburg und siedelte erst 1848 bei seiner Volljährigkeit, als er den Besitz offiziell antreten durfte, nach Kurland um. Es sei hier bemerkt, dass im Jahre 1834 N. von Korff auch das Fideikommiss Preekuln-Assiten erbte, weil dessen Besitzer Hermann von Korff ohne männliche Nachkommen verstorben war. 1872 erwarb N. von Korff das gegenüber Schönberg, am anderen Ufer der Memel gelegene Gut Hermeniszek, das damals zum Gouvernement Kaunas gehörte.

Nikolaus von Korff, der als erster den vom russischen Senat am 3. April 1862 bestätigten Barontitel führte, stand wie sein Vater im Dienst des russischen Außenministeriums und wohnte meistens in St. Petersburg. Zur Frau hatte er eine Russin, Marie Isakowa (1830–1909). Für die Führung der

³ Bienenstamm, H. *Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Rußlands.* – Rīga, 1826. – S. 403.

5. Šēnbergas muižas īpašnieks Nikolauss fon Korfs. 1910. g. foto. Erbherr von Schönberg, Nikolaus von Korff. Foto 1910.

Pēterburgā dzīvoja arī N. fon Korfa dēls – nākamais Šēnbergas īpašnieks Nikolauss (Nikolajs) fon Korfs (1853–1917). Viņš dienēja ulānu leibgvardē un bija precējies ar Sofiju Milleri (1856–1925). Dzimtas jau tā daudzskaitlīgajiem īpašumiem viņš 1887. gadā pievienoja arī Paplakas muižu Kurzemē, kuras centrs pēc Latvijas Republikas agrārās reformas līdz pat 1939. gadam palika vienīgais šī Korfu dzimtas atzara lauku īpašums.

Ā. V. Krēgera 1892. gadā sastādītajā izdevumā "Kurzemes satiksmes un adrešu grāmata"⁵, kura satur ziņas arī par Kurzemes muižām, atrodam vērtīgu Šēnbergas muižai veltītu informāciju. Muižai šajā laikā piederējusi 4061 desetīna (4426,5 ha) muižas zemes un 3040 desetīnas (3313,6 ha) zemnieku zemes. Muižas īpašnieks tolaik dzīvojis Pēterburgā, bet īpašuma apsaimniekošanu vadījis pārvaldnieks Heinrihs Vasmuss. No muižas ražotnēm uzskaitīts spirta brūzis (brūžmeistars Johans Snike), alus brūzis (aldaris Karls Lodings), ķieģeļceplis (meistars Andrejs Dalbiņš), kaļķu ceplis, gateris, tvaika un vēja dzirnavas. Minēts, ka muižai bijuši arī seši krogi. Jāpiebilst, ka pārvaldnieka Heinriha Vasmusa, tautā saukta arī par Vosmu un Vazimu, laikā Šēnbergas muiža piedzīvoja ekonomisku pagrimumu. Izputēja muižas lielākās ražotnes, panīka lauksaimniecība. Vēl

⁵ Kröger, A. W. *Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93*. – Riga, 1892. – S. 25.

Wirtschaft in Schönberg hatte Nikolaus von Korff einen Verwalter namens Haselkuss eingesetzt, der in erhebliche Auseinandersetzungen mit den einheimischen Bauern geriet. Die Ursachen dieses Konflikts waren vor allem bei den Mißernten von 1844/45 und 1845/46 zu suchen, infolge deren die Bauern gezwungen waren, ein Darlehen von Korn unter unvorteilhaften Bedingungen für sich aufzunehmen und zusätzliche Fronarbeit zu leisten. Die heftigen Streitigkeiten zwischen dem Gutsverwalter und den Bauern währten bis zu den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts; diese werden durch einen umfangreichen Schriftverkehr dokumentiert, der sich im Historischen Staatsarchiv Lettlands erhalten hat.⁴

In St. Petersburg lebte auch der Sohn Nikolaus von Korffs, der spätere Besitzer von Schönberg, Nikolaus (Nikolai) von Korff (1853–1917). Er diente bei der russischen Ulanen-Leibgarde. Seine Gemahlin hieß Sophie von Müller (1856–1925). Den zahlreichen Güterbesitz seiner Familie ergänzte er 1887 durch das Gut Paplacken in Kurland. Das Zentrum dieses Gutes wurde der Familie von Korff nach der Agrarreform der Republik Lettland 1920 als Restgut überlassen; es war der einzige Grundbesitz, den die Vertreter dieses Zweiges der Familie von Korff bis 1939 behalten konnten.

Das von A. W. Kröger 1892 herausgegebene *Kurländische Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93*⁵ enthält unter anderem statistische Daten zur Lage kurländischer Güter; hier finden sich auch wertvolle Informationen über Schönberg. Die Fläche des Gutes wird zu dieser Zeit mit 4061 Dessetinen (4426,5 ha) Hofsländ und 3040 Dessetinen (3313,6 ha) Bauernland angegeben. Der Besitzer lebte damals in St. Petersburg, und das Gut verwaltete ein gewisser Heinrich Wasmus. Von den wirtschaftlichen Betrieben des Gutes werden genannt: eine Branntweinbrennerei (Braumeister Johann Snike), eine Brauerei (Brauer Karl Loding), eine Ziegelei (Meister Andrejs Dalbiņš), eine Kalkbrennerei, ein Gatter, eine Dampf- und eine Windmühle. Außerdem gab es in Schönberg sechs Schenken. Zur Zeit des Verwalters Heinrich Wasmus, im Volksmund auch Wosma oder Wasim genannt, war das Gut stark heruntergewirtschaftet. Die größten Betriebe des Gutes gingen pleite, auch die Landwirtschaft geriet in Verfall. "Es ist wie zu Wasims Zeiten", pflegte man noch in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Schönberg über

⁴ Die Quellen zu diesen Auseinandersetzungen und deren Ablauf werden in der Forschungsarbeit von der Historikerin M. Svarāne "Ko uzzinām par Skaistkalnes zemniekiem pagātnē" (Was erfahren wir von den Bauern des Gutes Schönberg in der Vergangenheit) ausführlich analysiert. Maschinengeschriebenes Manuskript im Museum für Heimatkunde und Kunst zu Bauska, Inv. Nr. BNM – ZA 951/3.

⁵ Kröger, A. W. *Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93*. – Riga 1892. – S. 25.

⁶ Materialien im Archiv von P. Lukaševics in Skaistkalne.

6. Šēnbergas muižas īpašnieks Nikolauss fon Korfs kopā ar sievu Sofiju, dzimušu Milleri, un bērniem. 19. gs. beigu foto. Erbherr von Schönberg, Nikolaus von Korff, mit seiner Gemahlin Sophie, geb. Müller, und den Kindern. Foto Ende 19. Jh.

20. gs. pirmajā pusē Skaistkalnē bijis izplatīts teiciens “kā Vazima laikos”, ar ko apzīmēts īpašs nesaimnieciskums.⁶ Pats muižas īpašnieks Nikolajs fon Korfs tolaik dzīvoja Priekulē un Šēnbergai acīmredzot veltīja maz uzmanības. Stāvoklis muižā mainījies tikai ar 1897. gadu, kad Šēnbergā sāka saimniekot Korfa ģenerālpilnvarotais Hermanis fon Šteins un pārvaldnieks Alberts Štimiņš (Albert Stimming). Viņu pārvaldes laiku iezīmēja spējš saimnieciskais pacēlums, kura izpausmes muižas ansambli vērojamas vēl šodien.

1912. gadā publicētajā Ā. Rihtera “Kurzemes satiksmes un adrešu grāmatā” atrodam ziņas arī par citiem N. fon Korfa īpašumiem. Bez Šēnbergas, kurai tolaik skaitījās viena piemuiža (Mēmeles muiža), viņam šajā laikā piederēja arī Brukna ar 1618 desetīnām (1764 ha), 1902. gadā nopirktā Krusas muiža ar 115 desetīnām (125 ha), kā arī īpašumi Kurzemē – Priekule, Priekule-Asīte un Elkuzeme. Par pašu Šēnbergas muižu adrešu grāmatā minēts, ka tai piederējušas 830 desetīnas (905 ha) tīrumu, 47 desetīnas (51 ha) pļavu, 2703 desetīnas (2946 ha) meža un 481 desetīna (524 ha) neapstrādājamas zemes.⁷

⁶ Materiāli P. Lukaševica arhīvā Skaistkalnē.

⁷ Richter, A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. 2. Band. – Riga, 1912. – S. 382.

eine Mißwirtschaft zu sagen.⁶ Der Gutsbesitzer, Nikolaus von Korff, bewohnte damals Preekuln und kümmerte sich wohl wenig um Schönberg.

Die Lage änderte sich erst ab 1897, als Hermann von Stein als Bevollmächtigter des Gutsherren und Albert Stimming als Verwalter die Bewirtschaftung des Gutes übernahmen. Unter ihrer Leitung erlebte die Wirtschaft einen raschen Aufstieg, dessen Spuren im Komplex des Gutes noch heute sichtbar sind.

Dem 1912 von A. Richter herausgegebenen “Kurländischen Verkehrs- und Adressbuch”⁷ sind Informationen auch über andere Besitzungen Nikolaus von Korffs zu entnehmen. Neben Schönberg, das damals nur einen Beihof, Memelhof, hatte, besaß er zu dieser Zeit auch das Gut Brucken, dessen Gesamtfläche 1618 Dessetinen (1764 ha) betrug, das 1902 erworbene Gut Krussen mit 115 Dessetinen (125 ha) Land, sowie Gutshöfe in Kurland – Preekuln, Preekuln-Assiten und Elkeseem. Hinsichtlich Schönberg gibt das Adressbuch an, dass es 830 Dessetinen (905 ha) Ackerland, 47 Dessetinen (51 ha) Wiesen, 2703 Dessetinen (2946 ha) Wald und 481 Dessetinen (524 ha) Unland maß.

Der letzte Besitzer von Schönberg war der 1889 geborene Alexander von Korff, der dieses Fideikommiss 1917 antrat, d. h. während des Ersten Weltkrieges, als auf dem Gutshof Truppen der deutschen Armee plaziert waren und im Schloss die deutsche Kriegskommandantur eingerichtet war. Wie seine Vorfahren diente auch A. von Korff beim russischen Militär, seine Gemahlin war eine Russin – Tatjana Utkina.

Im Zuge der Agrarreform der Republik Lettland wurde das Gut Schönberg seinem Besitzer enteignet. Gebäude, die A. von Korff in der Siedlung besaß, wurden ihm anfänglich überlassen, nachher jedoch in Staatsbesitz übernommen.⁸ Bei der Agrarreform wurden ihm insgesamt 37 Gutsgebäude enteignet. Auf dem Gute Schönberg wurden 165 Bauernwirtschaften angelegt. Die Mutter Alexander von Korffs, Sophie, starb 1925 in Kopenhagen, er selbst, bis 1939 in Paplacken ansässig, starb 1946 in Deutschland. Seine Kinder ließen sich in verschiedenen Orten der Welt nieder: die 1919 in Libau geborene Tochter Irina – in Brasilien, der 1920 in Libau geborene Alexander – in Stuttgart/ Deutschland, die 1926 in Paplacken geborene Marie – in Madrid/ Spanien.

⁷ Richter, A. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. 2. Band – Riga 1912. – S. 382.

⁸ Das Gut Schönberg wurde am 8. Februar 1920 in Staatsbesitz übernommen. Die Akte über die Übernahme des Gutes datiert vom 23. März 1920 (LVVA, Best. 1677, Reg. 14, Akte 1510, Bl. 48). Dieselbe Archiveinheit enthält auch eine Akte über die Überlassung einiger Gebäude im Besitz von A. von Korff und eine vom 19. Februar 1924 datierte Akte über die Enteignung dieser Immobilien.

7. Šēnbergas muižas ģenerālpilnvarotais Hermanis fon Šteins ar Sesidskas muižas (Lietuvā) īpašnieku uz Šēnbergas kungu mājas kāpnēm. 20. gs. sākuma foto.

Generalbevollmächtigter Hermann von Stein mit dem Besitzer des Gutes Sesidska (Litauen) auf der Freitreppe des Herrenhauses in Schönberg. Foto Anfang 20. Jh.

Par pēdējo Šēnbergas muižas īpašnieku kļuva 1889. gada dzimušais Aleksandrs fon Korfs, kurš fideikomisu mantoja 1917. gadā, kad Šēnbergā jau saimniekoja vācu karaspēks un kungu mājā bija izvietojusies vācu kara komandantūra. Arī A. fon Korfs bija pilnībā orientēts uz Krievijas dienestu un krievisko vidī, un arī viņa sieva bija krieviete – Tatjana Utkina.

Šēnbergas muiža A. fon Korfam tika atsavināta Latvijas Republikas agrārās reformas gaitā, sākotnēji saglabājot viņa īpašuma tiesības uz celtnēm Skaistkalnes miestā, bet vēlāk arī tās pārņemot valsts pārziņā.⁸ Kopumā reformas gaitā tika atsavinātas 37 Skaistkalnes muižas celtnes, bet uz bijušās muižas zemes izveidoja 165 jaunsaimniecības.

Aleksandra māte Sofija nomira 1925. gadā Kopenhāgenā, pats Aleksandrs fon Korfs, kurš līdz 1939. gadam dzīvoja Paplakā, nomira 1946. gadā Vācijā, bet viņa bērni izklīda pa pasauli. Tā 1919. gadā Liepājā dzimusi meita Irīna apmetās uz dzīvi Brazīlijā, 1920. gadā Liepājā dzimušais Aleksandrs – Štutgartē, Vācijā, bet 1926. gadā Paplakā dzimusi Marija – Madridē, Spānijā.

Par to, kāda varēja izskatīties Šēnbergas muiža 16. un 17. gadsimtā, nav saglabāties nekādu ziņu. Par vienīgo, tiesa, visai apšaubāmo, informāciju šajā ziņā uzskatāms kāds nostāsts, kurā raksturota vecākā, it kā vēl Heinriha Šēnberga laikā celtā dzīvojamā ēka.⁹ Tā esot atradusies Mēmeles krastā apmēram pašreizējās muižas dzīvojamās mājas vietā un bijusi ar torņiem rotāta koka celtnē. Ēkas pagalma fasādi esot greznojis lievenis ar virpotiem kāpņu margu balustriem. Šis apraksts, kura konkrēto izcelsmi neviens vairs nespēj norādīt, gan vairāk atgādina senu teiku, kurā reālijas aizstājusi fantāzija un naivi priekšstati par to, kādai vajadzētu izskatīties īstai pilij.

Par daudz maz ticamu šajā stāstā varam uzskatīt vienīgi celtnes atrašanās vietu; gan pārējā pagalma

⁸ Muiža valsts pārziņā pārņemta 1920. gada 8. februārī. Par to sastādītais akts (LVVA, 1677. f., 14. apr., 1510. l., 48. lp.) datēts ar 1920. gada 23. martu. Šajā lietā arī akts par neatsavināmo ēku atstāšanu A. fon Korfa īpašumā un ar 1924. gada 19. februārī datēts akts par šo īpašumu atsavināšanu.

⁹ Skat. manuskriptu "Apraksts par Skaistkalnes muižu" P. Lukaševica arhīvā Skaistkalnē, turpmāk: Lukaševics, P. Apraksts..

Über die äußere Erscheinung des Gutes Schönberg im 16. und 17. Jahrhundert berichten keine Urkunden. Die einzigen, zwar recht fragwürdigen Informationen enthält ein Bericht, der die Gestalt des ältesten, angeblich zur Zeit Heinrich Schönbergs errichteten Wohngebäudes, beschreibt.⁹ Es sei am Ufer des Memel-Flusses etwa an der Stelle des heutigen Herrenhauses gelegen, aus Holz erbaut und mit Türmen versehen gewesen. An der Hoffassade des Gebäudes sei eine Freitreppe mit Balustern in Drechslerarbeit als Geländerstützen angebaut gewesen. Diese Beschreibung aber, deren Ursprung nicht mehr nachweisbar ist, erinnert eher an eine alte Sage, wo konkrete Daten durch Erfindungen ersetzt worden sind und naive Vorstellungen von dem äußeren Gepräge eines Schlosses zur Geltung kommen, als an Wirklichkeit.

Einigermaßen glaubhaft dürfte in diesem Bericht allein die Angabe hinsichtlich der Lage des Wohngebäudes sein. Die übrige Bebauung des Hofes sowie

⁹ Siehe das Manuskript "Apraksts par Skaistkalnes muižu" (Beschreibung des Gutes Schönberg) im Archiv von P. Lukaševics in Skaistkalne/Schönberg; im Folgenden: Lukaševics, P. Apraksts..

8. Skats uz 18. gs. beigās būvēto muižas riju pie Jēkabpils lielceļa. 1920. gadu foto.
Blick auf die im ausgehenden 18. Jh. erbaute Korndarre an der Landstraße nach Jakobstadt. Foto 1920er Jahre.

apbūve, gan arī kāds nedatēts 19. gs. plāns,¹⁰ kurā jaunās kungu mājas vietā redzams samērā liels celtnes apjoms, norāda, ka šeit agrāk atradusies muižas centrālā būve. Arī patreiz pastāvošās ēkas pagrabu arhaiskais veidols (par to sīkāk runāsim, aplūkojot jaunās pils arhitektūru), liek domāt, ka ēkas pamatu un pagrabu līmenī vēl šodien varbūt ir saglabājušās atliekas no kādas senākas īpašnieku dzīvojamās mājas. Diemžēl pat to skaistkalniešu atmiņu pierakstos, kuri pieredzējuši patreizējas kungu mājas celšanu 19. gs. 90. gados, nav atrodamas nekādas norādes, kāda tad izskatījās iepriekšējā muižas īpašnieku dzīvojamā ēka.

Vadoties tikai no loģikas apsvērumiem, tomēr grūti noticēt, ka Šēnbergas muižā līdz 18. gs. vidum varēja pastāvēt kaut cik respektabla kungu māja. Atceroties biežās īpašnieku maiņas, konfliktus robežu jautājumos un vispārējo situāciju tālaika Latvijas muižās, jādomā, ka Šēnbergas apbūves ansamblis visdrīzāk sastāvēja no saimnieciska rakstura būvēm. Šajā sakarā gribas citēt I. Lancmaņa rakstīto: "Skaistkalnes muiža nekad nav mēģinājusi sacensties ar lepno barokālo baznīcu. Katolisko muižas īpašnieku fon Bergu-Karmelu valdīšanas laikā 17. gs. beigās un 18. gs. pirmajā pusē viņi dzīvoja pavisam necilās ēkās, gluži tāpat kā Latgalē, kur vareno baznīcu paēnā mita muižu sīkās koka celtnes".¹¹

¹⁰ ЦГВИА, ВУА, д. 21560, г. I, л. 20. Kāda izmēros lielāka celtnes muižas pagalma apbūve redzama arī 19. gs. zīmētajā Skaistkalnes apkārtnes ceļu kartē (LVVA, 1679. f., 192. apr., 163. l., 2. lp.).

¹¹ Lancmanis, I. 19. gadsimts un Skaistkalne// Komunisma Ceļš. – 1983. g. 12. jūlijā. Turpmāk: Lancmanis, I. 19. gadsimts..

ein undatierter Plan aus dem 19. Jahrhundert¹⁰, wo an der Stelle des neuen Herrenhauses die Umrisse eines relativ großen Gebäudes sichtbar sind, weisen darauf hin, dass hier auch früher das Hauptgebäude des Gutes gelegen war. Auch die altertümliche Gestaltung der Keller des heutigen Gebäudes (näheres bei der Beschreibung der Architektur des neuen Herrenhauses) legen die Vermutung nahe, dass sich möglicherweise in den Fundamenten und Kellern des neuen Gebäudes noch Reste eines früheren Wohngebäudes der Gutsbesitzer erhalten haben. Leider gibt es in den Memoiren derjenigen Bewohner von Schönberg, die den Bau des neuen, noch heute bestehenden Herrenhauses in den 90er Jahren des 19. Jahrhunderts erlebt haben, keine Hinweise darauf, wie das frühere Herrenhaus aussah.

Aus logischen Gründen ist kaum zu glauben, dass in Schönberg bis zum 18. Jahrhundert ein mehr oder weniger respektables Herrenhaus vorhanden war. Zieht man den häufigen Wechsel der Gutsbesitzer, die Grenzkonflikte sowie die allgemeine Lage der damaligen kurländischen und livländischen Güter in Betracht, muss man annehmen, dass in der Bebauung von Schönberg wirtschaftliche Bauten vorherrschend waren. In diesem Zusammenhang sei hier I. Lancmanis zitiert: "Das Gut Schönberg hat niemals versucht, mit der prächtigen barocken Kirche

¹⁰ ЦГВИА, ВУА, д. 21560, г. I, л. 20. Ein ziemlich großes Gebäude in der Bebauung des Hofes zeigt auch eine Landstraßenkarte des Gebietes Schönberg aus dem 19. Jahrhundert (LVVA, Best. 1679, Reg. 192, Akte 163, Bl. 2).

Šķiet, ka situācija būtiski nemainījās arī 18. gs. vidū, kad Šēnberga nonāca Korfu dzimtas īpašumā. Stārstas Nikolauss fon Korfs tolaik ieguldīja līdzekļus arvien jaunu zemes īpašumu pirkšanā, un jāšaubās, vai to pietika, lai jauniegūtajās muižās uzsāktu arī nopietnus celtniecības darbus. Jāatceras arī tas, ka par jaunizveidotā Bruknas-Šēnbergas fideikomisa centru tika noteikta tieši Brukna. Tur tad arī uzcēla jaunu mūra dzīvojamu māju, kurā pēc N. fon Korfa nāves atlikušo mūža daļu pavadīja viņa atraitne. Abu dēls Frīdrihs Zigismunds tolaik uzturējās Neretā, un Šēnberga nepārprotami bija atstumta īpašnieku interešu otrajā plānā.

Teiktais gan nenozīmē, ka Šēnbergas muiža tolaik nebija saimnieciski aktīva. Tieši otrādi – ņemot vērā muižas plašos un auglīgos zemes īpašumus, tā veidojās par nozīmīgu saimniecisku centru, kura iespējas jo vairāk palielināja jau 1713. gadā Polijas karaļa Augusta II apstiprinātās Šēnbergas tirgus tiesības¹² un ģeogrāfiski izdevīgā tirdzniecības ceļu krustpunktā izaugušais tirgotāju un amatnieku miests – slabada. Tirdzniecisko aktivitāti Šēnberga saglabāja arī pēc Kurzemes pievienošanas Krievijai, kad miests kļuva par Kurzemes un Kauņas guberņu robežciemam. Tas viss ietekmēja arī muižas saimniecisko dzīvi; tajā tika dibināti un sekmīgi darbojās vairāki rūpnieciski un pārstrādājoši uzņēmumi – dzirnavas, alus brūzis, metāllietuve un citi.

Šķiet gluži vai simboliski, ka senākās vēl šobrīd Šēnbergas muižas ansamblī atrodamās vai tikai pēc attēliem pazīstamās Korfu valdīšanas laikā celtās būves ir nevis krāšņa baroka stila tradīcijās celta kungu māja, bet vairākas saimnieciska rakstura būves.

Kaut arī krietni pārbūvēta, līdz mūsu dienām nonākusi izmēros gluži grandiozā laukakmens mūra rija, kuras pirmajā stāvā savulaik atradās labības žāvētavas un kuļamais klons, bet bēniņstāvā – klēts apcirkņi. Lai arī plānā burta "T" veidā celtās ēkas tapšanu noteica tīri utilitāri mērķi, būves apjomi, formas un precīzais, augstvērtīgais amatnieku darbs radījuši arī atzīstamas estētiskās kvalitātes. Laikazoba un pārbūvju bojātā ēka Jēkabpils lielceļa malā vēl šodien kalpo par īstu mūrniekmākslas etalonu ar rūpīgi izsvērtām proporcijām, mainīgā apgaismojumā negaidītās krāsās uzmirdzošiem laukakmeņu pustoņiem un daudzveidīgu virsmas faktūru rotaļu. Pret lielceļu vērstajā rijas galā vienā no laukakmeņiem iekalts uzraksts "F. v. K./ 1793", kas apstiprina, ka ēka celta Frīdriha Zigismunda fon Korfa valdīšanas laikā 1793. gadā. 1920. gados Skaistkalnes biedrību apvienotā komiteja ēkā izbūvēja izrikojumu zāli ar

¹² Dokumenta deva tiesības Skaistkalnē katru svētdienu rīkot nedēļas tirgus, kā ar sešas reizes gadā rīkot gadatirgus. Dokumenta noraksts publicēts: *Urkunde über die Schönbergschen Märkte// Das Inland. Eine Wochenschrift für Liv-, Esth- und Curlands Geschichte, Geographie, Statistik und Literatur.* – Dorpat, 1844. – Nr. 23. – S. 360, 361.

zu wetteifern. Zur Zeit der katholischen Gutsbesitzer, der Familie von Berg-Carmel, und zwar am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts, hausten sie in recht bescheidenen Gebäuden – wie in Lettgallen, wo im Schatten erhabener Kirchen kleine Holzbauten der Güter verborgen sind."¹¹

Keine wesentlichen Änderungen waren wohl auch in der Mitte des 18. Jahrhunderts, als das Gut Schönberg in den Besitz der Familie von Korff kam, zu beobachten. Der Starost Nikolaus von Korff investierte damals seine Mittel in Kauf immer neuer Landbesitzungen; demnach ist zu bezweifeln, dass diese auch für umfangreiche Bauarbeiten auf den neu erworbenen Gütern ausreichten. Auch die Tatsache, dass zum Zentrum des neu gestifteten Fideikommisses Schönberg-Brucken gerade das letztere Gut ernannt wurde, ist nicht außer Acht zu lassen. In Brucken wurde ein neues Herrenhaus aus Stein errichtet, das nach dem Tod des Nikolaus von Korff zum lebenslangen Wohnsitz für seine Witwe wurde. Der Sohn dieses Ehepaares, Friedrich Sigismund, lebte damals in Nerft, und Schönberg wurde aus diesen Gründen von seinen Besitzern gewissermaßen als zweitrangig behandelt.

Das Gesagte bedeutet keinesfalls, dass das Gut Schönberg heruntergewirtschaftet war. Ganz im Gegenteil: Da das Gut weite und fruchtbare Flächen von Ackerland besaß, entwickelte es sich zu einem regsamen wirtschaftlichen Zentrum, dessen Möglichkeiten durch das 1713 von König August II. von Polen bestätigte Marktrecht für Schönberg¹² sowie durch die an der geographisch günstigen Kreuzung der Handelsstraßen entstandene Siedlung der Kaufleute und Handwerker – "Slabada" genannt – erheblich gesteigert wurden. Die kaufmännische Aktivität büßte Schönberg auch nach der Einverleibung des Herzogtums Kurland in Russland nicht ein, als dieser Ort zu einem Grenzdorf zwischen den Gouvernements Kurland und Kaunas wurde. Diese Verhältnisse beeinflussten auch die Wirtschaft des Gutes Schönberg: es wurden dort mehrere industrielle Betriebe zur Verarbeitung der landwirtschaftlichen Produktion angelegt – Mühlen, Brauerei, Metallgießerei u.a.

Es ist merkwürdig, dass die zu Anfang der Herrschaft der Familie von Korff auf Schönberg im ausgehenden 18. Jahrhundert entstandene Bebauung heutzutage nicht durch ein prächtiges, in Traditionen der Barockarchitektur errichtetes Wohngebäude,

¹¹ *Lancmanis, I. 19. gadsimts un Skaistkalne (Das 19. Jahrhundert und Schönberg). In der Zeitung "Komunisma Ceļš" 12. Juli 1983. Im Folgenden: Lancmanis, I. 19. gadsimts..*

¹² *Danach durften in Schönberg jeden Sonntag ein Wochenmarkt und sechs Mal jährlich ein Jahrmarkt abgehalten werden. Veröffentlicht in: Urkunde über die Schönbergschen Märkte, in: Das Inland. Eine Wochenschrift für Liv-, Esth- und Curlands Geschichte, Geographie, Statistik und Literatur.* – Dorpat 1844. – Nr. 23. – S. 360, 361.

9. Akmens ar Frīdriha Vilhelma fon Korfa monogrammu rijas sienā. 2004. g. foto.

Stein mit dem Monogramm Friedrich Wilhelm von Korffs an einer Wand der Korndarre. Foto 2004.

skatuvi, bet pēc Otrās pasaules kara tā kalpojusi dažādiem saimnieciskiem mērķiem.

Kā 18. gs. otrās puses aktīvās saimnieciskās dzīves liecinieces vēl 20. gs. sākumā Šēnbergas muižas ainavu rotāja arī skaistas no laukakmeņiem celtas

sondern durch mehrere markante Wirtschaftsbauten vertreten ist.

Vor allem sei hier die aus Feldsteinen errichtete Korndarre von riesigen Ausmaßen genannt, die – zwar in einer veränderten Gestalt – bis heute erhalten ist. Im Erdgeschoss dieses Gebäudes wurde das Getreide getrocknet und gedroschen, der Kornspeicher mit seinen zahlreichen Fächern befand sich im Obergeschoss. Obwohl dieses Gebäude, das im Grundriss den Buchstaben "T" zeigt, aus rein praktischen Gründen erbaut wurde, machen die in diesem Bau verkörperten Bautraditionen, seine Ausmaße und Formen, sowie die hervorragenden Leistungen der Handwerker auch bemerkenswerte ästhetische Qualitäten geltend. Das durch den Zahn der Zeit und Umbauten beschädigte Gebäude an der Landstraße nach Jakobstadt gilt heute noch als ein Muster der Maurerkunst. Dieser Bau, der sich durch besonders gut ausgewogene Proportionen auszeichnet, lässt beim wechselndem Licht die verschiedensten Töne der farbigen Feldsteine und die vielfältige Bearbeitung ihrer Oberflächen wahrnehmen. Ein Stein an der der Landstraße zugewandten Schmalseite dieser Korndarre trägt die eingemeißelte Inschrift "F. v. K./ 1793", wodurch bestätigt wird, dass dieses Gebäude unter Friedrich Sigismund von Korff 1793 erbaut worden ist. In den 1920er Jahren wurde hier von dem

10. Skats uz Lielo krogu no Skaistkalnes baznīcas torņa. 1930. gadu foto.

Blick auf die "Große Schenke" vom Turm der Kirche in Schönberg her. Foto 1930er Jahre.

11. Šēnbergas muižas vējdzirnavas. 20. gs. sākuma foto.
Reprodukcija no A. Teivena grāmatas "Latvijas dzirnavas".
Windmühle auf dem Gute Schönberg. Foto Anfang 20. Jh.
Reproduktion aus dem Buch von A. Teivens "Latvijas dzirnavas".

holandiešu tipa vējdzirnavas. Tās atradās nedaudz ārpus pārējā ansambļa teritorijas apmēram 250 metrus austrumu virzienā no muižas centra – tagadējās Pļavu ielas galā. Latvijas dzirnavu pētnieks Arno Teivens savā Stokholmā izdotajā pētījumā Šēnbergas muižas vējdzirnavas raksturojis kā Kurzemē reti sastopamu tipu.¹³ Kā redzams arī grāmatā ievietotajā fotoattēlā (šobrīd vienīgais zināmais dzirnavu attēls), atšķirībā no vairuma Latvijas vējeņu, Skaistkalnes dzirnavu konusveida korpus virzienā uz augšu bija sašaurināts nevis taisnā līnijā, bet ar jūtamu ieliekumu. Šo īpatnību, kas Šēnbergas dzirnavu būvi tuvinā Rietumeiropas baroka un rokoko stila ietekmē celtajām dzirnavām, A. Teivens skaidro ar kāda ārzemju būvmeistara iespējamo klātbūtni, kura atrašanās šeit varēja būt saistīta ar jezuītu ordeņa darbību. Vējdzirnavas, kurās pēc pirmo ūdensdzirnavu uzcelšanas 1902. gadā mala vairs tikai ģipša miltus lauku kalpošanai, tika nojauktas 1913. gada pavasarī, un to akmeņi izmantoti tā saukto Jauno ūdensdzirnavu pamatu būvē.¹⁴

Šēnbergas muižas saimniecisko rosību 18. gs. otrajā pusē labi raksturo arī tāda celtne kā Lielais

Allgemeinen Komitee der Schönbergischen Vereine ein Veranstaltungssaal mit einer Bühne errichtet; nach dem Zweiten Weltkrieg diente das Gebäude wirtschaftlichen Zwecken.

Noch zu Anfang des 20. Jahrhunderts war auf dem Gute Schönberg eine bemerkenswerte, aus Feldsteinen errichtete Windmühle holländischen Typus erhalten. Dieser Bau, der eine Zierde der Landschaft von Schönberg war, galt als Zeuge des aktiven wirtschaftlichen Lebens auf dem Gute in der zweiten Hälfte und am Ende des 18. Jahrhunderts. Die Windmühle war außerhalb des Gutskomplexes gelegen: etwa 250 Meter östlich von dem Gutszentrum, am Ende der heutigen Pļavu-Straße in Skaistkalne / Schönberg. Der Forscher der Mühlen in Lettland, Arno Teivens, charakterisiert in seiner in Stockholm veröffentlichten Arbeit die Windmühle zu Schönberg als einen in Kurland selten vorkommenden Typus.¹³ Das Foto im Buch von Teivens (es ist die einzige überlieferte Abbildung der Windmühle) zeigt, dass der kegelförmige Baukörper der Windmühle, der sich im oberen Teil verjüngt, in seinen Umrissen keine gerade Linie, sondern eine merkliche Einbuchtung zeigt. Diese Eigenart, die den Bau in Schönberg mit jenen, unter dem Einfluss des Barock und Rokoko errichteten Windmühlen in Westeuropa vergleichen lässt, führt A. Teivens auf die eventuelle Tätigkeit eines ausländischen Baumeisters zurück, der Verbindungen mit dem Jesuitenorden hatte. 1902 wurde in Schönberg die erste Wassermühle erbaut, und die Windmühle diente seitdem nur für das Mahlen von Gipsmehl zum Kalken der Felder. Im Frühling 1913 wurde das Gebäude abgetragen; die Steine verwendete man für die Fundamente der sogenannten Neuen Windmühle.¹⁴

Von der wirtschaftlichen Aktivität des Gutes Schönberg in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts zeugt außerdem die sogenannte "Große Schenke", die ebenso wie die Windmühle außerhalb des Gutszentrums gelegen war, – in diesem Falle aber westlich davon – und zwar am Ostrand des dörflichen Marktplatzes. Das große, aus Stein und Stampflehm errichtete Gebäude mit Pferdeställen an beiden Flügeln und Zimmern für Gäste im Dachgeschoss war eines der bemerkenswertesten Gebäude in Schönberg bis zum Zweiten Weltkrieg. Während des Krieges wurde es durch Geschosseinschläge und Feuer stark zerstört. Bereits 1948 wurde das alte Wirtshaus teilweise abgerissen, danach aber, 1964, als beim Bau einer neuen Brücke die Straße Riga-Birsen begradigt werden sollte, wurde es ganz abgetragen. Diese Schenke, die das Gut für mehrere

¹³ Teivens, A. *Latvijas dzirnavas*. – Stokholma, 1985. – 154. lpp., 272. att.

¹⁴ Šeit un turpmāk muižas ansambļa ēku būvvestures apskatos izmantoti fakti no manuskripta: Lukaševics, P. *Apraksts*..

¹³ Teivens, A. *Latvijas dzirnavas*. – Stokholma, 1985. – 154. lpp., 272. att.

¹⁴ Die Daten zur Baugeschichte der Gebäude im Gutskomplex Schönberg wurden hier und im Folgenden dem Manuskript von P. Lukaševics entnommen. Siehe: Lukaševics, P. *Apraksts* ..

krogs, kurš, tāpat kā vēdzirnavas, atradās ārpus muižas centra, šoreiz gan – pretējā virzienā, miesta tirgus laukuma austrumu malā. Milzīgā, no mūra un kleķa celtā ēka ar abos spārnos izvietotajām stādulām un bēniņstāvā ierīkotajām viesu telpām bija viena no iespaidīgākajām Skaistkalnes miesta celtnēm līdz pat Otrajam pasaules karam. Karā sašauto un izdegušo ēku daļēji nojauca jau 1948. gadā, taču pilnībā celtnes atliekas novāca tikai 1964. gadā, kad sakarā ar jaunā tilta būvi vajadzēja iztaisnot Rīgas–Biržu šoseju. Krogs, ko muiža izrentēja par vairākiem tūkstošiem rubļu gadā, bija viens no stabilākajiem tās ienākumu avotiem. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā kroga ēkā atradās arī muižas ugunsdzēsības depo ar zirgiem, ūdens mucām, sūkņiem un pārējo nepieciešamo aprīkojumu.¹⁵

18. gs. apbūvei piederīgas visdrīzāk bija arī divas koka celtnes pašreizējās kungu mājas tiešā tuvumā, kuras gan līdz mūsu dienām nav saglabājušās. Pirmā – muižas kalpotāju māja, tautā dēvēta par “vecu pili”, atradās pagalma rietumu malā apmēram pusceļā starp “jauno pili” un muižas zirgu stalliem un bija orientēta ar garenfasādi pret pagalmu. Ēkas cienījamo vecumu netieši apliecina fakts, ka tajā atradies pamatīgu izmēru mantelškurstenis. Interesanti, ka no nojauktā skursteņa ķieģeļiem 20. gs. divdesmitajos gados maiznieks J. Kandrovičs uzcelā savu dzīvojamo māju “Ērgļi” tagadējās Bauskas ielas tuvumā.

Celtnes vienkāršais veidols laikabiedriem acīmredzot nav licies pietiekami saistošs, jo tikai 1925. gadā nojauktās¹⁶ ēkas kopskats tā arī nav iemūžināts nevienā līdz mums nonākušā fotoattēlā. Tiesa, ēkas fragmenti fiksēti divos P. Lukaševica kolekcijā esošos fotoattēlos, no kuriem viens ap 1924. gadu uzņemts pa kungu mājas tikko radītās jumta izbūves logu. Ēkas dienviņu gals nedaudz redzams arī Mārburgas Fotoarhīva uzņēmumos, kuros skatā no Mēmeles pretējā krasta neilgi pēc uzcelšanas iemūžināta jaunā kungu māja. Attēlos redzams masīvs, pusšlauptis, ar šindelīem klāts jumts un iespaidīga mantelškursteņa cepure.

20. gs. sākumā, kad jau bija uzcelta jaunā kungu māja, minētajā ēkā dzīvojuši muižas kalpotāji – dārznieks Kazimirs Kusma, stallmeistars Jānis Vanags un viņa sievastēvs – zirgkōpis Pavārs. Te mitinājās arī vietējie uradņiki Saliņš un Neilands.

¹⁵ Divstāvēgās piebūves ēkas galos krogs gan ieguva tikai pirms Pirmā pasaules kara. Milzīgajā ēkā 1930. gados izvietojās restorāns, viesnīca un vesela virkne privātveikaliņu. Celtnes ziemeļu galā bija ierīkotas arī garāžas diviem firmas “Raimonds Liepnieks” autobusiem, kuri veica pasažieru pārvadājumus maršrutos Skaistkalne–Rīga un Skaistkalne–Bauska.

¹⁶ LVVA saglabājis ar 1925. gada 17. martu datēts ziņojums par “vecās koka pils” pārdošanu vairāksolišanā (LVVA, 1679. f., 3. apr., 120. l. 167. lp.).

Tausend Rubel jährlich verpachtete, war eine seiner wichtigsten Einnahmequellen. Im ausgehenden 19. und beginnenden 20. Jahrhundert war in diesem Gebäude eine Feuerwache mit Pferden, Wassertonnen, Pumpen und den weiteren nötigen Einrichtung plaziert.¹⁵

Zur Bebauung des 18. Jahrhunderts gehörten wahrscheinlich auch zwei Holzgebäude, die in der Nähe des heutigen Herrenhaus gelegen waren; sie existieren leider nicht mehr. Eines davon – Wohnhaus der Hofesdienstleute – im Volksmund oft “das alte Schloss” genannt, stand an der Westseite des Hofes – mit der Langseite zum Hof hin – etwa in der Mitte zwischen dem “neuen Schloss” und den Pferdeställen des Gutes. Der in diesem Gebäude eingebaute große Mantelschornstein legt die Vermutung nahe, dass dieses Gebäude aus dem 18. Jahrhundert stammt. Es sei hier bemerkt, dass aus Backsteinen des niedergerissenen Schornsteins in den 1920er Jahren das Wohngebäude für den Bäcker J. Kandrovičs auf dem Bauernhof “Ērgļi” an der heutigen Bauske-Straße errichtet wurde. Die äußere Gestalt dieses erst 1925 abgetragenen Gebäudes¹⁶ war wohl recht bescheiden; es ist auf keinem überlieferten Foto festgehalten. Teile davon sind zwar auf zwei Fotos aus der Sammlung P. Lukačevics’ zu sehen; eine der Aufnahmen ist um 1924 aus dem Fenster des eben errichteten Dachausbaues gemacht worden. Das südliche Ende des Hauses ist teilweise auch auf Fotos aus dem Bildarchiv Marburg zu erkennen; diese wurden gemacht, um von dem gegenüberliegenden Ufer der Memel her das kürzlich fertiggestellte neue Herrenhaus aufzunehmen. Auf diesen Abbildungen sieht man ein wuchtiges, mit Schindeln gedecktes Krüppelwalmdach und einen markanten Abschluss des Mantelschornsteins.

Zu Anfang des 20. Jahrhunderts, als das neue Herrenhaus bereits erbaut war, wohnten in dem erwähnten Gebäude Bediensteten des Gutes: Gärtner Kasimir Kusma, Stallmeister Jānis Vanags und sein Schwiegervater, der Pferdeknecht Pavārs. Auch die Polizisten des Ortes, Saliņš und Neuland, hatten hier ihre Wohnungen.

Ein weiteres Gebäude, das vermutlich aus dem Bebauungskomplex des 18. Jahrhunderts stammte, lag unweit vom Ostende des neuen Herrenhauses, an der Stelle, wo heute nur einige alte Baumgruppen zu sehen sind. Die Silhouette dieses mit einem

¹⁵ Die zweistöckigen Anbauten an beiden Enden der Schenke wurden erst kurz vor dem Ersten Weltkrieg errichtet. In den 1930er Jahren befanden sich in diesem großen Gebäude ein Restaurant, ein Hotel und zahlreiche private Laden. An der Nordseite des Gebäudes waren auch Garagen für zwei Autobusse der Firma “Raimonds Liepnieks” angebaut; diese standen Fahrgästen auf den Strecken Schönberg–Rīga und Schönberg–Bauske zur Verfügung.

¹⁶ Im Historischen Staatsarchiv Lettlands ist ein vom 17. März 1925 datierter Bericht über die Versteigerung des “alten Schlosses aus Holz” erhalten (LVVA, Best. 1679, Reg. 3, Akte 120, Bl. 167).

Otra, visdrīzāk 18. gs. celtnes, muižas ansambļa ēka atradās Mēmeles krastā netālu no jaunās kungu mājas austrumu gala – vietā, kuru tagad dabā iezīmē vairs tikai dažu vecu koku puduris. Šīs celtnes – kādreizējās muižas pārvaldnieka mājas – siluets ar galos nošļauptu jumtu redzams vairākās panorāmiskās muižas ansambļa fotogrāfijās. Ēkā, kurā 20. gs. sākumā mitinājies muižas pārvaldnieks Alberts Štimņš, mežkungs Edgars Teidofs, skrīveris un pagraba pārzinis, vēl pēc Otrā pasaules kara atradās skolas darbmācības kabinets un saimniecības pārziņa dzīvoklis. Senā ēka tika nojaukta tikai 1965. gadā, bet vēlāk šajā vietā ierīkoja notekūdeņu attīrīšanas iekārtas.

Abas tikko aplūkotās celtnes, spriežot pēc laika-biedru atstātajām liecībām, 20. gs. sākumā bija apmetas un krāsotas ķieģeļsarkanā tonī. Ļoti iespējams, ka šādu apdari ēkas gan ieguva tikai pēc jaunās kungu mājas uzcelšanas 19. un 20. gs. mijā, kad formās arhaiskās koka ēkas tika mēģināts saskaņot ar jauno, no sarkaniem ķieģeļiem celto kungu māju.

Par Šēnbergas muižas ansambļa izaugsmi 19. gs. pirmajā pusē liecību nodod divas vēl šobrīd pastāvošas celtnes – muižas kalpotāju mājai (“vecajai pilij”) pretējā pagalma pusē celtā klēts un pagasta labības magazīna. Pēdējā atrodas aiz Riju strauta līdzās ceļam, kurš ved uz muižas saimniecisko kompleksu. Abas ēkas būvētas no apskaldītiem laukakmeņiem, kuru raupjo faktūru atdzīvina javā iespiestu sīku ķīlējuma akmentiņu raksts. Uz šāda fona savulaik labi izcēlās apmetās un balti krāsotās celtnes fasādes detaļas – dzegas, kā arī logu un durvju aiļu apmales.

Magazīna, kura juridiski piederēja pagastam, starp muižas ēkām aplūkojama tikai nosacīti – kā tās apbūves sastāvdaļa. Rūpes par visa pagasta labības rezervēm, no kurām nereti bija atkarīga daudzu zemnieku izdzīvošana, lika magazīnas būvēt kā nelielus cietokšņus ar biežām sienām, šauriem, šaujamlūkām līdzīgiem lodziņiem un zemām, ar biežām, apkaltām vērtņēm noslēgtām ārdurvīm. Arī Šēnbergas magazīna šajā ziņā nav izņēmums, pie kam, vienlaikus tās veidolā lielā mērā atbalsojušies 19. gs. pirmajā pusē Latvijas arhitektūrā valdošie motīvi un būvniecības paņēmieni. Ja neskaita nu jau zudušo kārneņu segumu, kuru magazīnas jumtā nomainījis padomju laika viļņotā azbestcements segums, celtnē ir saglabājusī savu kādreizējo izskatu un uzskatāma par vienu no šobrīd izteiksmīgākajiem kādreizējās muižas apbūves ansambļa elementiem.

Klēts ēka, atšķirībā no magazīnas, līdz mums ir nonākusi jau stipri pārveidotā izskatā. Vispirms tā pārbūvēta 1920. gadā, kad ēkā bija paredzēts iekārtot skolas vingrotavu un pirti, tad 1925. gadā, kad celtni nopirka Šēnbergas piensaimnieku sabiedrība un ierīkoja tur pienotavu un telpas biedrības valdei. Pienotava ēkā darbojās līdz pat 20. gs. septiņdesmitajiem gadiem. Vēlāk, pārstrādi centralizējot, te palika tikai piena savākšanas punkts. Patlaban celtnē atrodas

Krūppelwalmdach versehenen Gebäudes – des früheren Verwaltershauses – ist auf etlichen Fotos, die das Panorama der Gutsanlage zeigen, zu erkennen. Anfang des 20. Jahrhunderts wurde es von dem Verwalter Albert Stimming, dem Förster Edgar Teudoff, dem Schreiber und dem Kellermeister des Gutes bewohnt. Nach dem Zweiten Weltkrieg aber waren hier Räume für den Werkunterricht der Schüler und die Wohnung des Schulökonomens eingerichtet. Das alte Gebäude wurde 1965 abgetragen; später wurde an dieser Stelle eine Kläranlage errichtet.

Die beiden oben erwähnten Gebäude waren am Anfang des 20. Jahrhunderts – überlieferten Berichten der Zeitgenossen zufolge – verputzte und ziegelrot angestrichene Holzbauten. Diese Ausstattung dürfte jedoch erst aus der Zeit stammen, als das neue Herrenhaus schon erbaut war – an der Wende des 19./20. Jahrhunderts. Dadurch versuchte man, die in altertümlicher Form gestalteten Holzgebäude optisch mit dem neu errichteten Herrenhaus aus roten Backsteinen in Einklang zu bringen.

Die Entwicklung des Gutsensembles in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts kennzeichnen zwei Gebäude, die noch heute vorhanden sind: die Kleete (Kornkammer) – gegenüber dem sogenannten “alten Schloss” an der anderen Seite des Paradehofes – und das Kornmagazin der Gemeinde – über dem Riju-Bach an der Straße, die zum Wirtschaftskomplex des Gutes führt. Diese beiden Gebäude sind aus gespaltenen Feldsteinen errichtet, deren rauhe Oberfläche durch das Muster der in Mörtel zur Verkeilung eingedrückten kleinen Steine belebt wird. Die verputzten und weiß getünchten Details an der Fassade des Gebäudes – Gesimse sowie Fenster- und Türeinfassungen – hoben sich seinerzeit besonders ausdrucksvoll von diesem Grund ab.

Das Kornmagazin, das Eigentum der Gemeinde war und nicht zu den Gutsgebäuden gehört, gilt jedoch als Bestandteil der gesamten Ortsbebauung. Vom Getreide, das in Magazine gespeichert wurde, war in der Regel das Leben zahlreicher Bauern abhängig. Aus diesem Grunde wohl wurden Kornmagazine wie kleine Festungen errichtet: mit dicken Wänden und schmalen, den Schießscharten ähnlichen Fenstern, mit niedrigen Türöffnungen, die mit dicken, beschlagenen Flügeln versehen waren. Das Kornmagazin in Schönberg bildet in dieser Hinsicht keine Ausnahme. Außerdem lässt es in seiner baulichen Ausführung die in der Architektur Lettlands in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts vorherrschenden Motive und Bauverfahren erkennen. Ungeachtet dessen, dass das Dach dieses Gebäudes seine Ziegeldeckung bereits eingebüßt hat – in der sowjetischen Zeit wurde diese durch gewellte Tafeln aus Asbestzement ersetzt – hat es seine ursprüngliche Gestalt vollständig bewahrt; es gilt heute als eines der bemerkenswertesten Bauwerke im früheren Komplex des Gutes Schönberg.

12. Šēnbergas pagasta labības magazīna. 2005. g. foto.
Kornmagazin der Gemeinde Schönberg. Foto 2005.

skolas ēdnīca ar virtuvi un bibliotēka. Kaut arī pārbūvēs ir izmainīts gan ēkas plānojums, gan fasādes (izlauzti lielāki logi, izveidotas jaunas durvis u. tml.), apmesto dzegu un logailu pretstatījums laukakmens mūra faktūrai un raksturīgo segmentveida lodziņu atliekas apliecina celtnes piederību ampīra stila iespaidotām 19. gs. sākuma arhitektūras izpausmēm. Līdzās klētij strauta nogāzē savulaik atradās arī muižas pagrabs, kuru pienotavas laikā izmantoja ledus uzglabāšanai.

Jādama, ka vēl 19. gs. vidū Šēnbergas muiža bija izteikti saimnieciskais centrs, kurā pilnībā dominēja saimnieciskās būves. Netieši to apliecina kaut vai ap 1860. gadu tapušais V. Z. Stafenhāgena zīmējums, pēc kura darinātā gravīra pazīstamajā Kurzemes skatu albumā ir šobrīd vecākais mums zināmais Skaistkalnes attēls.¹⁷ Par zīmējuma centrālo objektu mākslinieks izvēlējies nevis muižas apbūvi, bet gan majestātisko katoļu baznīcu, rādot to rakursā no dienvidaustrumiem, apmēram no tās vietas, kur Kurmenes lielceļš nonāk iepretī muižas parādes pagalmam. Tālumā redzamās katedrāles varenību autors it kā apzināti pretstatījis nikulīgajai miesta apbūvei, kur starp necila izskata koka būdiņām nedaudz izceļas vienīgi Lielā kroga iespaidīgais siluets. Kaut cik nozīmīga apbūve nav redzama arī zīmējuma priekšplānā. Te attēlota neiekopta, pauguraina zemes strēmele, kurā starp retām krūmu skupsnām

Im Unterschied zum Kornmagazin sehen wir heute die Kleete in einer wesentlich veränderten Gestalt. Die ersten Umbauten wurden 1920 vorgenommen, als in diesem Gebäude ein Turnsaal für die Schule und ein Bad eingerichtet werden sollten. Die nächsten baulichen Veränderungen erfolgten 1925, als es in den Besitz der Produktionsgenossenschaft der Milchwirtschaft kam, die darin eine Molkerei und Räume für ihren Vorstand einrichtete. Die Molkerei war in der alten Kleete bis zu den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts im Betrieb. Nachträglich, als die Milchverarbeitung zentralisiert wurde, wurde hier eine Milchsammelstelle eingerichtet. Heute nehmen den größten Teil dieses Gebäudes Kantine, Küche und Bibliothek der Schule ein. Die Raumordnung sowie die Fassaden desselben sind bei den Umbauten stark verändert worden: manche Fensteröffnungen wurden größer gemacht, neue Türöffnungen wurden ausgebrochen u.a.. Dieser Bau zeigt jedoch auch Merkmale, die ihn heute noch zu den vom Stil des Empire beeinflussten charakteristischen Beispielen der lokalen Güterarchitektur zählen lässt: so der Kontrast, den die verputzten Baudetails (Gesimse und Einfassungen der Fensteröffnungen) zu der rauhen Oberfläche der Feldsteine bildet, sowie die eigenartigen Fenster in Segmentbogenform. Neben der Kleete – am Abhang des Bachufers – war früher der Eiskeller des Gutes gelegen, der seinerzeit auch von der Molkerei benutzt wurde.

Wahrscheinlich war das Gut Schönberg noch in der Mitte des 19. Jahrhunderts ein wirtschaftliches

¹⁷ *Stavenhagen, W. S. Album kurländischer Ansichten. – Mitau 1866.*

13. 19. gs. 1. ceturksnī celtā klēts. 1930. gadu foto.
Kornspeicher (Kleete), erbaut im 1. Viertel des 19. Jh. Foto 1930er Jahre.

14. Magazīnas fasādes fragments. 1991. g. foto.
Fassadenfragment des Kornmagazins. Foto 1991.

Zentrum ohne jegliche Repräsentationsbauten. Indirekt verweist darauf eine Zeichnung von V. Z. Stavenhagen. Der nach dieser Zeichnung angefertigte Kupferstich gilt als die älteste überlieferte Abbildung des Gutes Schönberg (Abb.1).¹⁷ Zum zentralen Objekt der Darstellung hat der Künstler aus verständlichen Gründen nicht die Bebauung des Gutes, sondern die majestätische katholische Kirche gewählt. Sie wird von Südosten gezeigt, von der Stelle etwa, wo die Kurmensche Landstraße auf den Paradehof der Anlage stößt. So wird die wuchtige, in der Ferne sichtbare Kathedrale der bescheidenen Bebauung des Ortes gegenübergestellt: unter den ärmlichen Holzhütten ist nur die Silhouette der "Großen Schenke" bemerkenswert. Auch die im Vordergrund dargestellte Bebauung ist recht unbedeutend. Man sieht hier einen hügeligen Landstreifen, wo sich zwischen lichten Gebüschgruppen und schiefen Flechtzäunen einige bescheidene Holzhäuschen erheben. Ein schönerer Anblick bot sich dem Künstler nicht wohl auch in Richtung nach Süden, wo das damalige Gutszentrum gelegen war.

Bescheidene Holzbauten – ähnlich denen, die die Zeichnung überliefert – gab es im Gebäudekomplex des Gutes viele. Ein Gebäude existiert noch, und zwar die Knechtsherberge, die am Weg liegt, der von der Kurmenschen Straße zur früheren Wassermühle des Gutes führte. Dieses in Blockbau errichtete

¹⁷ Stavenhagen, W. S. *Album kurländischer Ansichten*. – Mitau, 1866.

un izšķobītām zedeņu sētām paceļas tikai dažas pieticīgas koka mājeles. Tā vien liekas, ka daudz priecīgāks skats māksliniekam nebūs pavēries arī pagriežoties vēl vairāk pret dienvidiem – pašu toreizējo muižas centru.

To, ka muižas ansamblī tiešām netrūka vienkāršu, arhitektoniski pieticīgu koka ēku, līdzīgu attēlā redzamajām, liecina vēl tagad pastāvošā kalpu māja blakus ceļam, kas ved no Kurmenes lielceļa uz kādreizējām muižas ūdensdzirnavām. Guļbaļķu tehnikā celtā ēka, kura līdz 20. gs. 80. gadiem bija zaudējusi tikai kārniņu jumtu un vecos logu rāmjus, tagad apmūrēta ar silikātķieģeļiem, taču arī tāda tā ir nozīmīga kā vienīgā līdz mūsu dienām “izdzīvojusi” muižas apbūves koka celtne.

Starp tikko aplūkoto kalpu māju un pagasta magazīnu savulaik atradās arī otra līdzīga izskata kalpu māja, kura nodegusi Otrā pasaules kara laikā. Interesanti, ka abas kalpu mājas kopā ar zemi kā amatnieka saimniecību 1920. gadā ieguva mūrnieks Juris Gailis, kurš 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā vadīja jaunās kungu mājas un vairāku muižas saimniecības ēku celtniecību.

Ar lielāku rosību un vairākiem tam laikam progresīviem jauninājumiem Šēnbergas muižas dzīvē sevi pieteica 19. gs. otrā puse. Tā, piemēram, 1855. gadā muižā tika dibināts doktorāts, kuru vadīja ārsts Roberts Vilhelms Tilings. 1858. gadā te tika atvērta arī aptieka, kurā par provizoru strādāja L. K. Vulfs. Negribīgi un visādi vilcinoties, salīdzinot ar apkārtējām

Gebäude, das vor den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts nur sein Ziegeldach und die alten Fensterrahmen eingebüßt hatte, ist jetzt mit Silikatziegelsteinen ummantelt und hat dadurch völlig sein ursprüngliches Erscheinungsbild verloren. Doch ist es der einzige bis heute erhaltene Holzbau der ehemaligen Anlage des Gutes. Zwischen diesem Gebäude und dem oben erwähnten Kornmagazin war früher ein anderes Gebäude gelegen, ähnlich dem oben beschriebenen, und zwar die Knechtsherberge, die während des Zweiten Weltkrieges niederbrannte. Bemerkenswert sei hier, dass die beiden Knechtsherbergen zusammen mit einem Landstück bei der Agrarreform von 1920 dem Maurer Juris Gailis zugeteilt wurden. Er hatte am Ende des 19. und zu Anfang des 20. Jahrhunderts den Bau des neuen Herrenhauses sowie mehrerer Wirtschaftsgebäude geleitet.

Die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts begann in Schönberg mit wirtschaftlichen Aktivitäten und etlichen, für jene Zeit fortschrittlichen Neuerungen. So wurde 1855 auf dem Gute ein Doktorat gegründet, das vom Arzt Robert Wilhelm Tiling geleitet wurde. 1858 wurde dort auch eine Apotheke eröffnet, – als Provisor war ein gewisser L. K. Wulf tätig. Zögerlich – im Vergleich zu den benachbarten Kronsgütern – begann 1876 auch der Besitzer von Schönberg, die Ländereien des Gutshofes den Bauern in Erbbesitz zu veräußern. Durch den Verkauf des Landes gewannen die Güter in kurzer Zeit erhebliche Mittel. Doch war dies nur ein einmaliger Gewinn, und die

15. Kalpu māja. 1930. gadu foto.
Knechtsherberge. Foto 1930er Jahre.

16. Kalpu mājas fasādes fragments pirms ēkas apmūrēšanas. 1992. gada foto.

Fassadenfragment der Knechtsherberge vor der Ummauerung des Gebäudes. Foto 1992.

kroņa muižām, 1876. gadā arī Šēnbergā sākās māju pārdošana zemniekiem "par dzimtu". Pārdošanas procesā te, līdzīgi, kā citās Latvijas privātmuižās, isā laikā ieplūda liela naudas masa, taču tas bija vienreizējs ieguvums. Muižas īpašniekiem bija nopietni jādomā, kā strādāt jaunajos apstākļos, kad zemnieku saimniecības veidojās par reālu muižas konkurentu, bet muižas lauku apsaimniekošanā bija jāpārorientējas uz algotu darbaspēku. Šķiet, tieši pāreja uz jaunajām sociālajām attiecībām kļuva par to pamatu, uz kura Šēnbergas muiža 19. un 20. gs. mijā piedzīvoja strauju uzplaukumu un istu būvniecības drudzi. Pēdējā rezultāti kādreizējā muižas ansambļa apbūvē labi redzami vēl šodien.

Celtniecības aktivitātēm, jādomā, bija arī subjektīvi iemesli. Līdz pat 19. gs. nogalei Korfi Šēnbergai veltīja maz uzmanības. Viņi uzturējās vai nu Pēterburgā vai Priekulē un šeit ieradās tikai retumis – galvenokārt uz medībām vai eksotiskajiem Kanepenes gadatirgiem. Par nopietnāku attieksmi pret šī leišmales īpašuma apsaimniekošanu varam runāt tikai sākot ar 19. gs. pēdējiem gadiem, kad Šēnbergā saimniekoja Nikolausa fon Korfa pilnvarotais Hermanis fon Šteins.

Lai kā tas arī nebūtu, tieši 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Šēnbergā tika uzcelta virkne ēku (galvenokārt neapmestu sarkanu ķieģeļu celtni), tāpēc muižas ansamblī vēl šodien dominē tieši šī, jau samērā modernā un racionālā laikmeta noskaņa. Bauskas rajonā

Gutsbesitzer mussten ernsthaft überlegen, wie sie die Wirtschaft in der neuen Situation, da die Bauern den Güteren reale Konkurrenz machten und die landwirtschaftliche Produktion auf Lohnarbeit umgestellt wurde, weiter führen sollten.

Gerade die neuen sozialen Beziehungen scheinen die Grundlage für das rasche Wachstum und die rege Bautätigkeit auf dem Gute Schönberg an der Wende des 19./20. Jahrhunderts geschaffen zu haben. Die Ergebnisse dieses "Baufiebers" sind noch heute im Gebäudekomplex des früheren Gutes wahrzunehmen.

Die baulichen Aktivitäten hatten möglicherweise auch subjektive Gründe. Bis zum Ende des 19. Jahrhunderts schenkte die Familie von Korff ihrem Gut Schönberg kaum Aufmerksamkeit. Sie wohnten entweder in St. Petersburg oder Preekuln und besuchten es nur selten – vor allem, um an einer Jagd oder an den merkwürdigen "Kanapene"-Jahrmärkten teilzunehmen. Der Bewirtschaftung dieses an der litauischen Grenze gelegenen Besitzes wandte man sich ernsthaft erst in den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts zu, zur Zeit, als der Gutsherr Nikolaus von Korff Hermann von Stein zum Bevollmächtigten eingesetzt hatte.

Jedenfalls wurden gerade am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts in Schönberg eine große Anzahl von Gebäuden – hauptsächlich unverputzte Bauten aus roten Backsteinen – errichtet. Der Eindruck dieses gewissermaßen modernen und vernunftorientierten Zeitalters ist in der baulichen Anlage des Gutes noch heute vorherrschend. Im Kreis Bauske gibt es kein anderes Gut, wo die rauhe und asketische Ästhetik der roten Ziegelsteine in einem solchen Maße präsentiert wäre wie in Schönberg; auch aus diesem Grunde ist dieses Gut als eine interessante und einzigartige Architekturerscheinung anzusehen.

Als der wichtigste Bau nimmt das Herrenhaus seiner Lage und Größe nach die zentrale Stelle in der Anlage des Gutes ein. Es ist an der Südseite des Paradehofes direkt am Ufer des Memel-Flusses gelegen. Das auf einem hohen, aus Feldsteinen gemauerten Sockel errichtete Gebäude von zwei Geschossen ist für die lettischen Verhältnisse groß genug, um es ein als ein Schloss zu benennen. Die einfache architektonische Gestalt und die Sachlichkeit desselben aber lassen es nicht zu. Der Direktor des Schlossmuseums Rundāle (Ruhenthal), I. Lancmanis, hat in einem Beitrag folgende Beurteilung über das Herrenhaus Schönberg abgegeben: "Dieser Bau kann keinesfalls als Schloss bezeichnet werden. Genau genommen, ist er nichts anderes als ein großes Wohnhaus aus roten Backsteinen, dessen größte Schönheit das sorgfältig aufgeführte Mauerwerk und die hohe Qualität der Backsteine ausmachen. Ein solches Niveau kann man für ein jedes Bauwerk von heute erhoffen. Fragt man jedoch nach dem Stil dieses

17. Skats uz Šēnbergas muižas kungu māju pāri Mēmelei neilgi pēc tās uzcelšanas. 19. un 20. gs. mijas foto.
Blick über die Memel auf das Herrenhaus des Gutes Schönberg kurz nach dessen Errichtung. Foto Wende 19./20. Jh.

nav otras muižas, kurā sarkanā ķieģeļa skarbā un askētiskā estētika būtu reprezentēta tādā apmērā, tādēļ Šēnbergas muiža arī no šī viedokļa ir interesanta un savdabīga arhitektūras parādība.

Ar novietojumu un izmēriem savai nozīmei atbilstošo centrālo vietu ansamblī, bez šaubām, ieņem jaunā kungu māja, kura būvēta goda pagalma dienvidu malā uz paša Mēmeles krasta. Uz augsta, no laukakmeņiem mūrēta cokola paceltā divstāvu ēka patiesībā ir pietiekami liela, lai to, atbilstoši Latvijas tradīcijai, dēvētu arī par pili, taču celtnes arhitektoniskā veidola vienkāršība un racionālisms no šī apzīmējuma lietošanas liek atturēties. Ne velti, rakstot par Šēnbergas kungu māju, jau Rundāles pils muzeja direktors I. Lancmanis izteicis šādu vērtējumu: "Par visu mazāk šo celtni var saukt par pili. Stingri ņemot, tā nav nekas vairāk kā viena liela sarkanu ķieģeļu māja, kuras galvenais jaukums ir ļoti rūpīgais mūrējums un ķieģeļu kvalitāte, kādu var tikai novēlēt jebkurai mūsdienu ēkai. Stils? Atklāti sakot, šai celtni tāda gandrīz nav".¹⁸

Pēdējais izteikums attiecībā pret visādi jauko ēku var likties nepamatoti bargs, jo zināmu stilistisko virzienu tā, protams, pārstāv. Nosacīti šī ēka reprezentē pat visai lielu Latvijas arhitektūras pieminekļu grupu, kuru, pirmkārt, apvieno jau pats tajā izmantotais materiāls. Historisma daudzveidīgajā programmā tieši sarkano ķieģeļu celtnēs

Gebäudes, so muss man sagen, dass es nicht einzuordnen ist."¹⁸

Diese Aussage hinsichtlich des ansonsten "hübschen" Gebäudes erscheint unbegründet hart, denn es kommt doch eine gewisse stilistische Richtung an diesem Bau zum Ausdruck. Es repräsentiert eine ganze Gruppe der Architekturdenkmäler Lettlands; gemeinsam für diese ist die Verwendung des gleichen Baumaterials. In dem vielseitigen Programm der Ästhetik des Historismus sind es gerade die roten Backsteinbauten, welche die wichtigsten Bestrebungen jener Zeit am deutlichsten verkörpern, und zwar die Versuche, die Traditionen der mittelalterlichen Backsteinarchitektur mit praktischen, zeitgemäßen Aufgaben in Einklang zu bringen, sowie die Ästhetik des Backsteins – seine spezifische Farbe und Oberflächenstruktur – mit Forderungen nach Billigkeit, Haltbarkeit und Sicherheit der Bauten zu vereinigen. Die Ansätze dieser Richtung zeigten sich in der englischen Baukunst bereits in der Mitte des 19. Jahrhunderts, in der zweiten Jahrhunderthälfte wurde diese besonders aktiv von den Architekten der deutschen, der sog. Hannoverschen Schule, in die Öffentlichkeit gebracht. Diese Strömung wurde zu einer Alternative zu den überladenen Historismusbauten, die ihre Gestaltungsmittel aus verschiedenen historischen Stilen entliehen hatten. Aus diesem Grunde ist sie als eine recht fortschrittliche Erscheinung zu bewerten.

¹⁸ Lancmanis, I. 19. gadsimts..

¹⁸ Lancmanis, I. 19. gadsimts ..

18. Skats uz Šenbergas muižas kungu māju pāri Mēmelei. 1920. gadu foto.
Blick über die Memel auf das Herrenhaus des Gutes Schönberg. Foto 1920er Jahre.

visorganiskāk iemiesoti centieni tuvināt viduslaiku ķieģeļu arhitektūras tradīcijas sava laika praktiskajiem uzdevumiem, savienot ķieģeļa specifiskās krāsas un faktūras estētiku ar laikmeta diktēto prasību pēc celtnes lētuma, izturības un drošības. Šis virziens, kura aizmetņi atrodami jau 19. gs. vidus angļu būvmākslā un kuru gadsimta otrajā pusē Eiropā īpaši popularizēja vācu t. s. Hannoveres skolas arhitekti, kopumā kļuva par alternatīvu vēsturisko stila arsenālā aizgūtajām un fasāžu dekoratīvajā greznībā ieslīgušajām historisma celtnēm, un, kā tāda, vērtējama kā visnotaļ progresīvs fenomens.

Runājot konkrēti par Šenbergas muižas kungu māju, šī ēka pat citu Latvijas "ķieģeļu stila" celtnu vidū lietoto izteiksmes līdzekļu izvēlē izceļas ar īpašu vienkāršību un lakonismu. Celtnes projekta autors – Liepājas arhitekts Maksis Pauls Berči (1840–1911) tikai dažus gadus iepriekš bija projektējis N. fon Korfam piederošo Priekules pili (projekts 1887. g.) un jau tad no arhitekta skiču stadijā piedāvātajiem variantiem īpašnieks bija izvēlējis izteikti atturīgāko un vizuāli pieticīgāko, kurā neogotikas motīvi jau bija pakārtoti visnotaļ racionālas arhitektūras loģikai.¹⁹ Acīmredzot, iepazīnis pasūtītāja gaumi, Šenbergas projektā arhitekts gāja vēl soli tālāk, un tiešas norādes uz kāda vēsturiskās stila aizgūvumiem šīs ēkas fasādēs vairs neatrodam vispār. Šenbergas kungu mājas projektu pasūtīja un ēkas celtniecību

Das Herrenhaus des Gutes Schönberg zeichnet sich unter den anderen "Backsteingebäuden" in Lettland durch eine besondere Klarheit und Sachlichkeit bei der Auswahl der Gestaltungsmittel aus. Maßgeblich ist dies dem Lieferer des Entwurfs – dem Libauer Architekten Max Paul Bertschy (1840–1911) – zu verdanken. Man muss auch in Betracht ziehen, dass Bertschy für N. von Korff bereits 1887 den Bau des Schlosses Preekuln projektiert hatte. Aus den zwei skizzierten Entwürfen wählte der Besitzer damals die weniger dekorative und äußerlich eher anspruchlose Variante, wo die neogotischen Motive bereits der Logik der rationalen Architektur unterworfen waren.¹⁹ Der Architekt, der die Ansichten des Auftraggebers bereits kennengelernt hatte, ging bei der Erarbeitung des Projekts für Schönberg noch einen Schritt weiter, so dass direkte Hinweise auf Entlehnungen aus einem historischen Stil an der Fassade dieses Gebäudes überhaupt nicht zu finden sind.

M. P. Bertschy wurde für den Bau durch die Vermittlung des Libauer Bauunternehmers Johann Wilhelm Riege (1838–1894) gewonnen. Er hatte die Bauarbeiten bereits in Preekuln geleitet und übernahm den Bau auch in Schönberg.²⁰ Im Personalarchiv des

¹⁹ Par to sīkāk skat.: Bruģis, D. *Historisma pilsis Latvijā*. – Rīga, 1996. – 63. lpp.

¹⁹ Näher darüber siehe: Bruģis, D. *Historisma pilsis Latvijā (Historismusschlösser in Lettland)*. – Rīga 1996. – 63. lpp.

²⁰ Siehe: Zilgalvis, J. *Eklektisma arhitektūra: 3. "Ķieģeļu stils" Latvijas muižu apbūvē ("Backsteinstil" in der Bebauung der Güter Lettlands)*// *Latvijas ZA vēstis*. – 1993. – Nr. 3.–18. lpp., im Folgenden: Zilgalvis, J. *Eklektisma ..; über das Herrenhaus zu Schönberg siehe auch: Zilgalvis, J. Skaistkalnes skolas ēka (Das Schulgebäude in Schönberg)*// *Komunisma Ceļš*. – 1987. gada 11. jūlijā.

vadīja Liepājas būvuzņēmējs Johans Vilhelms Rīge (1838–1894), kura vadībā bija tapusi arī pils Priekulē.²⁰

Arhitekta Berči arhīvā, kurš glabājas Liepājas muzejā, atrodama ar 1894. gadu datēta Šēnbergas muižas kungu mājas skice²¹, kurā attēlota celtnes galvenās fasāde un abu stāvu plāni. Aplūkojot ēku dabā, varam pārliecināties, ka tā realizēta ļoti tuvu autora iecerei. Kungu māja celta kā divus stāvus (neskaitot cokolstāvu) augsts "kastveidīgs" taisnstūra apjoms, kura bezpersoniskumu sākotnēji mazināja vienīgi abās garenfasādēs izbūvētie lieveņi un izteikts izvirzījums rietumu galā, paredzēts saimniecisko kāpņu izvietošanai. Celtnes galvenās fasādes centru pieticīgi akcentēja tikai par pārdesmit centimetriem izvirzīts rizalīts trīs ailu platumā ar atšķirīgas formas un izmēra logiem un virs tā izbūvētā trīsstūra zelmaņa siluets. Zelmini sākotnēji rotāja siluetzāģējuma tehnikā izgatavotas koka "mežģīnes", bet tā virsotnē slējās iespaidīgu izmēru koka "pīķis". Cokola un pirmā stāva līmenī rizalīta platumā bija novietots vaļējs, no ķieģeļiem mūrēts lieveņis. Lieveņa malējās aillas no pagalma norobežoja skaistas ažūra metālkaluma margas, bet vidējā augšup veda lēzenas no granīta kaltas kāpnēs. Jāpiekrīt arhitekta J. Zilgalvja vērtējumam, ka, izšķiroties par šāda ieejas mezgla risinājumu, atsakoties no vērīgu āreju kāpņu izveidošanas (kad ārējās kāpnēs ievēd ēkā tās pamatu, nevis pirmā stāva līmenī) arhitekts Berči visdrīzāk bija iespaidojies no saviem daudzajiem pilsētu savrupnamu projektiem, kur ārējo kāpņu izbūvei gluži vienkārši nebija vietas.²²

Līdzīgi iezīmētas ēkas centrs arī pret upi vērsta garenfasādē, kur cokola līmenī mūrētās velvės balstīja pirmā stāva (beletāžas) ķieģeļu lieveņi ar divpusējām koka kāpnēm, bet otrā stāva līmenī virs tā pacēlās no koka būvēts un ar lēzenu jumtiņu segts balkons. Atšķirībā no pagalma puses, izbūve nepacēlās augstāk par ēkas dzegu, tādēļ īpašu monumentalitāti šeit ieguva visā ēkas platumā vienā plaknē veidotais dakstiņu jumts.

Upes puses lieveņis, kurš kopā ar uzejas kāpnēm piešķīra kungu mājai kaut ko no piepilsētas vasarnīcas noskaņas, aizgāja bojā Otrā pasaules kara laikā 1944. gadā. Vēlākajos remontos arī šīs fasādes vidusdaļa tika paaugstināta, izveidojot agrāko bēniņu vietā mezonīna tipa izbūvi.

²⁰ Skat.: Zilgalvis, J. *Eklektisma arhitektūra: 3. "Ķieģeļu stils" Latvijas muižu apbūvē// Latvijas ZA Vēstis.* – 1993. – Nr. 3. – 18. lpp., turpmāk: Zilgalvis, J. *Eklektisma..; Par Skaistkalnes muižas kungu māju skat. arī: Zilgalvis, J. Skaistkalnes skolas ēka// Komunisma Ceļš.* – 1987. gada 11. jūlijā.

²¹ Arhitekta M. P. Berči fondā Liepājas Vēstures un mākslas muzejā, inv. Nr. LM-3829 (102) S. Skice nav parakstīta un datēta, un tās datējums aizgūts no gadskaitļa, kuru autors ierakstījis zīmējumā attēlotās kungu mājas fasādē.

²² Zilgalvis, J. *Eklektisma..*, 19. lpp.

Architekten Bertschy, das im Museum für Geschichte und Kunst in Liepāja/ Libau aufbewahrt wird, ist eine Skizze des Herrenhauses Schönberg von 1894 erhalten,²¹ welche die Hauptfassade und die Grundrisse der beiden Geschosse zeigt. Vergleicht man die Zeichnung mit dem fertigen Bau, so kann man feststellen, dass dieser kaum von dem Entwurf abweicht. Das Wohnhaus zeigt einen zweistöckigen (zählt man den Sockelgeschoss nicht dazu), einfachen, "kastenförmigen" Baukörper, dessen Einförmigkeit nur durch die an die beiden Langseiten angebauten Freitreppen und den stark hinausragenden Risalit des Treppenhauses für wirtschaftliche Zwecke am Westende belebt wird. Die Mitte der Hauptfassade des Gebäudes akzentuierte unauffällig der um etwa zwanzig Zentimeter emporrage Risalit in der Breite von drei Fensterachsen, die unterschiedlichen Formen und Ausmaße der Fenster, sowie das über den Eingang angebrachte dreieckige Frontispitz. Den oberen Teil des Frontispitzes schmückten ursprünglich hölzerne "Spitzen", gearbeitet in Silhouette-Sägetechnik; den krönenden Abschluss bildete ein "Spieß" von großem Ausmaß. In der Höhe des Sockels und des Erdgeschosses entsprach der Breite des Frontispitzes eine aus Backsteinen aufgeführte Freitreppe. Durchbrochen gearbeitete schmiedeeiserne Geländer schlossen die seitlichen Bogenöffnungen zum Hof hin, an die mittlere Öffnung aber war eine einfache Treppe – etliche Stufen hoch – aus Granit errichtet. Man muss der Meinung des Architekten J. Zilgalvis beistimmen, dass eine solche Gestaltung der Eingangspartie, bei der man auf eine weitläufige Freitreppe verzichtete und so von der Treppe nicht in die Zone des Erdgeschosses, sondern in die des Sockels trat, auf die Architektur städtischer Wohnhäuser zurückzuführen ist; im letzteren Falle gab es einfach keinen Platz für eine Freitreppe.²²

An der gegenüberliegenden, dem Fluss zugewandten Langseite, wurde die Mitte des Gebäudes durch einen ähnlichen Anbau betont. Das gemauerte Gewölbe des Sockelgeschosses trug eine von Backsteinen gemauerte Terrasse mit doppelläufigen Treppen aus Holz. Das obere Stockwerk des Anbaues war als ein mit einem flachen Dach gedeckter Balkon gestaltet. Im Unterschied zur Hauptfront überragte der Mittelteil das Gesims nicht, deshalb wirkte die einheitliche Fläche des in der ganzen Breite des

²¹ Im Bestand des Architekten M. P. Bertschy im Museum für Geschichte und Kunst in Liepāja/ Libau. Inv. Nr. LM-3829 (102) S. Diese Skizze ist weder unterzeichnet, noch datiert worden; die Entstehungszeit konnte aufgrund der Jahreszahl, die der Architekt an die Fassade des auf der Zeichnung dargestellten Herrenhauses geschrieben hatte, bestimmt werden.

²² Zilgalvis, J. *Eklektisma ..*, 19. lpp.

Koloristiski ēkā sākotnēji pilnībā dominēja sārto toņu gamma, sākot ar cokola laukakmeņu zilgani violetajiem toņiem un karmīnsarkanajām ķieģeļu sienām un beidzot ar nedaudz ietumsušo jumta kārnīņu klusināti brūngano nokrāsu.

Mārburgas fotoarhīvā Vācijā ir saglabājusies kāda fotogrāfija, kura rāda mums Šenbergas muižas jauno kungu māju neilgi pēc uzcelšanas.²³ Skatā pāri Mēmelei redzam, ka vienlaikus ar ēkas būvi ir notikuši arī iespaidīgi zemes darbi, izveidojot stipri nostāvinātu regulāras formas krasta nogāzi. Attēlā redzams, ka krasta pasargāšanai no nobrukšanas tā sākotnēji nostiprināta ar sīkā “rūtojumā” sanaglotām koka līstēm.

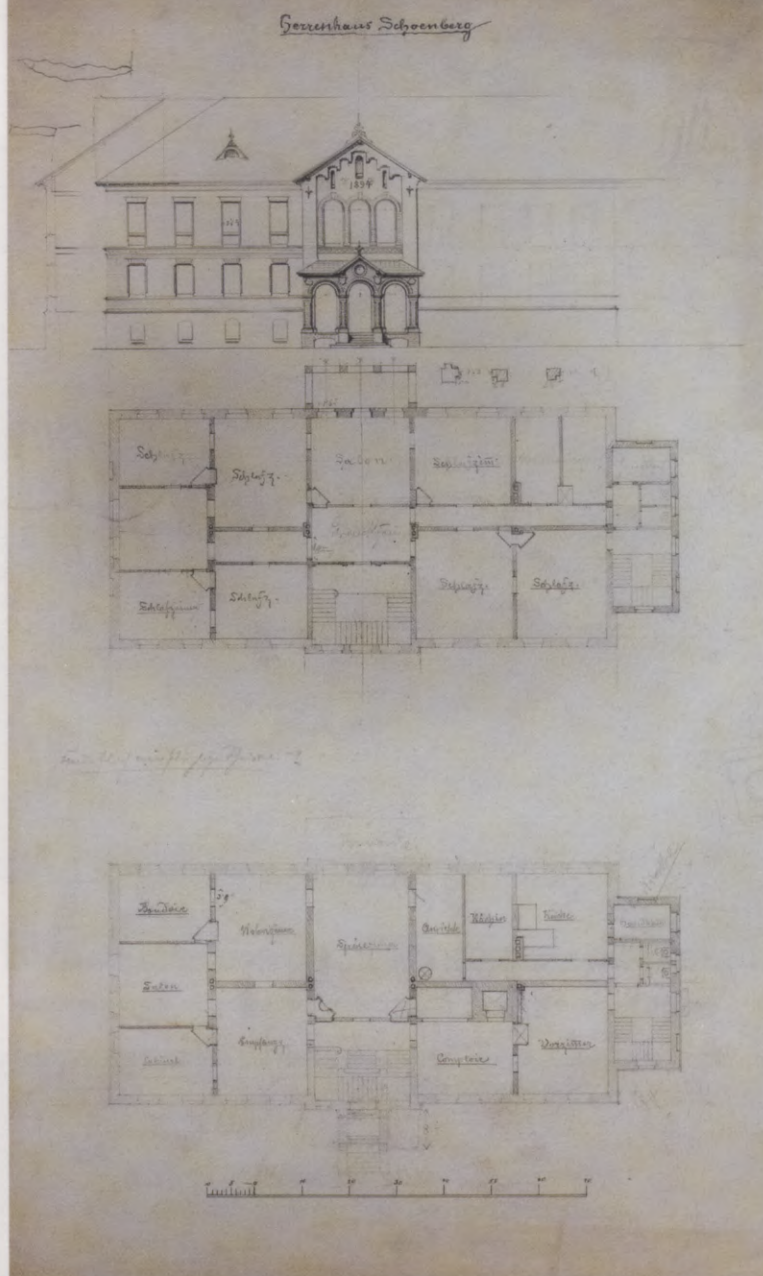
Atgriežoties pie ēkas stilistikas jautājuma, gribas vēlreiz citēt I. Lancmani. Viņš raksta: “Skaistkalnes ēkas ārpusē, izņemot portika pusloka arkādes veidojumu un ieejas durvis, kas tuvas neorenesansei, nav nekādu dekoratīvu stila formu. Divslīpju jumta un frontona izveidojumā var just kaut ko no tā laika villu stila, kopējā noskaņā kaut ko arī no oficiālas “kroņa arhitektūras” skarbuma. Tā ir savam laikam diezgan moderna celtne, kurā jau jūt 20. gadsimta arhitektūras funkcionālo ievirzi.”²⁴ Atliek teiktajam tikai piekrist, jo pat arhitekta Berči daiļradē, kurā līdzās ārēji krāšņiem, formās un dekorā bagātīgiem “ķieģeļu stila” opusiem netrūkst arī racionāli izsvērtu un apzināti askētisku celtnu, Šenbergas muižas kungu māja ieņem savrupu vietu.

Arī kungu mājas iekštelpu plānojumā mazāk domāts par ārišķībām un dekoratīviem efektiem, vairāk par tās iedzīvotāju ērtībām. Ieejot ēkā pa galvenajām durvīm, nokļūstam plašā un gaišā kāpņu telpā, kura savieno visus trīs mājas stāvus. Oriģinālās koka kāpnes gan nav saglabājušās (ugunsdrošības dēļ tās jau 1934. gadā nomainītas pret pašreizējām – dzelzsbetona), taču, spriežot pēc rietumu galā vēl šodien redzamajām sākotnējām saimnieciskajām kāpnēm, liekas, ka arī parādes uzeju visdrīzāk rotājušas samērā atturīgas no virpotiem balustriem veidotas margas.

Ēkas pirmo stāvu, saskaņā ar projektu, sākotnēji aizņēma īpašnieku dzīvojamās un reprezentācijas telpas. Centrā ar skatu uz upi un pretējā krastā esošo Lietuvu atradās pati lielākā telpa – ēdamzāle, ap kuru grupējās buduāri, saloni, kabineti un īpašnieku dzīvojamās istabas (tagad gan zāle ievērojami sarukusi, jo daļa no tās atdalīta ar jaunceltu sienu un pievienota kāpņu telpai). Atbilstoši telpu izkārtojuma loģikai, ēdamzālei tuvākais pirmā stāva dienvidrietumu stūris bija atvēlēts virtuvei un virtuves istabai. Atšķirībā no ēkas austrumu gala, kurā visā ēkas platumā izvietojās tikai divas telpu anfilādes, šajā ēkas daļā starp abām telpu rindām

²³ Mārburgas Fotoarhīva inv. Nr. 1.276.762.

²⁴ Lancmanis, I. 19. gadsimts..

19. Šenbergas muižas kungu mājas skice – pagalma fasāde un abu stāvu plāni, arhitekts M. P. Berči, 1894. g.

Skizze des Herrenhauses in Schönberg – Hoffassade und Grundrisse der beiden Geschosse. Architekt M. P. Bertschy, 1894.

Gebäudes errichteten Ziegeldaches besonders auffällig. Der hölzerne Anbau an der Flussseite, der zusammen mit der doppeläufigen Freitreppe dem Herrenhaus eine gewisse Ähnlichkeit mit einem vorstädtischen Sommerhaus verlieh, wurde 1944 während des Zweiten Weltkrieges zerstört. Bei späteren Umbauten wurde der Mittelteil dieser Fassade erhöht, indem dort eine Art Mezzanin ausgebaut wurde.

Ursprünglich waren am Gebäude die roten Farbtöne vorherrschend: von den bläulich violetten Schattierungen der Felssteine am Sockel, über die karminroten Wände aus Backsteinen bis zu den etwas dunkel gewordenen, gedämpft bräunlichen Tönen der Dachpfannen.

Im Bildarchiv Marburg in Deutschland ist ein Foto erhalten, welches das neue Herrenhaus kurz

20. Kungu mājas fragments ar "aklajiem" logiem un starpstāvu dzegu. 2004. g. foto.
Fragment des Herrenhauses in Schönberg mit den Blendfenstern und dem Gurtgesims. Foto 2004.

izvietojās arī neliels koridors, kurš noslēdzās ar jau pieminētājām saimnieciskajām kāpnēm. No ēkas pamatapjoma "izvirzītais" rietumu gala rizalīts, ļāva izveidot labi izgaismotas saimnieciskās kāpnes, kuras savienoja visus ēkas stāvus. Izvirzījumā pirmā stāva līmenī bija izbūvētas arī divas tualetes un virtuves pieliekamais.

Celtnes otrais stāvs pēc arhitekta ieceres bija atvēlēts galvenokārt tās pastāvīgo iemītnieku un viesu guļamistabām, kurās varēja nokļūt pa visā ēkas garumā izveidotu gaiteni. Te gan jāatzīmē, ka jaunuzcelto ēku Korfu ģimene praktiski neapdzīvoja, tādēļ daļa telpu noteikti tika izmantota citādi, nekā iecerēts Berči projektā, bet daļa visdrīzāk netika lietota vispār. Ēkā pamatā mitinājās muižas īpašnieka pilnvarotā Hermaņa fon Šteina ģimene un viņu nedaudzie kalpotāji.

Izstaiģājot ēku, pārsteidz tās cokola jeb puspagraba stāvs, kas Berči skicē nav atspoguļots vispār. Gan smagnējās un neregulārās pārsegumu velles, gan raupji būvētās un nelīdzsniņas sienas, no kurām ik pa gabalam izbīdās kāda lielāka akmens "piere", tā vien vedina uz pieņēmumu, ka cokola līmenī ēkā var būt saglabājušās arī senākas celtnes atliekas.

Atšķirībā no atturīgajām fasādēm, kungu mājas iekštelpās tomēr vairāk vai mazāk jūtama aizejošā historisma laikmeta mīlestība uz retrospektīvu greznību

nach seiner Fertigstellung zeigt.²³ Die Sicht über den Fluss Memel zeigt, dass gleichzeitig mit dem Bau des Hauses auch große Landarbeiten vorgenommen wurden, bei denen der Uferabhang steiler gemacht wurde. Um einem Erdrutsch an diesem Teil des Ufers vorzubeugen, wurde dieser, der Abbildung zufolge, durch Holzleisten, quer genagelt in feinen Rauten, befestigt.

Zur Stilistik dieses Hauses hier nochmals I. Lancmanis. Er schreibt: "Das äußere Erscheinungsbild des Herrenhauses Schönberg, zeigt, außer der Halbbogenarkade des Portikus und der Eingangstür, die auf Neorenaissance zurückzuführen ist, keine dekorativen Stilformen. Die Gestaltung des Satteldaches und des Frontispitzes lässt Einflüsse des Stils der damaligen Villen, der Gesamteindruck aber Züge der nüchternen offiziellen Architektur der "Kronsbauten" spüren. Für seine Zeit ist es ein recht moderner Bau, der bereits die funktionelle Einstellung der Architektur des 20. Jahrhunderts zum Ausdruck bringt."²⁴ Dieser Meinung muss man Recht geben, denn im Schaffen von Bertschy, wo neben äußerlich prächtigen, in Form und Dekor reichen Werken des "Backsteinstils" auch rational ausgewogene und absichtlich asketisch gestaltete Bauten zu finden sind, nimmt das Herrenhaus Schönberg jedoch einen gesonderten Platz ein.

Die Sachlichkeit des Bauwerks kommt besonders deutlich auch bei der Planung der Innenräume zum Vorschein. Der Architekt hat deutlich mehr Wert auf die Bequemlichkeit der Bewohner als auf unwesentliche dekorative Effekte gelegt. Über den Haupteingang gelangt man in ein weites, helles Treppenhaus, das alle drei Stockwerke des Hauses vereint. Die ursprünglich in Holz gearbeitete Treppe wurde aus Gründen der Brandsicherheit bereits 1934 durch die jetzige – aus Eisenbeton – ersetzt. Die am Westende des Gebäudes erhaltene ursprüngliche Treppe, die für wirtschaftliche Zwecke benutzt wurde, legt die Vermutung nahe, dass auch die Paradetreppe mit einem ziemlich einfachen, von gedrehten Balustern getragenen Geländer versehen war.

Im Erdgeschoss des Gebäudes waren dem Entwurf zufolge hauptsächlich die Wohn- und Repräsentationsräume der Gutsherren plaziert. In der Mitte – mit Aussicht auf den Fluss und das gegenüberliegende litauische Ufer – befand sich der größte Raum – der Speisesaal, um den sich Boudoirs, Salons, Kabinette und Wohnräume der Besitzer gruppierten. (Inzwischen ist der Speisesaal viel kleiner geworden; ein Teil desselben ist durch eine neu errichtete Wand abgetrennt und in das Treppenhaus eingegliedert worden). Das dem Speisesaal am nächsten gelegene südwestliche Ende des Erdgeschosses wurde logischer Weise für die Bedürfnisse der Küche und

²³ Bildarchiv Marburg, Inventarnummer 1.276.762.

²⁴ Lancmanis, I. 19. gadsimts ..

21. Šēnbergas muižas kungu mājas pagalma fasāde. 1930. gadu foto.
Hoffassade des Herrenhauses in Schönberg. Foto 1930er Jahre.

22. Šēnbergas muižas kungu māja, skats no ZA. 1991. gada foto.
Das Herrenhaus in Schönberg, Blick von Nordosten. Foto 1991.

23. Ar trafaretu palīdzību veidotie ēdamzāles griestu gleznojumi. 1992. g. foto.
Deckenmalereien im Speisesaal, ausgeführt mit Hilfe von Schablonen. Foto 1992.

un dekoratīvismu. Pāris nozīmīgākajās pirmā stāva telpās vēl tagad labi saglabājušās sākotnējās iekštelpu apdares atliekas – ar trafareta palīdzību veidoti griestu gleznojumi un neorenesanses formās darināts krāsaini glazēts majolikas kamīns. Barona pieņemamajā telpā (šāda telpas funkcija minēta Berči skicē) griestu apdarē izmantotais krāsojums tumši brūnganā gammā ar zilganām ēnojuma partijām imitē ģeometriskā rakstā kārtotu ozola dēļu apšuvumu, savukārt ēdamzālē koka tekstūru imitējošo ģeometrisko panno papildina simetrisks arabesku ornaments un apaļos medaljonos gleznotas klusās dabas ar dienvīdņu augļiem un vīnogām. Griestu centru abās telpās iezīmē reljefas sarežģītas formas rozetes, veidotas papjēmašē tehnikā.

Interjera polihromā apdare, kurā izmanti trafareti, kā ikviens pavairojamā tehnikā darināts izstrādājums, protams, mazina konkrētā interjera unikalitāti un māksliniecisكو vērtību, taču tajā pat laikā šādu apdari noteikti nedrīkst kvalificēt kā māksliniecisكو mazvērtīgu, liedzot tai aizsardzību pret iespējamajiem pārveidojumiem vai iznīcināšanu, ko garantē celtnes interjera pieminekļa statuss. Arī trafaretētā apdare, kas, starp citu, sastopama jau 18. gs. interjeros, ir saglabājama, saudzējama un, iespēju robežās, restaurējama kā tipisks sava laika interjera kultūras produkts. Jāatceras, ka arī kopumā šāda, savulaik tik izplatīta, apdare šodien ir

der Köchin überlassen. Im Unterschied zu dem westlichen Ende, wo die beiden Enfiladen in der Breite des ganzen Gebäudes errichtet waren, wurden dieselben an diesem Teil des Gebäudes durch einen kleinen Korridor getrennt, der in das schon erwähnte Treppenhaus für wirtschaftliche Zwecke auslief. In dem vorspringenden Risalit an der westlichen Schmalseite des Gebäudes konnte eine gut beleuchtete Treppe errichtet werden. Im Erdgeschoss des Anbaues gab es auch zwei Toiletten und eine Vorratskammer.

Das zweite Geschoss war gemäß dem Projekt hauptsächlich für die Schlafräume der Familie des Besitzers und seiner Gäste vorgesehen. In diese gelangte man von einem Korridor aus, der die ganze Länge des Gebäudes einnahm. Hervorgehoben sei, dass die Familie von Korff das neu erbaute Herrenhaus kaum bewohnte und die Räume wohl anders, als Bertschy sie geplant hatte, genutzt wurden; für einen Teil davon gab es vermutlich überhaupt keine Verwendung. Als ständige Bewohner sind vor allem die Familie des Bevollmächtigten des Gutsherren, Hermann von Stein, und ihre wenigen Bediensteten zu nennen.

Bei der Besichtigung des Hauses ist man über das Sockel- oder das Halbkellergeschoss erstaunt, das auf der Skizze von Bertschy gar nicht eingezeichnet ist. Sowohl die schwere Überwölbung desselben als die äußerst unregelmäßigen und unebenen Flächen

24. Ēdamzāles griestu gleznojuma fragments. 1992. g. foto.
Fragment der Deckenmalerei im Speisesaal. Foto 1992.

saglabājusies vairs ļoti nedaudzās Latvijas muižās.

Jāatzīst, ka arī barona pieņemamās telpas greznais, ar krāsainām glazūrām rotātais kamīns ar vidusdaļā iestrādātu figurālu cilni (tajā attēlota ainiņa ar personāžiem renesanses laikmeta tērposl) nav unikāla, tikai šim pasūtītājam izgatavota interjera sastāvdaļa. Ļoti līdzīgi firmas “Celms un Bēms” kamīni

der Wände, aus denen hier und da größere Steine herausragen, lassen vermuten, dass sich hier Reste eines früheren Bauwerkes erhalten haben.

Im Unterschied zu der einfach gestalteten Außenseite des Herrenhauses lässt die Ausstattung der Innenräume viel mehr die Vorliebe des sich zum Ende neigenden Zeitalters des Historismus für retrospektive Pracht und Dekorativität spüren. In einigen wichtigen Räumen des Erdgeschosses sind heute noch Reste der ursprünglichen Ausstattung gut erhalten: mit Hilfe von Schablonen ausgeführte Deckenmalereien und ein in Renaissanceformen gearbeiteter Kamin aus Majolika. Der für die Gestaltung der Decke im Empfangszimmer des Barons (diese Funktion des Raumes ist der Skizze von Bertschy zu entnehmen) benutzte Anstrich – in dunkelbraunen Tönen mit bläulichen Schattenpartien – ahmt eine Wandtäfelung aus Eichenbrettern, geordnet nach einem geometrischen Muster, nach. Im Speisesaal wird der geometrische, die Textur des Holzes nachbildende Wanddekor durch symmetrische Arabeskenornamente und runde Medaillons mit gemalten Stilleben, die exotische Früchte und Trauben darstellen, ergänzt. Reliefe Rosetten von komplizierter Form, gearbeitet in der Technik des Papiermachés, bezeichnen die Mitte der Decke in den beiden oben erwähnten Räumen.

Einerseits kann man polychrome, mit Hilfe von Schablonen geschaffene Malereien – wie ein jedes mit Hilfe von mechanischen Verfahren angefertigtes

25. Firmā “Zelm & Boehm” darinātā kamīna augšdaļa ar t. s. “fantāzijas” ģerboņiem. 2005. g. foto.
Abschluss des Kamins mit den sog. “Phantasiewappen”, angefertigt von der Firma “Zelm & Boehm”. Foto 2005.

24. Dziedošu skolēnu grupa uz skolas (agrākās kungu mājas) kāpnēm. Diriģē skolotājs J. Dūmiņš. Redzams vēl nepārveidotais lievenis ar metālkaluma margām. 1925. g. foto.

Gruppe singender Schüler auf der Treppe des Schulgebäudes (das frühere Herrenhaus); Dirigent – Lehrer J. Dūmiņš. Die Freitreppe ist hier in ihrer ursprünglichen Gestalt mit dem schmiedeeisernen Geländer überliefert. Foto 1925.

bijuši vēl virknē Latvijas muižu.²⁵ Tādi sastopami arī vairākos 19. gs. beigās celtos Rīgas īres namos.

Šēnbergas muižas kungu māja visumā laimīgi saglabājusies līdz mūsu dienām, kaut arī tās eksistence vairākkārt bijusi nopietni apdraudēta. Jau 1905. gada revolūcijas laikā te, piemēram, bija izvietojusies vietējā rīcības komiteja, Pirmā pasaules kara laikā (no 1916. līdz 1918. gadam) celtnē atradās vācu kara komandantūra, bet lielinieku laikā 1919. gadā ēkā darbojās vietējā izpildu komiteja. Visdrīzāk tieši tad tika izvazātas muižas īpašniekiem piederošās mēbeles un citi iekārtas priekšmeti.

Pēc Latvijas brīvvalsts nodibināšanas jau 1921. gada janvārī daļa no kungu mājas telpām tika nodota Šēnbergas sešgadīgajai pamatskolai.²⁶ 1924. gadā tika izstrādāts celtnes pārbūves projekts, kas paredzēja bēniņu stāva izbūvi un ar to saistītas izmaiņas ēkas fasādēs.²⁷ Šis projekts gan pilnībā netika realizēts, un jumtistabas ierīkoja tikai vienā ēkas (rietumu) spārnā. 1929. gadā celtnē iebūvēja ūdensvadu, bet 1934. gadā nomainīja galvenās kāpnes. Pielāgojot

²⁵ Piemēram, Jaunmoku pili Tukuma rajonā.

²⁶ LVVA, 1677. f., 14. apr., 1510. l.

²⁷ Projekts Šēnbergas sešklasīgās pamatskolas pārbūvei, apstiprināts 1924. gada 16. septembrī (LVVA, 6343. f., 9. apr., 175. l.).

Erzeugnis – nur begrenzt als originale Kunstwerke von hohem künstlerischen Wert betrachten. Andererseits aber gilt eine solche Ausstattung keinesfalls als künstlerisch minderwertig; man muss sie vor eventuellen Umgestaltungen und vor Vernichtung schützen, wie es der Status eines Kulturdenkmals verlangt. Als eine typische Erscheinung der Interieurskultur seiner Zeit ist die schablonisierte Ausstattung der Räume, die bereits im 18. Jahrhundert vorkommt, zu pflegen und zu bewahren. Man muss auch in Betracht ziehen, dass eine solche, früher weit verbreitete Gestaltung der Innenräume inzwischen in sehr wenigen Herrenhäusern in Lettland erhalten ist.

Auch der prächtige, mit farbigen Glasuren und einem figürlichen Relief im Mittelteil geschmückte Kamin gilt nicht als einzigartig, als nur für dieses Gebäude geschaffener Gegenstand der Innenausstattung. Ähnliche, von der Firma "Zelm & Boehm" gelieferte Kamine finden sich in einer Reihe von Herrenhäusern in Lettland;²⁵ auch in einigen Mietshäusern in Riga aus dem Ende des 19. Jahrhunderts kann man solche sehen.

Das Herrenhaus des Gutes Schönberg ist glücklicherweise bis heute erhalten, obwohl seine Existenz

²⁵ Beispielsweise im Schloss Neu-Mocken im Kreis Tuckum.

ēku skolas vajadzībām, notika arī daļēja telpu pārplānošana, galvenokārt iebūvējot jaunas starpsienas.

Šēnbergas muižas kungu māja smagi cieta Otrā pasaules kara laikā 1944. gada jūlijā un augustā, kad uz septiņām nedēļām Mēmeles upe kļuva par frontes līniju starp padomju un vācu armijām.²⁸ Apšaudēs celtne zaudēja ne vien logu stiklus, bet arī gandrīz visu jumta segumu. Daudzu šāviņu atstātās pēdas vēl tagad labi saskatāmas pret upi vērstajā mājas fasādē. Ēkas postījumi pēc kara tika novērtēti par 282 440 rubļiem.²⁹

Arī pēc Otrā pasaules kara kungu mājā turpināja saimniekot skola, kura, vairākkārt mainījusi nosaukumu, 1951. gadā kļuva par Skaistkalnes vidusskolu. Pēdējo kapitālremontu ēka piedzīvoja 1953. gadā, kad visā bēniņu stāvā tika iebūvēti mācību kabineti un ēkā ierīkota centrālapkure. 1983. gadā remonts skāra arī mājas galveno fasādi, kuras lievenis tika aizstiklots, agrākā vaļējā lieveņa vietā izveidojot vējtverī. Aiz tā, pēdējā remonta laikā nokrāsotas koši zaļā krāsā, vēl saglabājušās neorenesanses iespaidā darinātās ēkas sākotnējās ārdurvis.

Savulaik tiešā kungu mājas tuvumā – līdzās tās saimnieciskajai ieejai (resp. rietumu galam) slējās no koka būvēts malkas šķūnis, zem kura atradās arī virtuves pagrabs. Līdz mūsu dienām saglabājusies vienīgi aiz šķūņa upei perpendikulāri celtā saimniecības ēka, būvēta no koka un sarkaniem ķieģeļiem tā sauktajā fahverka jeb pildrežģa tehnikā.

Nedaudz vēlāk kā kungu māja, realizējot vienotu pagalma apbūves kompozicionālo shēmu, Šēnbergas muižas ansamblī celta arī cita sarkanu ķieģeļu ēka – ratnīca. Celtne ir saglabājusies līdz mūsu dienām un atrodas blakus iebraucamajiem vārtiem kungu mājai pretējā pagalma pusē. Arī šī šķietami nelielā, plānā gandrīz kvadrātveidīgā ēka ar kārniņu jumtu kopumā ir nepretencioza un uz praktiskumu orientēta būve, un tās būtību vislabāk raksturo tādi jēdzieni kā formu lakonisms un izpildījuma kvalitāte. Vienā no pret pagalmu slīpi nošļauptajām celtnes stūra fasādēm saglabājies aplikatīvs dzelzs kalums: “N. v. K. /1901”, kas liecina, ka ēka tapusi Nikolausa fon Korfa valdīšanas laikā 1901. gadā. Ratnīcu, tāpat kā kungu māju, cēlis no Rīgas ataicinātais mūrniekmeistars Juris Gailis.

Pēc muižas nacionalizācijas ratnīcas ēka kalpoja kā skolas pārziņa kūts, un līdzīgā veidā celtne tika izmantota ilgstoši. Tikai 1950. gadā ēku ieguva Bauskas rajona Patērētāju biedrības rūpkombināts, kas tajā uzstādīja kā kara trofejas iegūtās metālapstrādes iekārtas. 1976. gadā darbnīca tika slēgta,

²⁸ Skaistkalne kļuva par pirmo apdzīvoto vietu Bauskas rajonā, kuru 1944. gada augustā ieņēma Sarkanā Armija. Kaujās aizgāja bojā lielāka daļa no miesta apbūves.

²⁹ LVVA, 700. f., 4. apr., 20. l., 42. lp.

27. Skolotāju grupa kādā no skolas (agrākās kungu mājas) telpām. Foto pirms 1953. g.

Gruppe von Lehrern in einem Raum des Schulhauses (früheres Herrenhaus). Foto vor 1953.

28. Skolēni kādā no agrākās kungu mājas telpām. 1960. gadu foto.

Schüler in einem Raum des früheren Herrenhauses. Foto 1960.

mehrmals stark bedroht war. Bereits während der Revolution von 1905 war dort das örtliche Aktionsausschuss plaziert. Zur Zeit des Ersten Weltkrieges – 1916 bis 1918 – hatte die deutsche Kriegskommandantur das Gebäude besetzt, nachher aber, 1919, hatten die Bolschewiken dort das örtliche Exekutivkomitee eingerichtet. Gerade zu dieser Zeit wurden vermutlich die von dem Gutsbesitzer zurückgelassenen Möbelstücke und andere Gegenstände der Innenausstattung verschleppt.

Nach der Gründung des unabhängigen Staates Lettland wurden im Januar 1921 teilweise die Räume des Herrenhauses der sechsjährigen Grundschule zu

29. Ap 19. un 20. gs. miju būvētais tiltiņš pār Riju strautu uz Jēkabpils lielceļa. 1991. g. foto.
Brücke über den Riju-Bach an der Landstraße nach Jakobstadt, erbaut an der Wende 19./20. Jh. Foto 1991.

30. Ratnicas fasādes fragments ar Nikolasa fon Korfa monogrammu. 1992. g. foto.
Fassadenfragment des früheren Wagenhauses mit dem Monogramm Nikolaus von Korffs. Foto 1992.

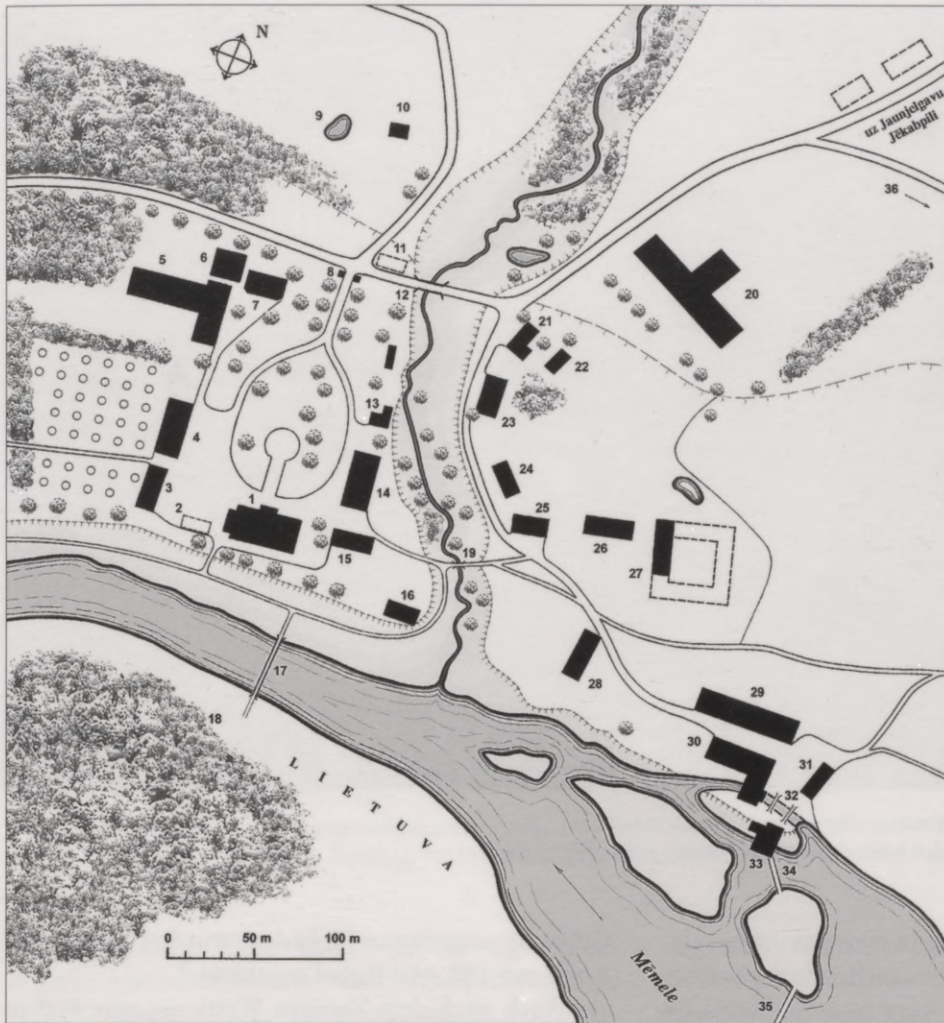
Schönberg übergeben²⁶ und schließlich 1924 ein Projekt zum Umbau des Gebäudes erarbeitet. Es sollten nämlich ein Dachgeschoss ausgebaut und die entsprechenden Änderungen an der Fassade vorgenommen werden.²⁷ Dieses Projekt wurde aber nicht vollständig verwirklicht: Dachzimmer wurden nur an einem Flügel des Gebäudes ausgebaut. 1929 erhielt das Haus eine Wasserleitung, und 1934 wurde die Haupttreppe durch eine neue ersetzt. Für die Bedürfnisse der Schule wurde die Planung der Räume teilweise verändert, indem neue Scheidewände errichtet wurden.

Während des Zweiten Weltkrieges erlitt das Herrenhaus Schönberg starke Beschädigungen, und zwar im Juli und August 1944, als die Memel zur Frontlinie zwischen der deutschen und der russischen Armee wurde.²⁸ Bei dem Beschuss büßte das Gebäude nicht nur alle Fensterscheiben ein, sondern auch beinahe das ganze Dach. Die Spuren zahlreicher Geschosseinschläge sind noch heute an der dem Fluss zugewandten Fassade sichtbar. Die dem

²⁶ LVVA, Best. 1677, Reg. 14, Akte 1510.

²⁷ Das Projekt zum Umbau des Grundschulgebäudes in Schönberg wurde am 16. September 1924 bestätigt (LVVA, Best. 6343, Reg. 9, Akte 175).

²⁸ Schönberg war die erste Siedlung im Kreis Bauske, die 1944 von der Roten Armee besetzt wurde. Bei Kriegshandlungen wurde der größte Teil der Bebauung des Ortes vernichtet.

31. Šēnbergas muižas centra plāns ap 1920. gadu.
Situationsplan des Gutshofes Schönberg um 1920.

1. Kungu māja.
2. Malkas šķūnis.
3. Saimniecības ēka.
4. Muižas kalpotāju dzīvojamā māja (t.s. "vecā pils").
5. Zirgu stallis ar manēžu.
6. Erzeļu lecīnātava.
7. Ratnīca.
8. Iebraucamie vārti.
9. Diķis zirgu dzirdināšanai.
10. Nojume kumeljiem.
11. Vecās smēdes vieta.
12. Ķieģeļu tilts pār Riju strautu.
13. Ledus pagrabs.
14. Klēts.
15. Muižas pārvaldnieka dzīvojamā māja.
16. Alus brūzis.
17. Laiņa pār Mēmeli.
18. Muižas parka vieta.
19. Zudušā ķieģeļu tilta vieta.
20. Lielā rija.
21. Jaunā smēde ar piebūvi.
22. Šķūnis.
23. Pagasta labības magazīna.
24. Kalpu māja.
25. Kalpu māja.
26. Darba zirgu stallis.
27. Vēršu laidars.
28. Barības šķūnis ar pagrabu.
29. Čuguna lietuve un mehāniskās darbnīcas.
30. Vecās ūdenszirnavas.
31. Nojume maleju zirgiem.
32. Tiltiņi pār kanālu.
33. Jaunās ūdenszirnavas.
34. Mazais aizsprosts.
35. Lielais aizsprosts.
36. Uz vējdzirnavām.

1. Herrenhaus.
2. Schuppen.
3. Wirtschaftsgebäude.
4. Wohnhaus der Hofesdienstleute (das sog. "alte Schloss").
5. Pferdestall mit der Reitbahn.
6. Stallung für Hengste.
7. Wagenhaus.
8. Einfahrtstor.
9. Teich für die Tränke der Pferde.
10. Fohlenpferche.
11. Die frühere Stelle der Schmiede.
12. Backsteinbrücke über den Riju-Bach.
13. Eiskeller.
14. Kornspeicher.
15. Wohngebäude des Gutsverwalters.
16. Bierbrauerei.
17. Steg über den Memel-Fluss.
18. Stelle der Parkanlage des Gutes.
19. Die frühere Stelle der Backsteinbrücke.
20. Die große Korndarre.
21. Die neue Schmiede mit einem Anbau.
22. Scheune.
23. Kornmagazin der Gemeinde.
24. Knechtshaus.
25. Knechtshaus.
26. Stall für Arbeitspferde.
27. Ochsenstall.
28. Viehfutterscheune mit Keller.
29. Roheisengießerei und die mechanischen Werkstätte.
30. Die alte Wassermühle.
31. Schauer für die Pferde der Mahlgäste.
32. Brücken über den Kanal.
33. Die neue Wassermühle.
34. Der kleine Damm.
35. Der große Damm.
36. Zur Windmühle.

32. Skats uz Mēmeli un muižas dzirnavu aizsprostu. 1930. gadu foto.
Blick auf die Memel und auf den Mühlendamm des Gutes. Foto 1930er Jahre.

un ēka uz laiku nonāca 11. Ceļu remonta un būvniecības pārvaldes pārziņā. 1990. gadā celtni pārņēma Skaistkalnes putnu fabrika, kura to izremontēja un gatavojās tajā ierīkot kulinārijas cehu. Fabrikai bankrotējot, ideja palika nerealizēta, un tādēļ neapsaimniekotās celtnes tehniskais stāvoklis no šī brīža tikai pasliktinās.

19. un 20. gs. mijā, kad Šēnbergas muižas centrā uzcelta virkne neapmesta ķieģeļa ēku, tapuši arī divi no ķieģeļiem mūrēti tiltiņi pār muižas ansambli cauri tekošajam Riju strautam. Viens no tiem, kuram pāri ved Jēkabpils lielceļš, atrodas turpat netālu no ratnīcas un muižas pagalma vārtiem, un vēl šodien turpina pildīt savas funkcijas.³⁰ Ar izšķobītiem, daļēji pārmūrētiem un nobalsinātiem stabiem, kā arī metāla caurulēm kādreizējo koka margu vietā, tas gan tikai nosacīti atbilst savam sākotnējam veidolam. Savukārt otrs, formās līdzīgs viena laidiena arkas tiltiņš, kurš savulaik šķērsoja strautu tuvāk Mēmelei – starp kungu māju un jau pieminēto koka kalpu māju, tika sašauts 1944. gadā, un tā vietā vēlāk uzbūvēja nelielu tiltiņu no koka. Tagad kādreizējā tiltiņa vietu iezīmē vairs tikai pieticīga no metāla konstrukcijām sametināta gājēju laipa.

Vairākas vērienīgas jau 20. gs. sākumā tapušas būves atrodam muižas ansambļa austrumu daļā

Gebäude zugefügten Schäden wurden nach dem Krieg auf 282 440 Rubel geschätzt.²⁹

Auch nach dem Zweiten Weltkrieg war in dem früheren Herrenhaus die Schule plaziert, die ihren Namen mehrmals wechselte und schließlich, 1951, zur Schönbergschen Mittelschule wurde. Die letzte Generalreparatur erfuhr das Gebäude 1953, als Lehrräume im ganzen Dachgeschoss eingebaut und eine Zentralheizung installiert wurde. Bauliche Veränderungen wurden 1983 auch an der Schauseite des Gebäudes vorgenommen, indem die Freitreppe verglast und so ein Windfang geschaffen wurde. Die im Stil der Neorenaissance gestaltete Eingangstür – während der letzten Reparatur grellgrün angestrichen – ist immer noch erhalten.

Direkt am Herrenhaus – neben dem Wirtschaftseingang (d.h. an der westlichen Schmalseite des Gebäudes) – war früher ein aus Holz erbauter Schuppen plaziert; unter diesem war auch ein Vorratskeller ausgebaut. Bis heute ist nur das hinter dem Schuppen, senkrecht zum Fluss gelegene Wirtschaftsgebäude, errichtet in Fachwerk aus Holz und roten Backsteinen, erhalten.

Etwas später als das Herrenhaus wurde in der Anlage des Gutes Schönberg – im Rahmen eines einheitlichen Bebauungsschemas des Hofes – ein weiteres

³⁰ Tiltiņš starp citām līdzīgām būvēm minēts arī A. Biedriņa publikācijā: Biedriņš, A. Kurzemes mūra tilti// Literatūra un Māksla. – 1983. gada 2. decembrī.

²⁹ LVVA, Best. 700, Rep. 4, Akte 20, Bl. 42.

33. Skats uz Jaunajām ūdensdzirnavām pavasarī. Attēla labajā malā redzamas 1902. g. celtās Vecās dzirnavas. 2004. g. foto.
Blick auf die neue Mühle im Frühling. Rechts im Hintergrund sieht man die 1902 erbaute alte Mühle. Foto 2004.

izvietotajā saimniecisko ēku grupā, un vispirms tās ir divas ūdensdzirnavas un kādreizējais darba zirgu stallis – celtnes, kuras vairāk vai mazāk veiksmīgi saglabājušās līdz mūsu dienām.

Pirmās ūdensdzirnavas Skaistkalnē – tā sauktās Vecās dzirnavas – celtas 1902. gadā krietni atstātas no Mēmeles labā krasta, un to piedziņai savulaik kalpoja speciāli rakts un tikai 1963. gadā aizbērts kanāls. Lielā, apmestā, ar lēzenu divslīpju jumtu segtā divstāvu ēka, līdzīgi kungu mājai, tiešā veidā neatdarina neviena noteikta vēsturiskā stila formas, kaut arī nedaudz paaugstinātā bēniņu siena ar tā sauktā “trempeļa” izbūvi, kombinācijā ar lēzenu jumtu, rada attālas asociācijas ar tā dēvētā villu stila paraugiem. Ēkas arhitektoniskais veidols nepārprotami ir pakārtots tās funkcionālajiem aspektiem, tādēļ vairāk vērtējams no lietderības, nevis skaistuma pozīcijām. Sākotnēji ēkas upes puses fasādei austrumu galā piekļāvās turbīnu telpa, kura vēlāk kā nevajadzīga nojaukta.

Latvijas Republikas agrārreformas gaitā dzirnavas sākotnēji palika barona fon Korfa īpašumā³¹, taču drīz vien tās atpirkta Edgars Grasis, kuram 1940. gadā padomju vara tās nacionalizēja. Vēl 1920. gados dzirnavās darbojās labības malšanas iekārta, vilnas vērptuve, lupatu plēstuve un dinamo

Gebäude aus roten Backsteinen, und zwar, das Wagenhaus errichtet. Dieses Gebäude steht noch heute neben dem Einfahrtstor an der dem Herrenhaus gegenüber liegenden Seite des Hofes. Wie das Herrenhaus ist auch dieses scheinbar kleine, im Grundriss fast quadratische und mit einem Ziegeldach gedeckte Gebäude ein anspruchsloser und bescheidener Bau. Seine Vorteile lassen sich am besten durch Einfachheit und qualitative Ausführung charakterisieren. Die, an der dem Hof zugewandten abgeschrägten Schmalseite dieses Gebäudes angebrachte schmiedeeiserne Inschrift “N. v. K. /1901”, belegt, dass es unter Nikolaus von Korff 1901 errichtet worden ist. Das Wagenhaus wie das Herrenhaus wurden von dem aus Riga kommenden Maurermeister Juris Gailis erbaut.

Nach der Verstaatlichung des Gutes wurde das Wagenhaus von dem Schulverwalter als Viehstall benutzt. Auf ähnliche Weise wurde es auch später verwendet. Erst 1950, als der Industriebetrieb der Konsumgenossenschaft des Kreises Bauske dieses Gebäude in Besitz nahm, wurden darin die als Kriegstrophäen gewonnenen Einrichtungen zur Metallbearbeitung aufgestellt. 1976 wurde diese Werkstatt geschlossen; einige Zeit lang hatte das Gebäude die Verwaltung des 11. Bezirks für Straßenreparatur und -bau inne. 1990 wurde das Haus von der Schönbergischen Geflügelfabrik übernommen, die es renovieren ließ und im Begriffe war, darin eine Werkabteilung zur Verarbeitung ihrer Pro-

³¹ 1923. gada 19. aprīli sastādīts akts, ar kuru ūdensdzirnavas ar ēkām un 9,41 2 ha lielu zemes platību nodotas A. fon Korfam kā neatsavināmais īpašums (LVVA, 1679. f., 137. apr., 15. l., 566. lp.)

34. Jaunās ūdensdzirnavas vasarā. 2003. g. foto.
Die neue Mühle im Sommer. Foto 2003.

mašīna, kura ražoja elektrību pašu patēriņam. Ēkas rietumu galā otrajā stāvā atradās īpašnieka dzīvoklis un kantora telpas, bet apakšstāvā – strādnieku virtuve, ēdamistaba un dzīvokļi.

Otrajā pasaules karā cietušās Vecās dzirnavas reizē ar Mēmeles aizsprostu pēc kara atjaunoja Bauskas rajona Patērētāju biedrības rūpkombināts, kas izvietoja ēkā vairākas sadzīves pakalpojumu darbnīcas. Pēc jauna sadzīves pakalpojumu centra uzcelšanas 1971. gadā ēka tika nodota vietējam kolhozam, kurš tajā izbūvēja dzīvokļus.

Tā sauktās Jaunās dzirnavas – vēl viena neapmestu ķieģeļu celtne – būvētas īsi pirms Pirmā pasaules kara 1913. gadā. Tās celtas netālu no vecajām uz mākslīgi izveidotās saliņas, un tām varēja piebraukt vienīgi pa diviem pāri kanālam (to aizbēra tikai 1964. gadā) celtiem koka tiltiņiem. Formās vienkāršajai ēkai savdabīgu pievilcību piešķir upes pusē izmūrētā velvētā turbīnas telpa, cauri kurai agrāk ar aizsprostu palīdzību tika novadīti Mēmeles ūdeņi. No dzirnavu mašīntelpas bija izbūvēts arī spēka pārvads uz turpat blakus celto gateri. Līdzās Jaunajām dzirnavām uz kādreiz kanāla izveidotās saliņas savulaik atradās arī neliela koka nojume maleju zirgu novietošanai. Atšķirībā no Vecajām dzirnavām, Jaunajās vēl pavisam nesen bija iespējams samalt graudus, vienīgi to darbināšanai vairs netika izmantoti seklie Mēmeles ūdeņi, bet gan elektrības spēks.

duktion einzurichten. Die Fabrik machte jedoch Bankrott, und dieser Plan wurde nicht weiter verfolgt. Seitdem verschlechterte sich der bauliche Zustand des Gebäudes immer mehr.

Zu den Schöpfungen aus der Zeit des “unverputzten Backsteinstils” gehören auch zwei Brücken über den Riju-Bach, der durch die Anlage des Gutes Schönberg fließt. Eine Brücke, die sich neben dem Einfahrtstor des Hofes befindet und über die die Kurmensche Landstraße führt, ist immer noch im Gebrauch.³⁰ Mit ihren schief gewordenen, teilweise ummauerten und weiß getünchten Pfosten sowie mit den einfachen Metallröhren anstelle der früheren Brüstung aus Holz entspricht diese Brücke kaum mehr ihrer ursprünglichen Gestalt. Die andere Brücke – in Formen ähnlich der eben beschriebenen – führte früher über den Bach mehr in Richtung der Memel – zwischen dem Herrenhaus und der oben erwähnten Knechtsherberge aus Holz. Diese wurde durch einen Geschosseinschlag 1944 zerstört, und durch eine kleinere Brücke aus Holz ersetzt. Die Stelle der ehemaligen Backsteinbrücke markiert heute nur ein einfacher, aus Metall konstruierter Steg.

Etlche Gebäude von größerem Umfang, die aus dem beginnenden 20. Jahrhundert stammen, befinden sich unter den Wirtschaftsbauten im östlichen Teil

³⁰ Siehe: Biedriņš, A. Kurzemes mūra tilti (Steinbrücken in Kurland)// *Literatūra un Māksla*. – 1983. gada 9. decembri.

Pie 20. gs. sākumā tapušajām sarkano ķieģeļu būvēm Šēnebergas muižā pieder arī saimnieciskā kompleksa vidū 1903. gadā celtais muižas darba zirgu stallis. Ārēji pieticīgā celtne, kuras datējumu apliecina rietumu gala fasādē no ķieģeļiem izmūrētais gadskaitlis, sākotnēji bijusi vienstāva ēka ar pastāvu divslīpju jumtu. Pēc agrārreformas celtni savā īpašumā ieguva jaunsaimnieks A. Asups, bet 1949. gadā – jau kolhoza laikā, uzceļot otro stāvu, to pārveidoja par dzīvojamo māju.

Visnotaļ racionālajās “ķieģeļu stila” formās celta vēl viena muižas ēka, kura gan atrodas pilnīgi pretējā muižas ansambļa pusē un pat nedaudz ārpus tā teritorijas apmēram pusceļā starp kungu māju un ciemata tirgus laukumu. Tā ir kādreizējā muižas slimnīca, kurā pēc pagasta hronikas ziņām 1912. gadā bijušas sešas gultavietas. Kopš apmēram 1884. gada te saimniekoja ārsts Ernsts Kīglers. Tagad jau pārbūvētajā ēkā Mēmeles krastā izvietojusies Skaistkalnes pagasta valde, paju sabiedrības “Skaistkalne” kantoris, bibliotēka un citas pagasta iestādes. Pāris telpas ēkā atvēlētas arī Skaistkalnes vēstures ekspozīcijai un improvizētam muzejam, par kura tapšanu jāpateicas nu jau aizsaulē aizgājušajam nenogurdināmajam novada vēstures pētniekam Pēterim Lukaševicam (1914–2001). Tagad vairāku gadu desmitu rūpīgi vāktie un sistematizētie pagasta vēstures materiāli atrodas ne mazāk kaislīgā novadpētnieka ārsta Ulda Mantona pārziņā.

Interesanti, ka 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma celtniecības bums tādā pat mērā kā Skaistkalnē atbalsojies arī Mēmeles pretēja krastā esošajā Germanišķu muižas centrā, kur starp vairākām gadsimtu mijā tapušām saimniecības ēkām vēl tagad atrodama kādreizējā laidara ēka ar metālā kaltu gadskaitli “1896” un Nikolausa fon Korfa monogrammu. Te vēlreiz jāatgādina, ka Germanišķu muiža, kura tolaik ietilpa Kauņas guberņā, bet tagad atrodas Lietuvas Republikas teritorijā, kopš 1872. gada piederēja Šēnebergas muižas īpašniekiem.

Bez jau aplūkotajām ēkām Skaistkalnes muižas ansamblī saglabājušās vēl vairākas ar zirgkopību saistītas ēkas. Tuvojoties muižas centram no miesta puses, kā pirmā uzmanību piesaista liela, paralēli lielceļam izvietojusies ēka – kādreizējie sugas zirgu stalli. Burta “T” veidā celtās celtnes garākajā korpusā savulaik bija ierīkoti ķēvju un kumeļu steliņi, savukārt, isākajā – pret Kurmenes lielceļu perpendikulāri orientētajā spārnā – atradās manēža zirgu iejādei. Lai iegūtu manēžas funkcijai piemērotu telpu ar paaugstinātiem griestiem un pietiekamu apgaismojumu, šajā ēkas daļā bija izveidots stāvs mansarda jumts, virs kura pacēlās neliels no visām pusēm stiklots laternas tipa tornītis. Jādomā, ka arī šī savulaik iespaidīgā būve visdrīzāk tapusi vai nu 19. gs. beigās vai pašā 20. gs. sākumā.

1923. gadā lielo staļļu ēku savā īpašumā ieguva

der Gutsanlage. Als die wichtigsten seien hier die zwei Wassermühlen und der frühere Stall für Arbeitspferde genannt, Bauwerke also, die in einer mehr oder weniger veränderten Gestalt heute noch bestehen.

Die erste Wassermühle in Schönberg, die sogenannte “Alte Wassermühle”, wurde 1902 in einer recht großen Entfernung von dem rechten Ufer des Memel-Flusses errichtet. Zum Antrieb der Mühle diente ein speziell zu diesem Zwecke angelegter Graben, der erst 1963 zugeschüttet wurde. Das große, verputzte zweistöckige Gebäude, das mit einem flachen Satteldach versehen ist, weist – wie das Herrenhaus – keine bestimmten Stilformen auf. Die etwas erhöhte Dachbodenwand in Verbindung mit dem flachen Dach erinnert zwar entfernt an Beispiele des sogenannten “Villenstils”, aber die Gestalt des Gebäudes wurde vor allem von seiner Funktion bestimmt; als ein solches sollte es nicht nach Kriterien der Schönheit, sondern nach denen der Zweckmäßigkeit bewertet werden. Ursprünglich schloss sich an die östliche Fassade an der Flussseite ein Raum für die Turbine an; dieser Anbau wurde später als unnötig erachtet und abgetragen.

Bei der Agrarreform der Republik Lettland wurde die Mühle anfänglich im Besitz Baron von Korffs gelassen.³¹ Zum späteren Besitzer wurde ein gewisser Edgars Grasis, dem die Mühle 1940 enteignet wurde. In den 1920er Jahren gab es dort eine Vorrichtung zum Mahlen von Korn, eine Wollspinnerei, einen Reißwolf sowie eine Dynamomaschine, die den Strom für den eigenen Gebrauch produzierte. Am westlichen Ende des Hauses waren im ersten Stockwerk die Wohnung des Besitzers und Geschäftszimmer eingerichtet, im Erdgeschoss befanden sich Küche, Speisezimmer und Wohnungen der Arbeiter.

Der Industriebetrieb der Konsumgenossenschaft des Kreises Bauske renovierte die während des zweiten Weltkrieges beschädigte alte Mühle sowie den Damm bei der Memel und richtete dort etliche Werkstätten eines Dienstleistungsbetriebes ein. Nachdem 1971 ein neues Dienstleistungszentrum erbaut wurde, wurde das alte Mühlengebäude von der örtlichen Kolchose übernommen, die dort Wohnungen ausbauen ließ.

Eine weitere Wassermühle – die sogenannte “Neue Mühle” – an der die Ästhetik des unverputzten Backsteins wieder zum Vorschein kommt, wurde kurz vor dem Ersten Weltkrieg im Jahre 1913 erbaut. Sie stand unweit von der alten Mühle auf einer künstlich angelegten Insel und war nur über zwei hölzerne Brücken, die über den Kanal führten, zu erreichen. (Der Kanal wurde erst 1964 zugeschüttet.) Besonders ansprechend wirkte dieser

³¹ Gemäß einer vom 19. April 1923 datierten Akte wurden die Wassermühle mit etlichen anderen Bauten und 9,412 ha Land A. von Korff als Restgut überlassen (LVVA, Best. 1679, Rep. 137, Akte 15, Bl. 566).

35. Muižas zirgu stallis. 1930. gadu foto.
Pferdestall. Foto 1930er Jahre.

Šēnbergas Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kura manēžas galā izbūvēja sarīkojumu zāli ar skatuvi, bet 1929. gadā stallu rietumu galā ierīkoja ugunsdzēsības depo. Nenomaksātu parādu dēļ ēka nokļuva hipotēku bankas īpašumā, no kuras to nopirka vietējā aizsargu organizācija. Pēdējai ēka piederēja līdz 1940. gadam. 1969. gadā celtne cieta ugunsgrēkā, bet pašreiz te atrodas pagasta kultūras nams.

Zirgkopība Šēnbergas muižā 20. gs. sākumā bija viena no vadošajām saimniecības nozarēm. Te pārdošanai tika audzēti Oldenburgas šķirnes zirgi, kā arī ardeņi. Kādā retā līdz mūsu dienām nonākušā fotoattēlā kopā ar vienu no šķirnes zirgiem iemūžināts muižas zirgkopis Pavārs.³² Fonā redzamā ķieģeļu ēka, kas tolaik kalpojusi par ērzeļu novietni un lecinātavu, līdz mūsu dienām nav saglabājusies. Šī celtne atradās stallu manēžas korpusa ziemeļu galā tieši blakus Jēkabpils lielceļam.

Teritorijā starp muižas ansambliem garām ejošo lielceļu un stalliem, tāpat arī muižas pagalma vārtiem iepretim esošajā uzkalnā, savulaik bija ierīkoti kumeļu aploki. Uzkalnā izveidotajā aplokā atradies gan mākslīgi rakts diķis zirgu dzirdināšanai, gan ar šindeļu jumtu segta nojume uz koka stabiem, zem kuras zirgiem paglābties lietūs laikā. Ne diķis, ne nojume līdz mūsu dienām nav saglabājusies.

Lielākā daļa saimnieciska rakstura ēku muižas kompleksā tomēr bija izvietojušās ārpus goda

architektonisch einfache Bau durch den in seinem unteren Teil an der Flussseite ausgemauerten, gewölbten Raum für die Turbine; durch diesen wurden früher mithilfe von Dämmen die Gewässer der Memel abgeleitet. Vom Maschinenraum der Mühle führte auch ein speziell angelegtes Kraftgetriebe zu dem daneben erbauten Gatter. Neben der Mühle befand sich früher eine hölzerne Abdachung für die Pferde der Leute, die zur Mühle kamen. Im Unterschied zu der alten Mühle konnte man in der "Neuen Mühle" noch vor kurzem Korn mahlen, sie wurde jedoch infolge des niedrigen Wasserstandes der Memel nunmehr elektrisch betrieben.

Zur Gruppe der roten Backsteinbauten vom Anfang des 20. Jahrhunderts zählt auch ein großes, in der Mitte des Wirtschaftskomplexes gelegenes Gebäude. 1903 wurde es als Stall für die Arbeitspferde des Gutes errichtet. Dieser äußerlich einfach gestaltete Bau, dessen Datierung durch die an der westlichen Schmalseite in Backstein ausgeführte Jahreszahl belegt wird, war ursprünglich einstöckig. Im Zuge der Agrarreform kam es in den Besitz des Bauern A. Asups; 1949 aber, als das Gebäude von der Kolchose übernommen wurde, wurde es um ein Stockwerk erhöht und zum Wohnhaus umgebaut.

In der Formensprache des sachlichen und einfachen "Backsteinstils" ist auch ein weiteres Gutsgebäude errichtet; zwar ist es in entgegengesetzter Richtung und etwas abseits von dem Komplex der übrigen Bebauung gelegen, etwa in der Mitte zwischen dem Herrenhaus und dem Marktplatz des Dorfes.

³² Fotografijas oriģināls P. Lukaševica arhīvā.

36. Muižas zirgkopis Pavārs ar Ardenas sugas zirgu.
20. gs. sākuma foto.
Pferdezüchter des Gutes, Pavārs, mit einem Rassepferd.
Foto 1920er Jahre.

pagalma – strauta austrumu pusē, kur atradās jau pieminētās ūdensdzirnavas un darba zirgu stallis. Iepretīm vecajām dzirnavām krasta uzkalnā te savulaik atradās viena no lielākajām kompleksa celtnēm –

Es ist das Krankenhaus des Gutes, das – wie die Chronik der Gemeinde Schönberg berichtet – im Jahre 1912 sechs Krankenbetten zählte. Etwa seit 1884 war dort der Arzt Ernst Kügler tätig. Heute beherbergt dieses am Ufer der Memel gelegene, nunmehr umgebaute Haus die Gemeindeverwaltung von Schönberg, das Kontor der Genossenschaft “Schönberg”, eine Bibliothek und andere Behörden der Gemeinde. In etlichen Räumen ist eine Ausstellung zur Geschichte des Ortes Schönberg und ein kleines Museum eingerichtet. Den größten Verdienst um diese Einrichtungen hat der unermüdliche Heimatforscher Pēteris Lukaševics (1914–2001). Die sorgfältig gesammelten und geordneten Materialien zur Geschichte der Gemeinde betreut heute Uldis Mantons, Arzt und ein nicht weniger engagierter Heimatforscher als sein Vorgänger.

Beachtenswert ist, dass das “Baufieber”, welches am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts in Schönberg ausbrach, einen beträchtlichen Widerhall im Gutszentrum des am anderen Ufer der Memel gelegenen Gutes Hermeniszek fand. Noch heute sieht man dort unter etlichen Bauten aus jener Zeit den früheren Viehhof, der mit der schmiedeeisernen Jahreszahl “1896” und dem Monogramm des Nikolaus von Korff versehen ist. Es sei hier nochmals betont, dass das Gut Hermeniszek, das damals zum Gouvernement Kaunas gehörte und heute im Bestand der Republik Litauen ist, seit 1872 im Besitz der Gutsherren von Schönberg war.

37. Svinīgs pasākums par godu muižas zirgu stalla pārbūvei par ugunsdzēsēju biedrības Tautas namu. 1920. gadu foto.
Feierliche Veranstaltung nach dem Umbau des Pferdestalles zum Klubhaus des Feuerwehrvereins. Foto 1920er Jahre.

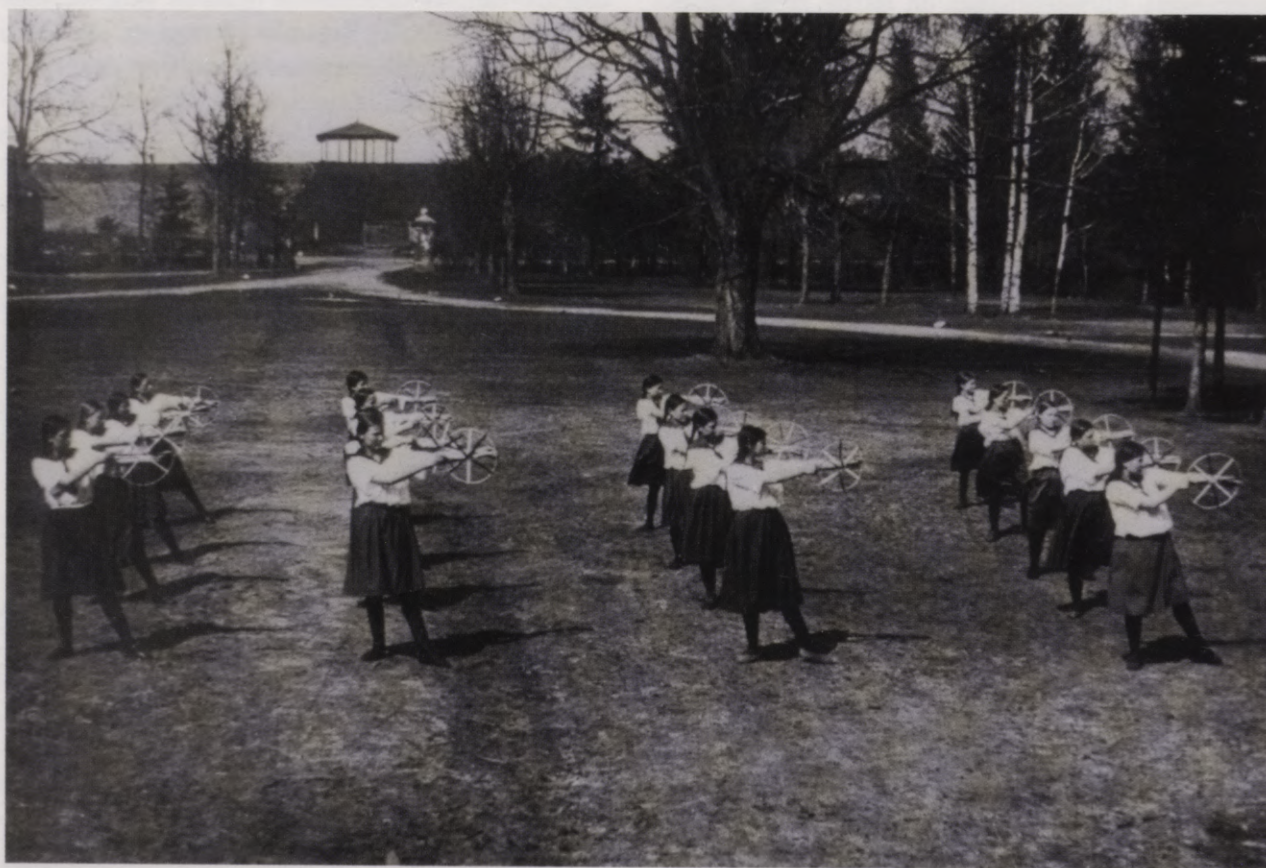

35. Šēnbergas BUB Tautas nama izrikojumu zāles un skatuves pamatakmeņu likšana. Biedribas priekšnieks Edgars Grasis (no kreisās) un mūrniekmeistars Pēteris Naudzūns. 1920. gadu foto.

Grundsteinlegung zum Bau eines Saales mit einer Bühne im Klubhaus des Feuerwehrvereins. Von links: Vorsitzender des Vereins Edgars Grasis und Maurermeister Pēteris Naudzūns. Foto 1920er Jahre.

Neben den oben beschriebenen Bauwerken sind im Ensemble des Gutes Schönberg noch etliche Bauten der Pferdewirtschaft erhalten. Nähert sich ein Reisender dem Gutszentrum von der Seite der Ortschaft her, so fesselt seine Aufmerksamkeit zuerst ein großes, parallel zur Straße gelegenes Gebäude – die früheren Ställe für Rassepferde. In dem längsten Trakt dieses in einem “T”-förmigen Grundriss ausgeführten Gebäudes waren seinerzeit die Boxen der Stuten und Fohlen eingerichtet. In dem kürzesten aber – dem senkrecht zur Landstraße gestellten Trakt – befand sich eine Manege, wo Pferde beritten wurden. Um einen für eine Reitbahn geeigneten Raum zu schaffen, wurde an diesem Teil des Gebäudes ein steiles Mansarddach errichtet, über dem sich ein laternenartiges Türmchen erhob. Mit größter Wahrscheinlichkeit ist anzunehmen, dass auch dieser bemerkenswerte Bau aus dem Ende des 19. oder Anfang des 20. Jahrhunderts stammt.

1923 kam dieses Gebäude in den Besitz des Schönbergischen freiwilligen Feuerwehrvereins. An einem Ende der früheren Manege wurde ein Veranstaltungssaal mit einer Bühne und am westlichen Ende des Stalls 1929 das Spritzenhaus eingerichtet. Wegen Schulden ging das Gebäude in den Besitz der Kreditbank über, die es an die örtliche “Aizsargi” (Heimatschutz)-

37. Meiteņu vingrošanas stunda skolas (agrākās kungu mājas) pagalmā. 1925. g. foto. Fonā uz pakalna – vēl nenojauktā muižas kumeļu nojume.

Sportunterricht auf dem Hof vor der Schule (früheres Herrenhaus).

Im Hintergrund auf dem Hügel – die damals noch bestehende Abdachung für die Fohlen. Foto 1925.

40. Skats uz Šēnbergas muižas centru no Mēmeles aizsprosta puses. Kungu mājas priekšā redzamā baltā ēka – muižas brūzis.
Foto ap 1910. g.

Blick auf das Zentrum des Gutes Schönberg von dem Memel-Damm her. Das weifle, vor dem Herrenhaus gelegene Gebäude ist die Brauerei des Gutes. Foto um 1910.

vēršu laidars. Ja var ticēt nostāstiem, sākotnēji tas bijis celts noslēgta karē veidā un sastāvējis no četriem savā starpā savienotiem korpusiem. To vidū atradies iekšējais pagalmis ar dīķi vēršu dzirdināšanai. Izmantojot šādu plānojumu, kas lopu radītās skaņas un smakas labi izolēja no apkārtnes, pat lielas kūtis varēja atļauties būvēt pavisam tuvu muižas reprezentācijas zonai. 19. gs. otrajā pusē tapušajā muižas plānā³³ laidars gan attēlots kā pakavveidīga trīskorpusu ēka ar atvērumu kungu mājas virzienā. No pamatīgās laukakmeņu būves līdz mūsu dienām saglabājusies tikai daļa tās austrumu korpusa, kura apkārtnes iedzīvotājiem joprojām kalpo kā mājlopu novietne.

Ejot no laidara upes virzienā, pa ceļam sastapsim vēl kādu no trim savstarpēji savienotiem korpusiem celtu ēka. Muižas laikā šeit, tiesa, slējās tikai viens, dzirnavām tuvākais korpuss, kurš kalpoja par tuvīnā laidara barības šķūni un sakņu pagrabu. Pēc Pirmā pasaules kara te tika izvietoti vietējās Ugunsdzēsēju biedrības dzēšanas piederumi, bet pēc Otrā pasaules kara 1950. gadā ēkā ierīkoja Rūpkombināta galdniecības darbnīcas. Otru, upei paralēlo korpusu ēka ieguva tikai 1960. gadā, bet trešo – sākotnējai būvei paralēlo korpusu – 1963. gadā. Līdz 1967. gadam tagad pamestajā ēkā darbojās galdniecība, bet vēlāk to izmantoja citi ražošanas uzņēmumi.

³³ ЦГВИА, ВУА, д. 21560, г. 1, л. 20.

Organisation veräußerte. Diese hatte das Haus bis 1940 inne. 1969 wurde das Gebäude durch Feuer beschädigt; heute dient es als Kulturhaus.

Die Pferdezucht war übrigens auf dem Gute Schönberg zu Anfang des 20. Jahrhunderts einer der wichtigsten Wirtschaftszweige. Hier wurden Pferde der Oldenburger- und der Ardennerasse zum Verkauf gezüchtet. Auf einem überlieferten Foto, das als recht selten gilt, sieht man zusammen mit einem Rassepferd den Pferdezüchter des Gutes, Pavārs.³² Das im Hintergrund sichtbare Steinhaus, das damals als Stallung für Hengste diente, besteht heute nicht mehr. Dieses Gebäude war am nördlichen Ende des Manegetraktes, direkt neben der Straße, die nach Jakobstadt führt, gelegen.

Auf dem Gelände zwischen der an der Gutsanlage vorbei führenden Landstraße und den Ställen sowie auf einem Hügel gegenüber dem Einfahrtstor waren früher Fohlenpferche angelegt. Auf dem Hügel sei ein Teich für die Tränke der Pferde sowie eine offene, von hölzernen Pfosten getragene Überdachung aus Schindeln, die den Pferden Schutz vor dem Regen bieten sollte, vorhanden gewesen. Heute sind weder der Teich noch das Schirmdach erhalten.

Die meisten Wirtschaftsbauten befanden sich im Gutskomplex außerhalb des Ehrenhofes – an der

³² Original des Fotos im Archiv des Heimatforschers P. Lukaševics.

41. Skaistkalnes sešklasīgās pamatskolas skolēni pie agrākā muižas vēršu laidara barības šķūņa. 1939. vai 1940. g. foto.
Schüler der sechsjährigen Grundschule in Schönberg vor der Futterscheune am früheren Ochsenstall des Gutes. Foto 1939 oder 1940.

Vairākos vecos fotoattēlos, kuros Šēnbergas muiža skatāma no dzirnavu puses, pie Riju strautes ietekas Mēmelē redzama kāda balti krāsota mūra ēka. Izdevēja P. Eihmaņa ap 1910. gadu iespiestā pastkartē tā redzama vēl nesapostīta ar visu pamatīgo, galos nošļaupto jumtu. Vēlākie – pēc Pirmā pasaules kara tapušie attēli – gan rāda vairs tikai celtnes drupas. Ēkā savulaik darbojās muižas alus brūzis, kurš apgādāja ar alu ne vien Šēnbergas Lielo krogu, bet vēl piecus sešus krogus pie visiem apkārtnes lielceļiem. Ēka, kura jau 20. gs. sākumā vairs nefunkcionēja kā brūzis un bija pielāgota dzīvokļiem, tika sašauta Pirmā pasaules kara laikā. Drupas upes krastā nostāvēja līdz pat 1938. gadam, kad pagasts tās nojauc, izbrīvējot vietu malkas krautuvei un ceļam pa upi atpludināto koku uzvešanai.

No rūpnieciska rakstura celtnēm Šēnbergas muižā vēl atzīmējama kāda gara viestāva ēka līdzās Vecajām dzirnavām. Tagad jau stipri pārbūvētajā celtnē 19. gs. atradās čuguna lietuve un muižas mehāniskās darbnīcas. Lietuve un ar tvaiku darbināms “dzelzsākurs”, pēc Ā. V. Krēgera sniegtajām ziņām, muižā pastāvējis vēl 1892. gadā,³⁴ kaut arī Skaistkalnes novadpētnieku materiālos atrodam ziņas, ka ražotne likvidēta jau 19. gadsimta 80. gados, kad to izkonkurējuši jaundibinātie līdzīga profila uzņēmumi Bauskā. Par celtnes funkciju liecina vēl tagad zem tās saglabājušies velvētie pagrabi

östlichen Seite des Baches, an der Stelle, wo die oben erwähnte Wassermühle und der Stall für die Arbeitspferde gelegen waren. Gegenüber der alten Mühle, etwas höher am Uferhügel, lag früher eines der größten Gebäude der Anlage – der Ochsenstall. Ungesicherten Berichten zufolge war dieser Viehhof ursprünglich im Karree gebaut. Die vier Trakte waren miteinander verbunden und umschlossen einen Innenhof mit einem Teich für die Tränke der Ochsen. Durch eine solche Planung wurde die Umgebung vor Gerüchen und Lauten, die das Vieh verursacht, vorteilhaft geschützt. Deswegen war es auch möglich, sogar größere Viehhöfe in der Nähe der Repräsentationszone eines Gutes anzulegen. Auf einem aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts datierten Plan³³ ist zwar der Viehhof als ein hufeisenförmiger Bau von drei Trakten, der sich in Richtung auf das Herrenhaus öffnet, dargestellt. Von dem massiven, aus großen Feldsteinen errichteten Gebäude ist wenig übriggeblieben; nur ein Teil des östlichen Traktes wird heute von Einwohnern der Umgebung als Viehstall benutzt.

Geht man vom Viehhof in Richtung des Flusses, kann man ein weiteres, aus drei miteinander verbundenen Trakten erbautes Gebäude sehen. Zwar gab es hier ursprünglich nur einen, den der Mühle am nächsten gelegenen Trakt, der als Scheune für Bewahrung von Viehfutter und als Gemüse Keller

³⁴ Kröger, A. W. *Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/1893*. – Riga, 1892. – S. 25.

³³ ЦГВИА, ВУА, д. 21560, г. I, л. 20.

42. Lielais muižas labības šķūnis pie Kurmenes lielceļa. 1920. gadu foto.
Die große Kornscheune an der Kurmenschen Straße. Foto 1920er Jahre.

un rakšanas darbu laikā uzietie izmūrētie kanāli. Ir ziņas, ka pēc lietuves slēgšanas ēkā ierīkots jēlspirta brūzis. Spirts lielās mucās (tā sauktajā “vātēs”) vests pārdošanai uz Rīgu, bet ar brāgu baroti vērši brūzim blakus esošajā laidarā. Padomju laikā ēkā atradās vilnas vērptuve, kura kopš 1989. gada bija kolhoza, bet vēlāk paju sabiedrības “Skaistkalne” īpašums.

Neviena muiža nav iztikusi bez kalēja. Izņēmums nebija arī Šēnberga. Vecākā smēdes ēka te atradies pagalmam pretējā lielceļa pusē klajumā starp pagalma vārtiem un mūra tiltiņu. Turpat netālu strautiņa pretējā pusē, vietā, kur no lielceļa atzarojas ceļš uz muižas saimniecisko kompleksu, celta arī jaunā smēde. Šajā nelielajā ķieģeļu ēciņā 20. gs. sākumā strādāja kalējs Stūris. Interesanti, ka blakus smēdei savu mājiņu no muižas dota materiāla uzbūvējis arī muižas ēku cēlājs mūrnieks Juris Gailis. Viņa celtā piebūve ir saglabājusies un tiek apdzīvota vēl šodien, savukārt pati smēde ir sabrukusi un 1991. gadā nojaukta. Aiz mūrnieka celtā namiņa saglabāties arī neliels pildrežģa konstrukcijā celts šķūnītis – piemilīga muižas laika liecība.

Vēl kāda izmēros iespaidīga muižas saimniecības ēka savulaik atradās Jēkabpils lielceļa kreisajā pusē pārsimt metru aiz Lielās rijas. Tas bija no koka celts labības šķūnis ar milzīgu, šindelēm segtu jumtu un diviem pāriem caurbraucamu vārtu abās garenfasādēs, kas nodrošināja ērtu labības pievešanu. Līdzīgi vārti bija arī šķūņa galos, un kādā 20. gs.

benutzt wurde. Nach dem Ersten Weltkrieg wurden hier Geräte des örtlichen Feuerwehrvereins gelagert, nach dem Zweiten Weltkrieg aber (1950) – Tischlerwerkstätten des Industriebetriebs eingerichtet. Der zweite, parallel zum Fluss laufende Trakt, wurde erst 1960 gebaut; 1963 errichtete man auch den dritten Trakt – parallel zum ursprünglichen Baukörper. Die Tischlerei war in diesem Gebäude bis 1967 im Betrieb, nachher wurden die Räume von etlichen anderen Produktionsbetrieben benutzt.

Auf mehreren Fotos, die das Gut Schönberg von der Mühlen­seite her zeigen, ist an der Mündung des Baches in den Memel-Fluss ein heute nicht mehr vorhandenes, weiß getünchtes Steinhaus zu sehen. Auf einer, vom Verleger P. Eihmanis um 1910 gedruckten Postkarte ist es noch in unversehrter Gestalt sichtbar – sogar mit dem wuchtigen Walmdach. Die späteren Fotos – aus der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg – zeigen nur die Ruine dieses Gebäudes. Früher war es die Brauerei des Gutes, die nicht nur die “Große Schenke” in Schönberg, sondern auch fünf oder sechs weitere Wirtshäuser an allen Landstraßen der Umgebung mit Bier versorgte. Bereits am Anfang des 20. Jahrhunderts wurde die Arbeit der Brauerei eingestellt; das Gebäude wurde zum Wohnhaus umgebaut. Während des Ersten Weltkrieges wurde es durch Geschosseinschläge zerstört. Die Ruine am Fluss stand bis 1938; danach ließ die Gemeinde sie abtragen und hier einen Holzplatz anlegen; es wurde auch ein Weg gebaut, auf dem das Schwemmholz

sākumā uzņemta fotogrāfijā³⁵ labi redzams, ka kulšas reizē te vienlaikus strādājušas divas kulšas – katra no sava šķūņa gala. Pirmā pasaules kara laikā iespaidīgais šķūnis izmantots kā angārs vācu lidmašīnu novietošanai, bet pēc agrārās reformas tajā savu labību uzglabājuši tuvākās apkārtnes jaunsaimnieki. 1930. gados šķūnis tika daļēji nojaukts, tā atlikušo daļu pārveidojot par kūti. No 1949. gada ēka kalpoja par kolhoza zirgu stalli, bet pēdējā laikā to mājlopu turēšanai izmanto vietējie iedzīvotāji.

Redzot, cik bagātīgi Šēnbergas muižas apbūves ansamblī izmantots sarkanais ķieģelis, neglābjami rodas jautājumi par šī materiāla izcelsmi. Te jāpaskaidro, ka muižā bija sava ķieģeļu ražotne – ceplis, kura, pie tam, atradās pavisam tuvu – apmēram kilometra attālumā no muižas centra. Vēl tagad, braucot no Skaistkalnes uz Rīgas pusi, no šosejas austrumu virzienā atzarojas kāds lauku ceļš. Nogriežoties tajā, jau pēc nepilna puskilometra nonākam kādreizējā muižas ķieģeļu cepla vietā, kur tagad atrodas “Ābelskalnu” mājas. Arī māls cepla vajadzībām rakts turpat netālu.

Ja var ticēt veco skaistkalniešu atmiņu pierakstiem, pašas kungu mājas būvē vietējie ķieģeļi nav izmantoti. Šim nolūkam ķieģeļi vesti no kādas lielākas ķieģeļfabrikas pa dzelzceļu līdz Vecmuižas (tagadējo Vecumnieku) stacijai un Skaistkalnē nogādāti ar pajūgiem.

Daudzo ēku būve nekādi nebija iespējama arī bez kaļķa, tādēļ Šēnbergas muižai bija arī savs kaļķu ceplis. Tas gan atradās ievērojami tālāk (apmēram 4 km) no muižas centra, braucot Jaunsaules virzienā, vietā, kur vēl tagad stāv “Cepļu” mājas. Bez paša cepla ēkas te savulaik bijusi arī dzīvojamā māja, stallis un koka šķūnis kaļķu novietošanai.

Ne literatūrā, ne arhīvu materiālos līdz šim nav izdevies atrast apliecinājumu parka vai kādu daudz maz nozīmīgu apstādījumu pastāvēšanai Šēnbergas muižā, ja par tādiem neuzskata O. E. Šmita 1901. gadā minētās “kungu māju un saimniecības ēkas ietverošo veco, ēnaino koku grupas”³⁶. Lai gan šāda mēroga muižas centru pilnīgi bez parka grūti iedomāties, par to nav pat īpaši jābrīnās, jo Šēnberga vienmēr bijusi vairāk orientēta uz tīri saimnieciskiem uzdevumiem, nevis reprezentāciju.

Iespēja, ka speciāli stādīta parka muižā līdz pat 19. gs. 2. pusei nav bijis vispār, lielā mērā izriet no apstākļa, ka kopējā ansambļa kompozīcijā tam isti neatrodas vieta. Kungu mājas priekšā plešas pagalms, tūlīt aiz tās seko kraujais Mēmeles krasts un pati upe, bet virzienā uz austrumiem samērā blīvi

das Ufer hinauf geschafft werden sollte.

Von den industriellen Bauten sei auf dem Gute Schönberg noch ein langes, einstöckiges Haus neben der “Alten Mühle” erwähnt. In diesem, heute stark umgebauten Hause befand sich im 19. Jahrhundert eine Roheisengießerei und die mechanischen Werkstätten des Gutes. Das Adressbuch von A. W. Kröger gibt an, dass die Gießerei sowie ein von Dampf angetriebener “Eisenhammer” auf dem Gute noch 1892 im Betrieb waren.³⁴ Andere Informationen sind in den von Heimatforschern zu Schönberg gesammelten Materialien zu finden, und zwar, sei dieser Betrieb bereits in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts aufgelöst worden, weil er im Konkurrenzkampf von ähnlichen, in Bauske neu gegründeten Unternehmen verdrängt wurde. Von der Funktion dieses Gebäudes zeugen heute noch die unter demselben erhaltenen gewölbten Keller und die ausgemauerten Kanäle. Es wird berichtet, dass in späterer Zeit anstelle der Gießerei eine Spiritusbrennerei eingerichtet worden wäre. Den Spiritus habe man in großen Tonnen nach Riga zum Verkauf gebracht, mit der Schlempe aber die Ochsen in dem, der Brennerei nebenan gelegenen Viehhof gefüttert. In der sowjetischen Zeit war in diesem Gebäude eine Wollspinnerei plaziert; seit 1989 gehörte sie der Kolchose, heute aber der Genossenschaft “Schönberg”.

Ohne einen Schmied konnte früher kein Gut auskommen, so auch Schönberg nicht. Die älteste Schmiede befand sich an der dem Hof gegenüber liegenden Straßenseite, etwa in der Mitte zwischen der Einfahrt und der Steinbrücke. Unweit davon, an dem anderen Ufer des Baches, an der Stelle, wo von der großen Straße der Weg zum Wirtschaftskomplex des Gutes abzweigt, wurde die neue Schmiede errichtet. In diesem kleinen Backsteinhäuschen arbeitete im beginnenden 20. Jahrhundert der Schmied Stūris. Hier, neben der Schmiede, hatte auch der Maurer Juris Gailis, der sich am Bau zahlreicher Gutsgebäude beteiligt hatte, sein Häuschen erbaut – aus Baumaterialien, die ihm das Gut zur Verfügung gestellt hatte. Der von ihm errichtete Anbau ist erhalten und wird heute noch bewohnt, die Schmiede aber fiel inzwischen zusammen und wurde 1991 abgetragen. Hinter dem kleinen Wohnhaus des Maurers ist noch ein kleiner, in Fachwerk erbauter Schuppen erhalten – ein kleines, hübsches Zeichen vergangener Zeit.

Noch ein Wirtschaftsgebäude des Gutes, das durch seine gewaltigen Ausmaße überraschte, lag früher an der linken Seite der Landstraße, die nach Jakobstadt führte, ein paar hundert Meter von der großen Korndarre entfernt. Es war eine aus Holz erbaute Kornscheune mit einem riesigen, mit Schindeln

³⁵ Fotogrāfija P. Lukaševica arhīvā.

³⁶ Schmidt, O. E. Flecken..., S. 317.

³⁴ Kröger, A. W. Kurländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1892/93. – Riga 1892. – S. 25.

43. Skats gar kungu mājas stūri uz Mēmeles pretējo krastu. 2004. g. foto.
 Blick um die Ecke des Herrenhauses auf das andere Ufer der Memel. Foto 2004.

izvietojies muižas saimnieciskais komplekss. Neapbūvēta teritorija paliek vienīgi kungu mājas rietumu pusē starp pagalmu ietverošajām ēkām un ciemata apbūvi, taču jāapšaubā jēgu veidot parku teritorijā, kura gaidītā klusuma un miera vietā var piedāvāt tikai savulaik rosīgā miesta sadzīvisko kņadu. Patiesībā daļā šīs teritorijas 20. gs. sākumā atradās muižas zirgu aploki, daļa nebija apstādīta vispār, bet daļa, kurā shematiskajā muižas centra plānā (tas ieskicēts 19. gs. Skaistkalnes apkārtnes ceļu kartē³⁷) atzīmēti kādi regulāri stādījumi, nebija nekas cits kā muižas ābeldārzs.

Šēnbergas muižā apstādījumi bija veidoti, nevis stūrgalvīgi cīnoties ar objektīvo situāciju, bet tieši otrādi – asprātīgi izmantojot upes, piekrastes reljefa un citas dabas piedāvātās iespējas. Atšķirībā no daudziem vienmuļā līdzenumā celtiem Zemgales muižu ansambļiem, kuros masīvi koku stādījumi kungu mājas tuvumā kļuva vai par vienīgo ainavas dominanti, Skaistkalnē ainaviski svarīgāk bija ar stādījumiem neaizsegt upes plašo ieleju un tālās skatu perspektīvas, ļaujot skatam brīvi atklāties atsevišķu uzkalnu savilņotajai apkārtnes panorāmā.

³⁷ LVVA, 1479. f., 192. apr., 163. l., 2. lp.

gedeckten Dach und zwei Durchfahrtstoren an den Längsseiten, die eine bequeme Zufuhr von Getreide ermöglichten; ähnliche Tore gab es auch an den Schmalseiten der Scheune. Auf einer Fotoaufnahme vom Anfang des 20. Jahrhunderts³⁵ sieht man, dass beim Dreschen hier zwei Dreschmaschinen gleichzeitig – an jedem Ende der Scheune je eine – im Betrieb waren. Während des Ersten Weltkrieges diente dieses Gebäude als Hangar für deutsche Flugzeuge. Nach der Agrarreform wurde es von allen Bauern der Umgebung als Kornspeicher benutzt. Später wurde die Scheune teilweise abgetragen, der erhaltene Teil wurde zum Viehstall umgebaut. Seit 1949 diente das Gebäude als Pferdestall der Kolchose; in der letzten Zeit wird es erneut als Viehstall von den Einwohnern des Dorfes gebraucht.

Zum Schluss der Beschreibung des Bebauungsensembles auf dem Gute Schönberg, entsteht die Frage nach der Herkunft des beim Bau so reichlich benutzten Baumaterials – der roten Backsteine. Es ist bekannt, dass das Gut tatsächlich seinen eigenen Betrieb zur Produktion von Backsteinen hatte – eine Ziegelbrennerei, die ganz in der Nähe gelegen war,

³⁵ Foto im Archiv des Heimatforschers P. Lukaševics.

44. Skats uz kungu māju un pretējā Mēmeles pusē esošo parku. Priekšplānā 1916. g. celtais koka tilts. 1930. gadu sākuma foto.
Blick auf das Herrenhaus und auf den am anderen Ufer der Memel liegenden Park. Im Vordergrund – die 1916 errichtete
hölzerne Brücke. Foto Anfang 1930er Jahre.

Stādījumi kungu mājas tiešā tuvumā te vairāk uztverami kā lokālas apzaļumošanas izpausmes, un to uzdevums vairāk bija harmonizēt ansambļa iekšējo struktūru. Viena šāda lokāla stādījumu zona izvietojās uz abām Riju strausta nogāzēm, kur vēl tagad aug vairāki cienījama vecuma oši un ozoli. Samērā skraji augošie, taču ar varenam lapotnēm apveltītie koki, veidoja vienu no pagalma kulisēm un neuzkrītoši norobežoja muižas reprezentācijas zonu no laidaru, brūžu un dzirnavu prozaiskās pasaules.

Atsevišķu lielu koku lapotnes vecos fotoattēlos redzamas arī kungu mājas rietumu galā – blakus celiņam uz doktorātu, kuru O. E. Šmits savulaik nodēvējis par “krasta promenādi”³⁸. Šie stādījumi vizuāli atdalīja muižas centru no miesta un vienlaikus aizsargāja to no valdošajiem vējiem. Te jāatgādina, ka muižas ļaužu satiksmei ar miesta tirgus laukumu savulaik kalpoja celiņš, kurš sākās starp nu jau zudušo muižas kalpotāju māju un zirgu stalliem. Patreizējais celiņš, kas savieno skolu ar ciemata centru tuvāk upei, izbūvēts tikai 1933. gada jūnijā sakarā ar Skaistkalnē sarīkotajiem novada Dziesmu svētkiem.

³⁸ Schmidt, O. E. Flecken..., S. 317.

etwa einen Kilometer vom Gutszentrum entfernt. Fährt man von Schönberg in Richtung Riga, so kommt man an eine Stelle, wo von der Chaussee eine Landstraße nach Osten abzweigt. Benutzt man diese, so erreicht man nach etwa einem halben Kilometer die frühere Stelle der Ziegelbrennerei. Auch der Lehm für die Herstellung der Backsteine wurde in der Nähe gewonnen. Heute befindet sich an der Stelle der Ziegelbrennerei das Gehöft “Äbelskalni”.

Glaukt man den Memoiren der früheren Einwohner von Schönberg, so wurden für den Bau des Herrenhauses keine an Ort und Stelle produzierten Backsteine benutzt. Diese seien aus einer größeren Ziegelbrennerei per Eisenbahn bis zur Station Neugut (heute Vecumnieki) und von dort nach Schönberg mit Fuhrwerken transportiert worden.

Der Bau der zahlreichen Gebäude war auch ohne Kalk nicht möglich, deshalb besaß das Gut Schönberg eine Kalkbrennerei. Diese war aber wesentlich weiter gelegen, etwa 4 km von Schönberg entfernt, in Richtung Neu-Rahden, an der Stelle, wo heute noch das Gehöft “Cepļi” (“Brennerei”) steht. Neben der Brennerei gab es hier früher auch ein Wohngebäude, einen Stall und eine hölzerne Scheune für die Lagerung des Kalks.

45. Kungu mājas pagalmis mūsdienās. 2004. gada foto.
Der frühere Ehrenhof heute. Foto 2004.

46. Pagalma vārtu stabs. 2005. gada foto.
Pfosten des Einfahrtstores. Foto 2005.

Angaben über einen Park oder andere mehr oder weniger bemerkenswerte Grünanlagen auf dem Gute Schönberg, – falls man nicht die von O. E. Schmidt erwähnten “schattigen alten Baumgruppen”, die “den Hof und Wirtschaftsgebäude [...] umgeben”,³⁶ zu solchen zählt, – sind bisher weder in der Literatur noch in Archivurkunden gefunden worden. Obwohl alles auf dem Gute wirtschaftlichen Aufgaben unterstellt war, ist es kaum denkbar, dass ein so großes Gutszentrum keine Parkanlage hatte.

Die Meinung, dass auf dem Gute bis zur 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts überhaupt kein speziell angelegter Park vorhanden war, beruht in großem Maße auf der Voraussetzung, dass in der Gesamtkomposition des Ensembles angeblich kein Platz für diesen zu finden war. Vor dem Herrenhaus breitet sich der Ehrenhof aus, gleich darauf folgen das steile Flussufer und die Memel. In östlicher Richtung liegt aber der ziemlich dicht bebaute Wirtschaftskomplex des Gutes.

Ein unbebautes Gelände gibt es nur in westlicher Richtung, zwischen dem Ehrenhof des Gutes und der Bebauung des Dorfes. Allem Anschein nach

³⁶ Schmidt, O. E. Flecken .. – S. 317.

47. Skats no pils jumta loga uz Skaistkalnes miestu. 1930. gadu foto.
Blick auf das Dorf Schönberg aus dem Dachfenster des Herrenhauses. Foto 1930er Jahre.

Šodien grūti spriest arī par pašas kungu mājas goda pagalma stādījumiem. Izņemot kādu ļoti vecu milzīga izmēra vīksnu, kura gāja bojā 1999. gada vētrā, lielākā daļa koku pagalma ovālajā rondelī ir salīdzinoši jauni un, jādodomā, pieder tieši tai koku grupai, kuru skolas apkārtnē iestādīja tolaik populārajās Meža dienās 1938. gada aprīlī. Tomēr pati rondeļa ideja ar koptu mauriņu vidū un apkārt tam vedošu ceļu, attiecas vēl uz muižas laikiem. Visādā ziņā tieši šāda pagalma konfigurācija redzama arī jau pieminētajā 19. gs. Skaistkalnes apkārtnes ceļu plānā.

Kādā 20. gs. sākumā pa kungu mājas logu uzņemta fotogrāfijā, kurā pagalms redzams skatā uz vārtu pusi (ziemeļiem), koku un kopta mauriņa vidū redzams grantēts tenisa laukums³⁹, apliecinot, cik populārs tolaik Latvijas muižās bija šis sporta un izklaides veids. Kā liecina 1920. gadu fotoattēli, kungu mājai nonākot skolas rīcībā, tenisa laukums ticis likvidēts un tā vietā ieaudzēts zāliens. 1939. gadā pie skolas jau pleties "liels košuma dārzs, kas kopts un labi uzturēts".⁴⁰

Jāatzīmē, ka kungu mājas pagalmā 1933. gada 5. jūnijā notika pirmie Bauskas novada Dziesmu svētki, kuru virsdiriģents bija Teodors Reiters. Šī notikuma piemiņai zālienā netālu no pagalma vārtiem

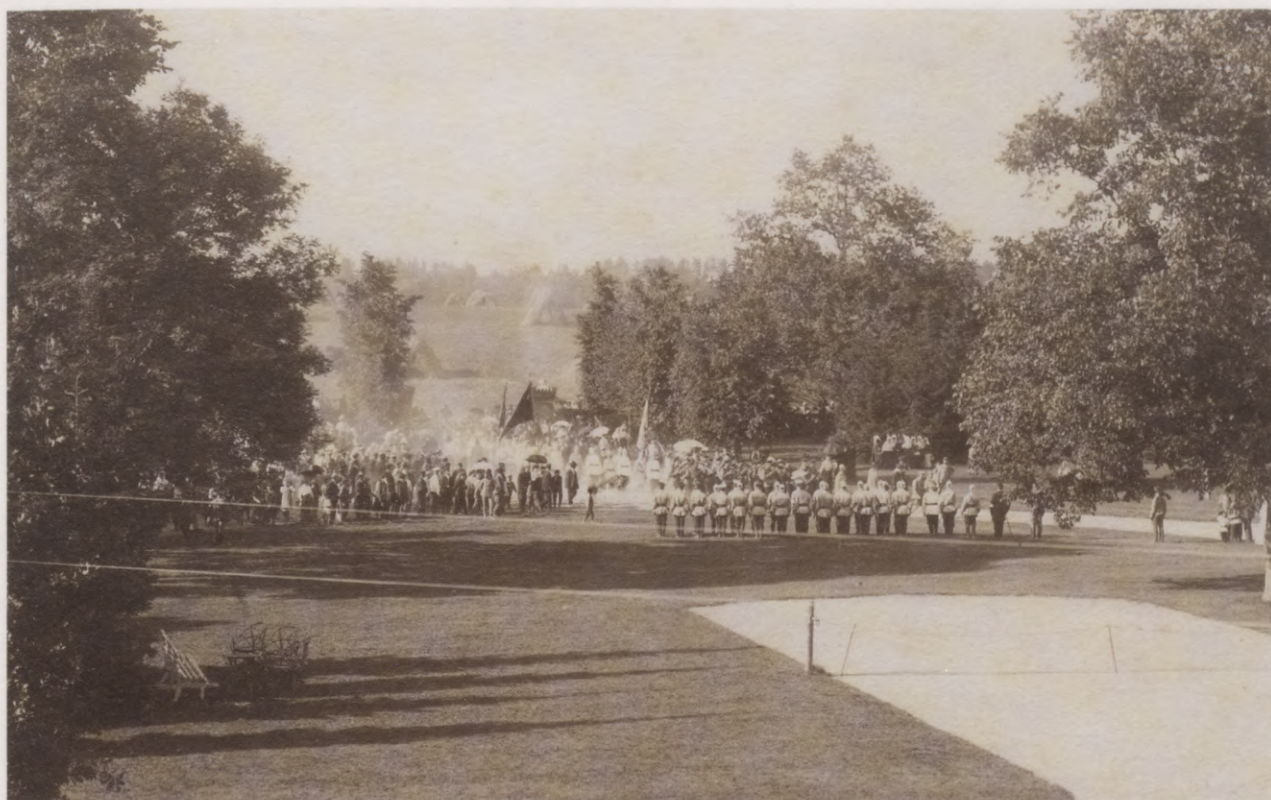
war es jedoch nicht sinnvoll, einen Park an dieser Stelle anzulegen; anstatt der ersehnten Stille und Ruhe wäre der Gutsherr hier dem Alltagsgetriebe des Dorfes, wo seinerzeit reges Leben herrschte, ausgesetzt. Ein großer Teil dieses Geländes war nicht bepflanzt und wurde noch zu Anfang des 20. Jahrhunderts als Pferdekoppel benutzt. Auf einer im 19. Jahrhundert angefertigten Straßenkarte aus der Umgebung von Schönberg³⁷ ist ein schematischer Plan des Gutszentrums eingezeichnet, der regelmäßig angelegte Anpflanzungen zeigt; diese bezeichnen wohl einen Obstgarten. Reste eines Apfelgartens waren dort jedenfalls noch in den 1930er Jahren vorhanden.

Es ist anzunehmen, dass die Grünanlagen in Schönberg recht ungewöhnlich, wenn auch sachgemäß gestaltet wurden. Man versuchte nicht, die gegebene Situation mit allen Mitteln zu ändern, sondern nutzte mit großem Geschick andere Möglichkeiten aus, die sich natürlicherweise durch den Fluss, das Uferrelief und die Landschaft boten. Im Unterschied zu anderen, in der einförmigen Ebene gelegenen Ensembles der semgallischen Güter, auf denen massive Anpflanzungen von Bäumen in der Nähe des Herrenhauses beinahe zur einzigen Dominante der Landschaft geworden waren, wurden in Schönberg andere

³⁹ Attēls P. Lukaševica arhīvā.

⁴⁰ Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departamenta direktora J. Zankeviča ziņojums par Bauskas apriņķa skolu stāvokli (LVVA, 3723. f., 1. apr., 16320. l., 13. lp.).

³⁷ LVVA, Best. 1679, Reg. 192, Akte 163, Bl. 2.

48. Brīvprātīgo ugunsdzēsēju parāde Šenbergas muižas kungu mājas pagalmā. 20. gs. sākuma foto.
Parade der Feuerwehrleute auf dem Hof des Herrenhauses in Schönberg. Foto Anfang 20. Jh.

1988. gadā uzstādīts piemiņas akmens. Līdzās akmenim aug ozols, kuru 1937. gadā, viesojoties skolas izlaidumā, iestādījis toreizējais Izglītības ministrs profesors Augusts Tentelis. 1960. gados pagalmu papildinājis arī piemineklis tiem skaistkalniešiem, kuri Otrā pasaules kara laikā krituši Sarkanās armijas rindās. Lai arī pašlaik pils pagalmā augošie ozoli, oši, kļavas, liepas, kastaņas un citi koki vairs nerada īpaši pārdomātu stādījumu iespaidu, šo sajūtu kompensē apkārtnes tīrība un sakoptība, ar kuru skaistkalnieši var pamatoti lepoties.

Parka kā plašākas pastaigu un atpūtas zonas problēma Šenbergas muižā, iespējams, tika atrisināta tikai pēc 1872. gada, kad Korfi ieguva savā īpašumā pāri upei esošo Germanišķu muižu. Pie kam, šis risinājums bija visai oriģināls – no pārējā kompleksa izolēts plašāks stādījums tika izveidots kungu mājai pretējā Mēmeles krastā. Kaut arī nelielai koku audzei acīmredzami trūka lielajiem ainavu parkiem raksturīgo plašo lauču, sarežģītu celiņu tīkla un romantisku parka būvju, tam nenoliedzami piemita ainavisks valdzinājums, kuru piešķīra Mēmeles tiešais tuvums, parkam cauri plūstošais strautiņš un mākslīgi uzstādītais diķis. Pēdējais gan līdz mūsu dienām nav saglabājies.

Paņēmiens veidot parku pilij pretējā upes krastā pats par sevi nav nekas nebijis, taču Latvijā tas lietots salīdzinoši reti (piemēram, Kroņvirnavas pils parkā), kas arī padara Skaistkalnes piemēru jo interesantāku. Zināmu regularitāti un kārtību stādījumiem savulaik

Ziele angestrebt. Für die dortige Landschaft war es wichtig, die Aussicht auf das weite Tal des Flusses sowie die fernen Sichtperspektiven nicht zu verdecken, damit sich dem Blick das durch einzelne Hügel belebte Panorama frei öffnet. Mit Hilfe von lokalen Pflanzungen direkt am Herrenhaus, die vor allem der Begrünung des Gutskomplexes dienten, wurde versucht, die innere Struktur desselben zu harmonisieren. Solche Anpflanzungen waren vermutlich an beiden Abhängen des Riju-Baches angelegt; noch heute sind dort etliche alte Eichen erhalten. Diese ziemlich lichten Baumgruppen, die sich jedoch gewaltigen Laubwerks erfreuten, bildeten eine der Kulissen des Hofes. Sie trennte auf eine unauffällige Art und Weise die Repräsentationszone des Gutes von der prosaischen Welt der Viehhöfe, Brauereien und Mühlen.

Einzelne Gruppen von großen Bäumen sind auf alten Fotoaufnahmen auch in westlicher Richtung zu sehen – neben dem Fußweg, der vom Gutszentrum zum Doktorat und weiter zum Marktplatz des Dorfes führte. O. E. Schmidt hat seinerzeit diesen Weg als die "Uferpromenade" bezeichnet.³⁸ Diese Bäume grenzten das Gut nicht nur optisch vom Dorf ab, sondern auch beschützten es vor dem Wind.

³⁸ Schmidt, O. E. Flecken .. – S. 317.

49. "Krasta promenāde". Tālumā ebreju lūgšanu nams. 20. gs. sākuma foto.
Die "Uferpromenade". Im Hintergrund das jüdische Bethaus. Foto Anfang 20. Jh.

50. Skats uz miestu un baznīcu pāri Riju strautam. Foto ap 1930. g.
Blick auf den Flecken und die Kirche über den Riju-Bach. Foto um 1930.

51. 1910. g. dibinātās Šēnbergas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības biedri muižas zirgaudzētavas pļavā aiz Lielā kroga. Pirmais no kreisās biedrības priekšnieks un muižas ģenerālpilnvarotais H. Šteins. Ar karogu un ķiveri maiznieks Jānis Kandrovičs. 1920. g. (?) foto.

Mitglieder des 1910 gegründeten freiwilligen Feuerwehrvereins in Schönberg auf einer Koppel des Pferdezuchtbetriebs hinter der "Großen Schenke". Der erste von links: Vorsitzender des Vereins und Generalbevollmächtigter des Gutes, H. von Stein, der Mann mit einer Fahne und einem Helm der Becker Jānis Kandrovičs. Foto 1920 (?).

piedeva perpendikulāri pret upi un kungu māju orientētā aleja, kura iznīcināta tikai pēc Otrā pasaules kara. Daudz koku parkā izcirsts arī vēlāk, atbrīvojot vietu vietējo iedzīvotāju ierīkotajiem sakņu dārzjiem.

Pēc nostāstiem, satiksmei ar Mēmeles pretējā krastā esošo parku muižas laikā kalpoja pārceļuve, kuras iepretim kungu mājai nostieptā trose redzama kādā 20. gs. sākumā no Lietuvas puses uzņemtā fotogrāfijā. Nedaudz augšup pret straumi pāri Mēmelei bija ierīkotas arī no dēļiem taisītas gājēju laipas. Tās muižas ļaudis izmantojuši gan ikdienā, gan svētku reizēs, kad pa laipām varēja doties uz parkā rīkotajām zaļumballēm. Interesanti, ka sarīkojumi parkā notika vēl 1930. gados⁴¹, kad parks jau piederēja Lietuvas Republikai.

⁴¹ Savās 1932. gada vasaras ceļojuma piezīmēs parku kā skaistkalniešu iecienītu sarīkojumu vietu aprakstījis A. Plaudis. Skat.: Plaudis, A. Dzimtenes grāmata. – Bundoora, 1983. – 59. lpp.

Vom Gutszentrum konnte man zum Marktplatz des Dorfes über einen Weg gelangen, dessen Anfang zwischen dem früheren Wohnhaus der Hofesdienstleute und den Pferdeställen lag. Der Weg, der heute die Schule mit dem Zentrum des Dorfes in der Nähe des Flusses verbindet, ist erst 1933 angelegt worden, als in Schönberg das Sängertfest veranstaltet wurde.

Heute weiß man nicht, wie die Grünanlagen am Ehrenhof gestaltet waren. Außer einer sehr alten, riesengroßen Ulme, die durch einen Sturm 1999 entwurzelt wurde, sind alle Bäume, die an dem ovalen Rondell des Hofes stehen, ziemlich jung. Wahrscheinlich gehören sie zu denjenigen, die im April 1938 während der damals beliebten "Waldtage" in der Umgebung der Schule gepflanzt wurden. Der Plan des Rondells selbst – mit einem gepflegten Rasen und Blumenbeeten in der Mitte sowie einen sie umschließenden Weg – stammt wahrscheinlich von Alters her. Jedenfalls ist eine solche Gestaltung des Hofes bereits auf einem Plan des 19. Jahrhunderts zu sehen.

Auf einem Foto, aufgenommen am Anfang des 20. Jahrhunderts von einem Fenster des Herrenhauses her, ist der Hof in Richtung des Tores (Norden) zu sehen; hier, inmitten eines von Bäumen umgebenen gepflegten Rasens gab es einen mit Kies versehenen Tennisplatz,³⁹ – ein Beweis dafür, dass diese Sportart auf den Gütern Lettlands sehr beliebt war. Die

³⁹ Foto im Archiv des Heimatforschers P. Lukaševics.

52. Skaistkalnes miests. 1933. g. foto.
Flecken Schönberg. Foto 1933.

Šķiet, neviena cita muiža Bauskas rajonā nav bijusi tādā mērā integrēta kādas apdzīvotas vietas norisēs un vienlaikus ainavā, kā tas ir Skaistkalnē. Skats uz Šēnbergas muižas centru no upes augšteces ansambļa ēku fonā neiztrūkstoši rāda ciemata apbūvi ar kalna galā izslējušos baznīcas un klostera kompleksu, savukārt, miesta fotouzņēmumu dibenplānā starp koku lapotnēm arvien redzama muižas kungu māja un to ietverošo saimniecības ēku jumti.

Šēnbergas – tagadējās Skaistkalnes – ciemata veidošanos noteikuši divi galvenie faktori – atrašanās tirdzniecības ceļu krustpunktā (te krustojas Rīgas-Biržu un Bauskas-Jēkabpils lielceļi) un nozīmīga reliģiska un kultūras centra statuss, kuru Šēnberga ieguva pēc jaunās katoļu baznīcas uzcelšanas 17. gs. beigās. Hercoga Jēkaba laikā Šēnberga saukta par slobodu,⁴² tātad, jau tolaik te pastāvējusi no muižas neatkarīga tirgotāju un amatnieku apmetne. 17. gs. beigās un īpaši 18. gs. sākumā, kad Šēnbergā aktīvu darbību uzsāka jezuītu misija un skola,⁴³ uz šejieni

Aufnahmen aus den 1920er Jahren zeigen, dass nach der Übernahme des Herrenhauses durch die Schule anstelle des Tennisplatzes ein Rasen angelegt wurde. 1939 gab es an der Schule "einen weitläufigen Ziergarten, der gut gepflegt und in Ordnung gehalten wird."⁴⁰

Am 5. Juni 1933 fand auf dem Ehrenhof des Gutes das erste Sängerkfest im Gebiet Bauske statt; der Hauptdirigent war Teodors Reiters. Zum Andenken an dieses Ereignis wurde 1988 auf dem Rasen unweit der Einfahrt ein Gedenkstein gesetzt. Neben dem Stein wächst eine Eiche, die hier 1937 während der Abiturfeier von dem damaligen Bildungsminister Professor August Tentelis gepflanzt wurde. In den 1960er Jahren wurde auf dem Hof ein Denkmal für die im Zweiten Weltkrieg gefallenen Sowjetsoldaten, die aus Schönberg stammten, errichtet.

Der Park im Sinne einer weitläufigen Spaziergänge- und Erholungszone wurde in Schönberg wohl erst nach 1872, als die Familie von Korff auch das am anderen Ufer des Flusses gelegene Gut Herme-

⁴² Juškēvičs J. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. – Rīga, 1931. – 391. lpp.

⁴³ 18. gs. pirmajā trešdaļā te darbojusies jezuītu skola ar poētikas, gramatikas, matemātikas un retorikas klasēm.

⁴⁰ Bericht des Direktors des Selbstverwaltungsdepartements am Innenministerium Lettlands, J. Zankevičs, über die Lage der Schulen im Kreis Bauske (LVVA, Beg. 3723, Akte 16320, Bl. 13.)

53. Skats uz Skaistkalnes plosta tiltu. 19. gs. beigu foto.
Blick auf die Floßbrücke in Schönberg. Foto Ende 19. Jh.

54. Skats uz Skaistkalni pāri Mēmelei. Priekšplānā 1916. g. būvētais koka tilts un ebreju lūgšanu nams. Foto ap 1916./ 1917. g.
Blick auf Schönberg über die Memel. Im Vordergrund – die 1916 erbaute hölzerne Brücke und das jüdische Bethaus.
Foto um 1916/17.

55. Skaistkalnes ebreju kapsēta. 2005. g. foto.
 Reste des jüdischen Friedhofs in Schönberg. Foto 2005.

mācīties brauca daudzu Kurzemes un Latgales, bet īpaši, Lietuvas muižnieku atvases.

Iedzīvotāju skaits miestā ievērojami saruka pēc 1710. gada mēra, taču atkal pieauga pēc tam, kad 1713. gada 20. martā Polijas karalis Augusts II apstiprināja Šēnbergas tirgus tiesības. 18. gs. vidū, kad Šēnbergas muižu ieguva Korfi, te pletās jau samērā liels miests ar apmēram 1000 iedzīvotājiem.

Atbilstoši miesta izaugsmei, attīstījās arī tā infrastruktūra. Jau 1774. gadā te savu darbību uzsāka pirmais mediķis – bārddziņa zellis Johans Gotfrīds Hāns. 1793. gadā šeit no Halles ieradās un apmetās uz dzīvi ārsts Johans Frīdrihs Godels (dzimis 1768. g.).⁴⁴ 1805. gadā Šēnberga aprakstīta kā miests ar 17 koka mājām, kuras apdzīvoja “daļēji vācu amatnieki, daļēji ebreji”.⁴⁵

Jūtamu pacēlumu ciemats piedzīvoja 19. gs. otrajā pusē, kad Latvijas laukos būtiski mainījās ražošanas attiecības un pieauga pašvaldību nozīme. 1855. gadā Šēnbergā atvēra pirmo pastāvīgo doktorātu, 1859. gadā sāka bruģēt miesta ielas. Šajā pašā gadā sāka darboties arī baznīcas skola. 1878. gadā Jēkaba Ozoliņa vadība darbību uzsāka pagasta skola, bet 1885. gadā tika atklāta pasta satiksme ar Biržiem.

⁴⁴ Šēnberga-Skaistkalne. Hronoloģija. Mašīnraksts P. Lukaševica arhīvā Skaistkalnē.

⁴⁵ Derschau, E. G., Keyserlingk, P. E. *Beschreibung der Provinz Kurland.* – Mitau, 1805. – S. 216.

niszek erworben hatte, gestaltet. Dies geschah auf eine originelle Weise, indem der Park getrennt von dem Gutskomplex und Herrenhaus am gegenüber liegenden Ufer der Memel angelegt wurde. Obwohl hier manche, für weitläufige Anlagen charakteristische Gestaltungselemente – weite Lichtungen, ein kompliziertes Wegenetz u.a. – nicht vorhanden waren, hatte auch dieser Park seinen besonderen Reiz. Geprägt wurde er vor allem durch die in der unmittelbaren Nähe fließende Memel, durch den Bach, der sich an einem Hügelabhang hinab schlängelte, sowie durch den künstlich aufgestauten Teich, der zwar nicht mehr erhalten ist.

An und für sich ist es nichts Ungewöhnliches, wenn ein Park nicht direkt am Schloss, sondern wie in diesem Fall am anderen Ufer des Flusses angelegt wurde. In Lettland kommt es jedoch relativ selten vor (beispielsweise in der Parkanlage Krons-Würzau); so erscheint die Anlage in Schönberg als besonders bemerkenswert. Eine gewisse Regelmäßigkeit und Ordnung gewannen die Anpflanzungen früher durch eine auf das Herrenhaus ausgerichtete Allee, die nach dem Zweiten Weltkrieg abgeholzt wurde. In späterer Zeit wurden im Park zahlreiche Bäume ausgehauen, um dort Platz für Nutzgärten zu schaffen.

Die Verbindung mit der Parkanlage am anderen Ufer des Flusses wurde durch eine Fähre gewährt. Auf einem Foto des Herrenhauses Schönberg vom Anfang des 20. Jahrhunderts, aufgenommen von der

19. gs. beigās ciemats kļuva par rosīgu tirdzniecības centru uz divu guberņu robežas. Šeit katru gadu notika deviņi gadatirgi, no kuriem populārākais bija Kanepenes tirgus. Šis ar katoļu atlaižu svētkiem⁴⁶ veiksmīgi saistītais kaņepāju tirgus, kurš sākās augusta pirmajā svētdienā un ilga veselu nedēļu, tolaik tika uzskatīts par lielāko gadatirgu visās Baltijas provincēs.

Jāatzīmē, ka Šēnberga šajā laikā veidojās arī par izteikti ebrejisku miestu. Tā, 1881. gadā no miestnīņā reģistrētajiem 400 iedzīvotājiem 313 bija ebreji. No pārējiem 43 bija latvieši, 37 – vācieši, bet atlikušie – lietuvieši.⁴⁷ Līdzīga situācija konstatējama arī 1914. gadā, kad miestā dzīvojuši “gandrīz tikai ebreji”.⁴⁸ Nacionālais sastāvs būtiski izmainījās tikai pēc Pirmā pasaules kara, kad vairums ebreju bija spiesti aizbraukt. 1935. gada statistika rāda jau gluži citādu ainu: 76% no ciemata 760 iedzīvotājiem tolaik bija latvieši un tikai nepilni 18% – ebreji.⁴⁹

Sakarā ar Latvijas-Lietuvas robežas izveidošanu pēc abu valstu neatkarības pasludināšanas saimnieciskā aktivitāte Skaistkalnē jūtami apsika. Miesta apbūvi vēl 20. gs. pirmajā pusē veidoja lielākoties pieticīgas koka mājiņas, kurās vienlaikus atradās gan veikali un dažādas darbnīcas, gan īpašnieku dzīvojamās telpas. Bez Lielā kroga ar savu iespaidīgo siluetu miesta ainavā izcēlās vienīgi divstāvēģā sinagoga, respektīvi hasīdu lūgšanu nams, kurš atradās pašā Mēmeles krastā Rīgas-Biržu šosejas malā. Lielā divstāvu mūra māja ar noapaļotajām logailu arkām, spriežot pēc stila pazīmēm, visdrīzāk celta 19. gs. 3. ceturksnī.

Starp Skaistkalnei nozīmīgākajām būvēm noteikti pieminams arī tilts pār Mēmeli. Līdz Pirmajam pasaules karam pāri upei veda pļosta tilts, kas bija lietojams tikai no palu laika līdz upes aizsalšanai. Pirmo īsto koka tiltu te uzcēla vācu armija tikai 1916. gadā, un tas kalpoja līdz pat 1936. gadam, kad kļuva nedrošs un tika nojaukts. Pēc tilta nojaukšanas pārklūšanai pār upi agrākā pļosta tilta vietā tika ierīkota pārceļuve. Jaunu dzelzsbetona tiltu Skaistkalne ieguva tikai 1964. gadā, pie kam, taisnojot šoseju, tolaik tika nojaukts jau pieminētais ebreju lūgšanu nams. Vienotajā Padomju Savienības ekonomiskajā telpā tilts padarīja Skaistkalni par dzīvu satiksmes mezglu un visnotaļ veicināja Skaistkalnes ekonomisko attīstību. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas 1990. gadā Skaistkalne atkal kļuvis par klusu robežciematu ar aptuveni 700 iedzīvotājiem.

⁴⁶ Šos 40 stundas garos atlaižu svētkus 1848. gadā apstiprinājis bīskaps Civinskis.

⁴⁷ Svarāne, M. Senākās ziņas par Skaistkalni. Mašīnraksts Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejā, inv. Nr. BNM-ZA 951/2.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Salmāns, V., Maldups, A. Pagastu apraksti. – Rīga, 1935. – 578. lpp.

litauischen Seite her, sieht man eine über den Fluss gezogene Trosse – etwa gegenüber dem Herrenhaus. Etwas weiter von dieser Stelle – aufwärts gegen den Strom – gab es einen aus Brettern errichteten Steg, der über die Memel führte. Leute haben diesen Steg wohl alltags, aber auch bei Festlichkeiten benützt, wenn es darum ging, sich an einem Ball im Grünen zu beteiligen. Verschiedene Veranstaltungen fanden in der Parkanlage noch in den 1930er Jahren statt,⁴¹ als die Memel zur Staatsgrenze geworden war und der Park zur Republik Litauen gehörte.

Ein anderes Gut im Kreis Bauske ist wohl in einem so großen Maße in das Leben und die Landschaft einer Siedlung einbezogen wie Schönberg. Der Blick auf das Zentrum des Gutes vom Oberlauf des Flusses her zeigt hinter den Gutsgebäuden die Bebauung des Dorfes mit der auf einem Hügel aufragenden Kirche und dem Klosterkomplex. Auf Fotoaufnahmen des Dorfes sind aber stets im Hintergrund – zwischen dem Laubwerk der Bäume – das Herrenhaus und die Dächer der Wirtschaftsbauten des Gutes sichtbar.

Die Entstehung des Dorfes ist hauptsächlich zwei wichtigen Faktoren zu verdanken, und zwar, der Lage am Knotenpunkt der Handelsstraßen Riga-Birsens und Bauske-Nerft sowie dem Status eines bedeutenden religiösen und kulturellen Zentrums, den Schönberg durch die Errichtung einer katholischen Kirche erlangte. Zur Zeit Herzog Jakobs wurde Schönberg als eine “Sloboda” bezeichnet, das heißt, eine vom Gut unabhängige Ansiedlung von Kaufleuten und Handwerkern.⁴² Am Ende des 17. und zu Beginn des 18. Jahrhunderts, als hier eine Niederlassung der Jesuiten und eine Schule gegründet wurden,⁴³ kamen zur Ausbildung hierher Söhne zahlreicher Adelsfamilien aus Kurland und Lettgallen, vor allem aber aus Litauen.

Die Einwohnerzahl schrumpfte in Schönberg infolge der Pestseuche von 1710 stark, stieg aber merklich an, nachdem König August II. am 20. März 1713 das Marktrecht für diesen Ort bestätigt hatte. In der Mitte des 18. Jahrhunderts, als die Familie von Korff das Gut Schönberg in ihren Besitz nahm, gab es daneben bereits einen recht großen Flecken mit etwa 1000 Einwohnern. Zusammen mit dem Wachstum des Dorfes entwickelte sich seine Infrastruktur. 1774 begann hier der erste “Medikus”,

⁴¹ Der Schriftsteller A. Plaudis beschreibt in seinen Reisenotizen aus dem Sommer 1932 den Park als eine beliebte Stelle für verschiedene Veranstaltungen der Einwohner von Schönberg. Siehe: Plaudis, A. Dzimtenes grāmata. – Bundoora, 1983. – 59. lpp.

⁴² Juškevičs, J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē (Zeitalter Herzog Jakobs in Kurland). – Rīga, 1931. – 391. lpp.

⁴³ Im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts gab es in Schönberg eine Schule, an der Poetik, Grammatik, Mathematik und Rhetorik unterrichtet wurden.

Pati nozīmīgākā Skaistkalnes celtne, bez kuras tās panorāma nav iedomājama, protams ir Visvētākās Jaunavas Marijas Debesīs Uzņemšanas vārdā nosauktā Romas katoļu baznīca. Pirmās no koka celtās un, domājams, stipri nelielās koka baznīciņas rašanos Skaistkalnē saista ar leģendu par Johana fon Berga-Karmela redzes zaudēšanu un brīnumaino atkalatgūšanu, kam par godu viņš apsolījies par saviem līdzekļiem uzbūvēt dievnamu. Jājot medībās, muižnieka zirgs kādā uzkalnā pēkšņi nometies ceļos, ko jātnieks iztulkojis kā Dieva gribu un tieši šajā vietā licis guldit pamatus jaunajam dievnamam. Teika līdz mūsdienām nonākusi vairākos mazliet atšķirīgos variantos.

Pirmā – no koka celtā baznīca Skaistkalnē tika uzbūvēta 1658. gadā.⁵⁰ Šis dievnams atradās uz kāda uzkalna apmēram 400 metrus austrumu virzienā no patreizējās baznīcas vietas. Pēc jaunās baznīcas uzcelšanas vecā ozolkoka guļbūve esot izjaukta un pārvesta uz Ozolmuižu (tagadējo Ozolaini).⁵¹ Tā kalpojusi līdz pat 19. gs. sešdesmitajiem gadiem, kad arī tur uzbūvēja jaunu mūra dievnamu. No Ozolmuižas uz 1932. gadā kapucīņu jaundibināto Janču katoļu baznīcu tika pārvests neliels 17. gs. darināts kokgriezuma altāritis, kuru pēc tradīcijas uzskata par piederīgu sākotnējai Skaistkalnes baznīcai. Par relikviju, mantotu no pirmā koka dievnama paši skaistkalnieši uzskata arī kokā grieztu skulptūru “Dievmāte ar Kristusbērnu”, kura ilgstoši atradās jaunuzceltās katedrāles fasādē, bet tagad apskatāma baznīcas sānu ieejas telpā.⁵²

Jau pirmo Skaistkalnes katoļu baznīcu, sākot ar 1660. gadu, apkalpoja jezuīti, kuri 1666. gadā izveidoja šeit pastāvīgu misiju. 1677. gadā te tika iesvētīts arī jezuītu klosteris.⁵³ Zemi tā vajadzībām dāvāja J. Berga-Karmela dēls Vladislavs.

Jaunās, grandiozās mūra katedrāles celtniecību Skaistkalnē noteica jezuītu ordeņa centieni nostiprināt

⁵⁰ Dažādos avotos kā pirmās koka baznīcas celšanas laiks minēts arī 1638., 1665. un 1666. gads.

⁵¹ Kā koka baznīcas pārvietošanas laiks atsevišķos avotos ir minēts 1723. gads (piemēram, Līdaks M. Skaistkalne gadsimtu spoguļi// Katoļu Dzīve. – 1989. – Nr. 5.–32. lpp.), taču oficiāli par Ozolaines katoļu baznīcas dibināšanas laiku pieņemts uzskatīt 1748. gadu.

⁵² Latvijas baroka laikmeta koka tēlniecības speciāliste mākslas zinātniece E. Grosmane uzskata, ka skulptūra tomēr darināta vienlaikus ar jaunās baznīcas būvi 17. gs. beigās (skat.: Grosmane, E. Kurzemes baroka tēlniecība 1660–1740. – Rīga, 2002. – 197., 198. lpp.). Pēc E. Grosmanes domām skulptūra sākotnēji visdrīzāk atradusies altāra otrā stāva nišā, vietā, kur tagad novietota “Lūdzošās Dievmātes” skulptūra. Šo rindu autors gan pieļauj, ka skulptūra sākotnēji varēja atrasties fasādes nišā virs galvenās ieejas portāla, jo citādi grūti izskaidrojama tieši šīs skulptūras izmēriem ideāli piemērotās nišas izbūve šajā fasādē. Jāatzīmē, ka šādai kokskulptūru (tai skaitā arī Dievmātes) novietošanai katoļu dievnama fasādē Latvijā var atrast arī citus precedentus (piemēram, Piedrujas baznīca).

⁵³ Jezuīti Skaistkalnē darbojās jau agrāk, taču pastāvīga misija te izveidota tikai 1666. gadā. Atsevišķās publikācijās tieši šis gads minēts arī kā klostera dibināšanas laiks (piemēram: Trūps, H. Svētceļojumu vietas Latvijā// Katoļu kalendārs 1991. gadam. – Rīga, 1990. – 115. lpp.)

der Barbiergesell Johann Gottfried Hahn; zu arbeiten. 1793 ließ sich in Schönberg der aus Halle kommende Arzt Johann Friedrich Godel (geboren 1768) nieder⁴⁴ Einer Beschreibung von 1805 zufolge gab es zu dieser Zeit in Schönberg 17 hölzerne Gebäude, “teils von deutschen Handwerkern, teils von Juden” bewohnt.⁴⁵

Einen erheblichen Aufschwung erlebte der Flecken in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, als ein wesentlicher Wandel in den Produktionsformen eintrat und Institutionen der Gemeindeverwaltung an Bedeutung gewannen. 1855 wurde in Schönberg das erste Doktorat gegründet, 1859 aber mit der Pflasterung der Straßen begonnen. In diesem Jahr wurde auch eine Kirchenschule eröffnet. Unter der Leitung des Lehrers Jēkabs Ozoliņš nahm 1878 eine Gemeindeschule ihre Tätigkeit auf. 1885 wurde der Postverkehr mit Birsens aufgenommen.

Im ausgehenden 19. Jahrhundert war das Dorf ein reges Handelszentrum an der Grenze zweier Gouvernements. Jährlich fanden hier neun Jahrmärkte statt; der bekannteste unter diesen war der “Kanapene”-Markt. Dieser, mit der Erteilung des Ablasses⁴⁶ verbundene Hanfmarkt, der am ersten Augustsonntag begann und über eine ganze Woche währte, galt als der größte Jahrmarkt in den Baltischen Provinzen.

Bemerkenswert ist, dass Schönberg zu dieser Zeit ein stark jüdisch geprägtes Dorf war. Unter den im Jahre 1881 registrierten 400 Einwohnern gab es 313 Juden, 43 Letten und 37 Deutsche; die anderen waren Litauer.⁴⁷ Ähnlich war die Situation auch im Jahre 1914, als der Flecken “fast nur von Juden” bewohnt wurde.⁴⁸ Der nationale Bestand der Bevölkerung änderte sich wesentlich erst nach dem Ersten Weltkrieg, als die meisten Juden gezwungen waren, Schönberg zu verlassen. Laut der Statistik von 1935 gab es unter den 760 Dorfeinwohnern 76 % Letten; nur etwa 18 % waren Juden.⁴⁹

Grenzziehung zwischen Lettland und Litauen nach der Proklamation der Unabhängigkeit dieser Staaten verursachte eine merkliche Minderung der wirtschaftlichen Aktivitäten des Dorfes. Die Bebauung von Schönberg bestand noch in der ersten

⁴⁴ Šēnberga – Skaistkalne. Hronoloģija. (Schönberg – Skaistkalne. Zeittafel.) – Maschinengeschriebenes Manuskript im Archiv des Heimatforschers P. Lukaševics in Schönberg.

⁴⁵ Derschau, E. G., Keyserlingk, P. E. Beschreibung der Provinz Kurland. – Mitau 1805. – S. 216.

⁴⁶ Diese 40 Stunden lange Ablassfeier wurde 1848 von Bischof Civinskis bestätigt.

⁴⁷ Svarāne, M. Senākās ziņas par Skaistkalni (Die ältesten Nachrichten über Schönberg). – Maschinengeschriebenes Manuskript im Museum für Heimatkunde und Kunst zu Bauske, Inv. Nr. BNM – ZA 951/2.

⁴⁸ Ebenda.

⁴⁹ Salnājs, V., Maldups, A. Pagastu apraksti (Beschreibungen der Gemeinden.) – Rīga 1935. – 578. lpp.

56. Skaistkalnes katoļu baznīca. 2004. g. foto.
Katholische Kirche in Schönberg. Foto 2004.

57. Baznīca pēc sagraušanas 1944. g. rudenī.
Kirche nach ihrer Zerstörung im Herbst 1944.

Hälfte des 20. Jahrhunderts hauptsächlich aus bescheidenen Holzhäusern, in denen Kaufläden, verschiedene Werkstätten und Wohnungen eingerichtet waren. Neben der "Großen Schenke", die Besitz des Gutes war, zeichnete sich in der Dorflandschaft nur noch ein anderes Gebäude durch seine markante Silhouette aus. Es war die zweistöckige Synagoge – Gebetshaus der Chasidäer, das am Rande der Chaussee Riga-Birsen, direkt am Ufer der Memel gelegen war. Die stilistischen Merkmale dieses großen, zweistöckigen Gebäudes mit rundbogigen Fensteröffnungen lassen es auf das 3. Viertel des 19. Jahrhunderts ansetzen.

Unter den wichtigsten Bauten in Schönberg ist auch die Brücke über die Memel zu nennen. Bis zum Ersten Weltkrieg gab es hier eine Floßbrücke, die nicht zu allen Jahreszeiten benutzbar war. Die erste feste Holzbrücke wurde erst von der deutschen Armee 1916 errichtet; diese wurde bis 1936 benützt. Da die Brücke unsicher geworden war, wurde sie abgerissen. An der Stelle, wo die frühere Floßbrücke stand, wurde eine Fähre errichtet. Eine neue Brücke aus Eisenbeton baute man in Schönberg erst 1964; bei der Begradigung der Straße wurde damals das oben erwähnte jüdische Gebetshaus abgetragen. Nach der Wiederherstellung der staatlichen Unabhängigkeit Lettlands 1990 wurde Schönberg von neuem ein Grenzort; – es zählt etwa 700 Einwohner.

savu ietekmi Kurzemē. Nevēloties atklāti izaicināt hercogistes luteriskos valdniekus, jezuīti par vietu savas ieceres īstenošanai izvēlējās nevis Jelgavu vai kādu citu hercogistes pilsētu, bet gan nomaļo Augškurzemes nostūrī, kurā konfesijas garu palīdzēja stiprināt arī katoliskās Lietuvas tuvums. Lielās mūra baznīcas celšana kļuva iespējama pateicoties vairākiem ietekmīgiem finansētājiem, starp kuriem kā nozīmīgākais tiek minēts holandiešu izcelsmes Jelgavas bankieris Franss van Dolre.⁵⁴

Jaunās baznīcas būvdarbi tika uzsākti 17. gs. 80. gados, un jau 1692. gadā šī Kurzemes sakrālajām celtnēm nepierasti lielā un greznā ēka tika pabeigta. Minētais gadskaitlis vēl šodien lasāms virs baznīcas centrālajām durvīm apmetumā veidotajā kartušā līdzās jezuītu ordeņa devīzei "AD MAIOREM DEI GLORIAM"

Ziemeļu kara laikā Šēnbergas jezuītu rezidenci nodedzināja krievu karaspēks, par ko ģenerālis Rozens gan vēlāk atvainojies un ziedojis prāvus līdzekļus tās atjaunošanai. 1709. gadā rezidence nelaimīgi nodega otrreiz, pie kam šoreiz liesmās dzīvību zaudēja divi garīdznieki un aizgāja bojā visa vērtīgā bibliotēka.⁵⁵

1710. gadā Skaistkalnē bija paredzēts būvēt jaunu jezuītu kolēģijas ēku – apjomīgu baroka stila formās ieturētu divstāvu ēku ar četrus stāvus augstiem un kupoliem vainagotiem torņiem abos tās galos. Ieceres vērienīgumu apliecina celtnes projekts, kas saglabājies Romā jezuītu arhīvā⁵⁶, taču realizēta celtnē tika nesaīdināmi pieticīgākā variantā. Nokaļnes malā netālu no baznīcas tika uzcelta vēl tagad redzamā ēka, kura, ja ticam izpētes materiāliem⁵⁷, otro stāvu ieguva tikai 19. gs. sākumā. Jezuītu rezidence ar klosteri Skaistkalnē pastāvēja līdz 1789. gadam, kad pēc jezuītu darbības aizlieguma Krievijas teritorijā tā tika likvidēta. Laikā no 1789. līdz 1929. gadam Skaistkalnes draudzi apkalpoja t. s. pasaulīgie garīdznieki, bet 1929. gada 30. novembrī kalpošanu Skaistkalnes baznīcā pārņēma Sv. Franciska Ordeņa kapuciņu klosteris. Šī ordeņa tēvi vadīja draudzi līdz pat klostera likvidācijai 1949. gadā.⁵⁸

Skaistkalnes baznīca ir viena lielākajām un krāšņākajām Latvijas lauku baznīcām, taču tās īpašo

⁵⁴ Literatūrā sastopamais apgalvojums, ka tieši Dolre finansējis baznīcas celtniecību, var arī neatbilst patiesībai, jo testaments stājās spēkā tikai pēc Dolres nāves 1695. gadā.

⁵⁵ Kleijntjens, J. Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos.// Latvijas vēstures avoti. 3. sēj. – Rīga, 1940. – 3. lpp.

⁵⁶ Turpat, ielīme pēc 544. lpp. Iecerētās kolēģijas ēkas arhitektūru līdzīgu Eiropas būvju kontekstā apcerējis O. Spāritis, skat.: Spāritis, O. Ieskats Skaistkalnes baznīcas un klostera vēsturē. – Katoļu Dzeive. – 1989. – Nr. 3. – 26.–28. lpp.

⁵⁷ Dirveiks, I., Zviedrāns, J. Skaistkalnes klostera arhitektoniski mākslinieciskā izpēte. Restaurācijas institūts, 1991.

⁵⁸ Kapuciņu tēvus arestēja un notiesāja ar brīvības atņemšanu. Skat.: Trūps-Trops, H. Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados. – Rīga, 1992. – 53., 70.–72. lpp.)

Der wichtigste Bau Schönbergs, ohne den das Panorama dieses Ortes kaum denkbar wäre, ist die katholische Kirche, welche der Himmelfahrt der Allerheiligsten Jungfrau Maria geweiht ist. Die Entstehung der ersten hölzernen, wohl sehr kleinen Kirche in Schönberg wird auf ein Ereignis im Leben von Johann Berg-Carmel zurückgeführt. Eine Legende berichtet, dass er erblindet sei, später jedoch das Augenlicht wiedergewonnen und aus Dankbarkeit für diese Genesung gelobt hätte, ein Gotteshaus zu erbauen. Bei einer Jagd sei einmal sein Pferd auf einem Hügel plötzlich gestürzt; der Reiter habe es als ein Zeichen Gottes verstanden und an dieser Stelle den Grundstein für die neue Kirche setzen lassen. Zu bemerken ist, dass diese Legende in verschiedenen Varianten überliefert ist.

Die erste Kirche wurde in Schönberg 1658 aus Holz erbaut.⁵⁰ Dieses Gotteshaus stand auf einem Hügel etwa 400 m östlich von der heutigen Kirche. Nach der Errichtung der neuen Kirche sei der alte Blockbau aus Eichenholz abgetragen, nach Eckhof (heute: Ozolaine) überführt und dort von neuem errichtet worden.⁵¹ Dieses Gebäude diente der Gemeinde bis in die 1860er Jahre, bis auch in Eckhof eine Kirche aus Stein erbaut wurde. 1932 wurde aus dieser Kirche ein kleiner Schnitzaltar des 17. Jahrhunderts in die 1932 von den Kapuzinern neu gegründete katholische Kirche in Janči überführt; traditionsgemäß gilt dieser Altar als ein Ausstattungsgegenstand aus der ursprünglichen Kirche in Schönberg. Die Einwohner Schönbergs sind außerdem der Meinung, dass aus der alten Kirchenausstattung noch ein weiteres Kunstwerk stammt, nämlich die in Holz geschnitzte Skulptur einer "Gottesmutter mit dem Christuskind"; den Überlieferungen zufolge war diese früher an der Fassade der neu erbauten Kathedrale angebracht, heute aber in einem Raum hinter dem Seiteneingang der Kirche plaziert.⁵²

⁵⁰ Laut anderen Quellen wurde die erste Kirche 1638, 1665 oder 1666 erbaut.

⁵¹ In der Literatur finden sich Angaben, dass die hölzerne Kirche 1723 überführt worden sei. Siehe: Lidaks, M. Skaistkalne gadsimtu spoguļi (Schönberg im Spiegel der Jahrhunderte). – In: "Katoļu dzīve". – 1989. – Nr. 5. – 32. lpp.

⁵² Die Kunsthistorikerin E. Grosmane, die sich speziell mit der Holzbildhauerei des Barock beschäftigt, vertritt jedoch die Ansicht, dass diese Skulptur zur gleichen Zeit wie die neue Kirche geschaffen worden ist, und zwar am Ende des 17. Jahrhunderts. (Siehe: Grosmane, E. Kurzemes baroka tēlniecība 1660–1740 (Bildhauerkunst des kurländischen Barock). – Rīga, 2002. – 197., 198. lpp.) Ursprünglich war sie – der Meinung von E. Grosmane nach – in einer Nische im oberen Geschoss des Altars plaziert, an der Stelle, wo sich heute die Skulptur der "Betenden Gottesmutter" befindet. Der Autor der vorliegenden Monographie lässt aber zu, dass die Skulptur ursprünglich in der Nische an der Fassade über dem Portal des Haupteingangs plaziert war. Es dürfte der einzige Grund dafür sein, dass die Ausmaße dieser Nische mit denen der Skulptur übereinstimmen. Es sei hier erwähnt, dass Holzskulpturen (auch die der Gottesmutter) an Fassaden katholischer Kirchen in Lettland auch anderswo aufgestellt worden sind, beispielsweise in der Kirche von Piedruja/Pidruiska.

58. Skaistkalnes baznīcas iekšskats uz altāri. 1992. g. foto.
Innenansicht der Kirche in Schönberg; Blick auf den Altar. Foto 1992.

59. Kokskulptūra "Dievmāte ar Kristurbērnu". 2005. g. foto.
Holzskulptur "Gottesmutter mit dem Christuskind". Foto 2005.

vērtību Latvijas arhitektūras vēsturē nosaka tieši celtnes novatorisms. Dievnamam bija viena no pirmajām agrā baroka stila baznīcām Latvijā un pirmā, kuras veidols tik tieši atbilst katoliskajās zemēs populārajam divtorņu katedrāles tipam. Tā kļuva par sava veida paraugu veselai virknei vēlāk celto Latgales katoļu baznīcu.⁵⁹

Lielā balti krāsotā trīsjomu bazilika, kuras rietumu galā pacēlās divi iespaidīga izmēra torņi, pārlicinoši iemiesoja tolaik Latvijā vēl pasvešos baroka arhitektūras principus. Barokālo plastiku un silueta izteiksmību ēkas citādi ļoti atturīgajām fasādēm, piešķīra galvenokārt torņi, kurus sākotnēji vainagoja sarežģītas formas jumtiņš ar laternas tipa noslēgumu un vaļēju galeriju. Latvijas klimatam mazpiemērotā konstrukcija 19. gs. vidū tika nedaudz vienkāršota un pārvērsta noslēgta ķiveres veida jumtiņā.⁶⁰ Abus torņus, tiesa – dažādā mērā, 1944. gadā sagrava uzbrūkošā Sarkanā armija, un līdz šim

⁵⁹ Uz Skaistkalnes baznīcas parauga lomu savulaik norādījis jau I. Lancmanis, skat.: Lancmanis, I. Skaistkalnes baroks // *Komunistiska Ceļš*. – 1983. gada 26. februāri.

⁶⁰ Vēl līdz 1945. g. viena torņa augšdaļā bija saglabājusies plāksnīte ar uzrakstu, kas vēstīja, ka torņu smailis no jauna prāvesta J. Kurmanoviča laikā 1852. gadā izgatavojis galdniekmeistars Brāmanis. (Skat. Schmidt, O. E. Flecken., S. 318.)

Die katholische Kirche in Schönberg wurde seit 1660 von Jesuiten betreut, die hier 1666 eine ständige Niederlassung gründeten. 1677 erfolgte die Weihe eines Jesuitenklosters;⁵³ das Land für die Klosteranlage hatte der Sohn J. von Berg-Carmels, Franz Wladislaw, gestiftet.

Anlass für den Bau der neuen, machtvollen Kathedrale aus Stein waren die Bemühungen des Jesuitenordens, seinen Einfluss in Kurland zu mehren. Da die Jesuiten die lutherischen Herrscher des Herzogtums nicht offen herausfordern wollten, wählten sie für die Verwirklichung ihrer Pläne nicht die Hauptstadt Mitau oder eine andere Stadt des Herzogtums, sondern Schönberg – einen entlegenen Ort in dem sogenannten "Oberkurland", wo der Geist ihrer Konfession auch durch die Nachbarschaft zum katholischen Litauen gestärkt wurde.

Der Bau der großen Kirche war dank der Finanzierung durch mehrere einflussreiche Stifter möglich, unter denen in der Regel der aus Holland stammende Bankier zu Mitau, Frans van Dolre, besonders hervorgehoben wird.⁵⁴

Die Bauarbeiten wurden in den 80er Jahren des 17. Jahrhunderts in Angriff genommen; 1692 wurde dieses unter den sakralen Bauten Kurlands ungewöhnlich große und prächtige Gebäude vollendet. Die betreffende Jahreszahl ist heute noch über dem Haupteingang der Kirche in einer in Putz gestalteten Kartusche neben der Devise des Jesuitenordens: "AD MAIOREM DEI GLORIAM" sichtbar.

Während des Nordischen Krieges wurde die Residenz der Jesuiten in Schönberg durch die russische Armee in Schutt und Asche gelegt. Später habe sich der General von Rosen dafür bei den Jesuiten entschuldigt und beträchtliche Mittel zur Wiederherstellung des Komplexes gestiftet. 1709 brannte die Residenz unglücklicherweise nochmals nieder; zwei Priester fielen den Flammen zum Opfer, auch die reiche und wertvolle Bibliothek wurde völlig vernichtet.⁵⁵

1710 war geplant, in Schönberg ein imposantes Gebäude für das Jesuitenkollegium zu errichten – ein wahres Barockschloss mit zwei viergeschossigen, von Kuppeln bekrönten Türmen an den Schmalseiten. Das große Ausmaß dieses Vorhabens offenbart der im Jesuitenarchiv in Rom aufbewahrte

⁵³ Jesuiten hatten ihre Tätigkeit in Schönberg schon früher entfaltet, eine ständige Niederlassung wurde hier jedoch erst 1666 gegründet. In einigen Veröffentlichungen wird dieses Jahr als das Stiftungsjahr des Klosters genannt (beispielsweise siehe: Trüps, H. Svētceļojumu vietas Latvijā (Wallfahrtsorte in Lettland). – In: "Katoļu kalendārs 1991. gadam". – Rīga, 1999. – 115. lpp.

⁵⁴ Die in der Literatur geäußerte Behauptung, dass gerade Dolre den Bau der Kirche finanziert habe, ist jedoch zu bezweifeln, denn das von ihm gemachte Testament konnte erst nach seinem Tode 1695 in Kraft treten.

⁵⁵ Kleijntjens, J. Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos (Quellen zur Geschichte Lettlands in Archiven des Jesuitenordens). – In: Latvijas vēstures avoti. 3. sēj. – Rīga, 1940. – 3. lpp.

60. Brīnumdarītāja glezna "Dievmātes Pasludināšana", 17. gs. 2005. g. foto.
Mariā-Verkündigung, Gemälde des 17. Jh. Foto 2005.

tie savu sākotnējo veidolu tā arī nav atguvuši. Vienlaikus ar torņu augšdaļu zudusi arī starp tiem izbūvētā edikula – dekoratīvi veidots sienas paaugstinājums, kas piesedza vidusjoma pacēlumu.

Arī baznīcas iekštelpas ir Latvijai unikāls itāliskā baroka piemērs, kurā māksliniecisks piesātinājums panākts, sulīgas arhitektoniskās formas (velves, masīvie pilāri, bagātīgi profilētas karnīzes u. c.) papildinot ar reljefu stuka apdari un dekoratīvo glezniecību. Sākotnējie sienu un velvju gleznojumi līdz mūsu dienām gan nav saglabājušies. Latvijai neierasti greznā un mākslinieciski augstvērtīgā apdare lieku reizi apstiprina, ka baznīcu cēluši jezuītu ordeņa meistari, kuriem bija svešas vietējās tradīcijas un kuri reprezentē samērā kosmopolītisku jezuītu sakrālās mākslas skolu.⁶¹ Dievnama krāsaino, dzīvespriecīgo noskaņu sākotnēji vēl vairāk kāpināja tā logos ievietotās vitrāžas, kuras gāja bojā 1919. gada aprīlī. Sānu logos rotāja vitrāžas ar Sv. Romas impērijas ķeizara Leopolda, Polijas karalienes Kristīnes Eberhardīnes un Kurzemes hercoga Ferdinanda ģerboņiem, bet altāra gala logos atradās figurālas kompozīcijas "Kristus pie Pilāta", "Krusta nešana" un "Krustā sišana".

⁶¹ Skaistkalnes baznīcu kā "jezuītu stila" piemēru atzīmējis jau B. Vipers, skat.: Vipers, B. *Latvijas māksla baroka laikmetā*. – Rīga, 1937. – 118. lpp.

Plan,⁵⁶ der jedoch ganz anders – in einer wesentlich vereinfachten Form – verwirklicht wurde. Zuerst baute man neben der Kirche ein kleines, erdgeschossiges Gebäude, das erst zu Anfang des 19. Jahrhunderts durch ein Obergeschoss erhöht wurde – falls den vorhandenen Forschungsmaterialien Glauben schenken kann.⁵⁷ Die Residenz und das Kloster der Jesuiten existierten in Schönberg bis 1789. Von dieser Zeit an bis zum 30. November 1929 dienten in der Kirche die sogenannten "weltlichen" Priester, – dann wurde das Gotteshaus von dem Kapuzinerkloster des hl. Franziskus übernommen. Die Verwaltung der Kirche lag bei den Vätern dieses Ordens bis zur Aufhebung des Klosters im Jahre 1949.⁵⁸

Die Kathedrale in Schönberg ist eine der größten und prunkvollsten Kirchen Lettlands. Ihre besondere Bedeutung liegt jedoch darin, dass sie eine Neuerscheinung ihrer Zeit war, und zwar eine der ersten sakralen Bauten des frühen Barockstils in Lettland, dabei die erste, deren Gestalt genau dem in katholischen Ländern verbreiteten zweitürmigen Kathedralentypus entspricht. Später diente sie als Musterbeispiel für eine Reihe von katholischen Kirchen in Lettgallen.⁵⁹

Die große, weiß getünchte dreischiffige Basilika, an deren Westseite zwei wuchtige, jedoch elegant gestaltete Türme aufragten, verkörperte deutlich die in Lettland damals noch fremden Prinzipien der Architektur des Barock. Die barocke Stilprägung erhielten die sonst recht schlichten Fassaden gerade durch diese Türme, die ursprünglich mit Dächern besonderer Form bedeckt und von einem laternenartigen Abschluss mit einer offenen Galerie bekrönt waren. Diese der Wetterlage in Lettland wenig angemessene Konstruktion wurde in der Mitte des 19. Jahrhunderts vereinfacht und in ein geschlossenes, haubenartiges Dach umgestaltet.⁶⁰ Die beiden Türme wurden während der Kampfhandlungen 1944 zerstört, zwar jeder in unterschiedlichem Maße, und

⁵⁶ *Ebenda; Einlage nach der Seite 544. Die Architektur des geplanten Kollegiengebäudes im Kontext ähnlicher Bauten in Europa hat O. Spārītis beschrieben. Siehe: Spārītis, O. Ieskats Skaistkalnes baznīcas un klostera vēsturē (Einsicht in die Geschichte der Kirche und des Klosters in Schönberg). – In: "Katoļu Dzeive". – 1989. – Nr. 3. – 26.–28. lpp.*

⁵⁷ *Dirveiks, I., Zviedrāns, J. Die architektonisch-künstlerische Erforschung des Schönbergischen Klosters. Institut für Restaurierung. – Rīga, 1991.*

⁵⁸ *Die Väter des Kapuzinerordens wurden verhaftet und zu einer Freiheitsstrafe verurteilt. Siehe: Trūps-Trops, H. Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados. – Rīga 1992. – 53., 70.–72. lpp.*

⁵⁹ *Auf die Rolle der Kirche in Schönberg als Musterbeispiel hat seinerzeit I. Lancmanis hingewiesen. Siehe: Lancmanis, I. Skaistkalnes baroks (Das Schönbergische Barock). – In: "Komunisma Ceļš". – 1983. gada 26. februāri.*

⁶⁰ *Am oberen Teil eines der beiden Türme war bis 1945 eine Tafel mit der Inschrift erhalten, die besagte, dass die Turmabschlüsse 1852 – unter dem Probst J. Kurmanovičs – von dem Tischlermeister Brahman angefertigt wurden. Siehe: Schmidt, O. E. Flecken.. – S. 318.*

61. Grāfu Braunu ģerbonis baznīcas sienā, 18. gs. 3. cet. 2005. g. foto.

Wappen der Grafen Browne an einer Wand der Kirche, 3. Viertel des 18. Jh. Foto 2005.

Skaistkalnes baznīcas interjeru lieliski papildina milzīgais apmēram 12 metrus augstais kokgriezuma altāris, kurā, līdzīgi kā baznīcas arhitektūrā, sastopam tieši katolisko Viduseiropas zemju barokam raksturīgos motīvus. Altāris tapis vienlaikus ar baznīcu un, iespējams, ka sākotnēji tajā altārglezņas vietu ieņēma kokgriezuma krucifikss, kurš tagad rotā sakristejas sienu.⁶² Patreiz redzamā altārglezna – kopija no P. P. Rubensa gleznas “Kristus pie krusta” visdrīzāk tapusi jau 19. gadsimtā. Altāri, atbilstoši jezuītu tradīcijai, redzam arī Jezuītu ordeņa dibinātāja Ignacija Lojolas un Franca Ksavera kokā grieztās figūras. Abi sānu altāri, līdzīgi kā vairumā Latgales baznīcu, ir apmetas mūra būves un tapuši jau krietni vēlāk (Marijas Pasludināšanas altāris – 1741. gadā un Kristus Sirds altāris – 18. gs. otrā pusē). Marijas Pasludināšanas altāri rotā attiecīga sižeta glezna, kura iemantojusi brīnumdarītājas slavu.⁶³

Latvijas sakrālajai mākslai neparasta ir arī Skaistkalnes baznīcas kancele jeb ambons, kura

⁶² Skat.: Grosmane, E. *Kurzemes baroka tēlniecība 1660–1740.* – Rīga, 2002. – š. lpp.

⁶³ 17. gs. darinātā glezna, kura visdrīzāk pieder vēl vecās baznīcas iekārtai, stipri veicinājusi Skaistkalnes popularitāti, kādēļ Skaistkalne uzskatāma par otro ievērojamāko katoļu svētceļojumu vietu Latvijā aiz Aglonas.

haben bis heute ihre ursprüngliche Gestalt nicht wiedergewonnen. Mit dem Oberteil der Türme ist auch die schöne, zwischen ihnen errichtete Ädikula verlorengegangen – ein dekorativ gestalteter Aufbau, der die Erhöhung des Mittelschiffes verdeckte.

Auch die Innenausstattung der Kirche gilt in Lettland als einzigartiges Beispiel des italienischen Barock, dessen besondere künstlerische Ausdruckskraft durch Ergänzung der architektonischen Formen (Gewölbe, massive Pfeiler, reich profilierte Gesimse u.a.) durch reliefe Stuckdekorationen und dekorative Malereien erreicht wird. Die ursprünglichen Wand- und Gewölbemalereien sind heute nicht mehr erhalten. Die für Lettland ungewöhnlich prächtige und künstlerisch hochwertige Innenausstattung legt ein weiteres Zeugnis davon ab, dass diese Kirche von Baumeistern des Jesuitenordens errichtet worden ist, die die örtlichen Bautraditionen nicht kannten und eine kosmopolitische Strömung der sakralen Kunst der Jesuiten repräsentierten.⁶¹ Den farbenfrohen, lebendigen Eindruck der Innenräume verstärkten ursprünglich die Glasmalereien der Fenster, die im April 1919 vernichtet wurden. Die Fenster an den Längsseiten waren mit Wappendarstellungen Leopolds, Kaiser des Hl. Römischen Reichs, der Königin Christine Eberhardine von Polen und Herzog Ferdinands von Kurland versehen, die Fenster am Altarabschluss stellen figürliche Kompositionen dar: “Christus vor Pilatus”, “Kreuztragung” und “Kreuzigung”.

Die Innenausstattung der Kirche wirkt durch den großen, etwa 12 m hohen Schnitzaltar besonders eindrucksvoll. An diesem treten, ähnlich wie in der Architektur des Kirchengebäudes, die dem Barockstil der katholischen Länder Mitteleuropas charakteristischen Motive zum Vorschein. Der Altar stammt aus derselben Zeit wie die Kirche. Es liegt die Vermutung nahe, dass sich ursprünglich anstelle des Altargemäldes ein in Holz geschnitztes Kreuzifix befand; heute ist es an einer Wand in der Sakristei angebracht.⁶² Das Gemälde, das heute am Altar zu sehen ist, – eine Kopie des Gemäldes von P. P. Rubens “Christus am Kreuz” – stammt wahrscheinlich aus dem 19. Jahrhundert. Der Altar ist, gemäß der Tradition der Jesuiten, mit den in Holz geschnitzten Figuren der Stifter des Jesuitenordens, Iganaz von Loyola und Franz Xaver, ausgestattet. Die beiden Seitenaltäre sind, wie in den meisten Kirchen in Lettgallen, aus Stein errichtet und verputzt; sie wurden eine Zeitlang nach der Vollendung der Kirche geschaffen (der Altar der Mariä-Verkündigung im

⁶¹ Bereits B. *Vipers hat die Kirche in Schönberg als ein Beispiel des “Jesuitenstils” bezeichnet.* Siehe: *Vipers, B. Latvijas māksla baroka laikmetā (Die Kunst in Lettland in der Zeit des Barock).* – Rīga, 1937. – 118. lpp.

⁶² Siehe: *Grosmane, E. Kurzemes baroka tēlniecība 1660–1740 (Bildhauerkunst des kurländischen Barock).* – Rīga, 2002. – 196.–197. lpp.

podiju rotā kokā griezti Kristus un Dievmātes krūšutēli, kā arī eņģeļu figūras. Podiju balstošā sievietes figūra ar biķeri un grāmatu rokā simbolizē Svēto Baznīcu. Savukārt plašajās luktās izvietojies skaists baroka stilā darināts eņģeļu prospekts, kurš gan, atšķirībā no altāra, ir izmēros visai pieticīgs. Prospekta līdzība ar Kuldīgas Sv. Katrīnas baznīcas prospektu radījusi minējumus, ka tā autori varētu būt pazīstamās Ventspils skolas kokgriezēji.⁶⁴

Baznīcas vidusjomā redzami īpatnēji rustikālā rokoko stilā ozolkokā griezti baznīcēnu soli. Pēc tradīcijas tos datē ar 1743. gadu un uzskata par poļu amatnieku brāļu Zalucku darbu.

Līdz Pirmajam pasaules karam baznīca varēja lepoties ar trim Rīgas meistara Gerharda Meijera 1683., 1690. un 1698. gadā lietiem zvaniem. Vismazāko zvanu (tā svars 135,3 kg) baznīcai bija dāvinājis Kurzemes hercoga oberburggrāfs Eberhards fon Lidinghauzens-Volfs, bet abu lielāko (363,26 un 747,02 kg smago) zvanu dāvinātāji vismaz uzrakstos uz pašiem zvaniem nebija minēti. Latvijas zvanu pētnieks Pauls Kampe vidējo zvanu atzīmējis kā vienu no nedaudzajiem, kura sakausējumā esot izmantots sudrabs,⁶⁵ bet lielāko – tā mākslinieciski vērtīgo cilņu dēļ. Tajos bija attēlots Dievs Tēvs, Jaunava Marija un kāds bīskaps. Šobrīd baznīcā kalpo vienkārši 1926. gadā Liepājā lieti tērauda zvani.

Cēlās un majestātiskās Skaistkalnes katedrāles pagrabus par savu atdusas vietu savulaik izvēlējās daudzi katoļticīgi Kurzemes un Vidzemes aristokrāti, starp kuriem atrodam virkni vēsturē labi pazīstamu personu. Šeit apglabāti gan Vidzemes ģenerālgubernatori Pēteris Lasi (1678–1751) un Džordžs Brauns (1698–1792), gan Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes un Pleskavas ģenerālgubernatora Filipo Pauluči sieva, gan vairākas citas prominentas personas. Mirušo piemiņas zīmes savukārt kļuvas par savdabīgu dievnama interjeru rotu.

Par izcili skaistu rokoko mākslas pieminekli uzskatāms no skārda darinātais un zeltītais grāfu Braunu ģerbonis kokgriezuma ierāmējumā (18. gs. 3. cet.), savukārt 1824. gadā mirušās marķīza Pauluči sievas Vilhelmīnes Franciskas, dzimušas grāfienes Koškulas, vienkāršā akmens piemiņas plāksne apliecina ne tikai ampīra stila cēlo vienkāršību, bet arī sava laika vareno spēju atturēties no pasaulīgas greznības. Vēl 20. gs. trīsdesmitajos gados pie baznīcas sienām karājas arī ģenerāļa M. fon Elmpta atraitnes Annas Lovīzas, dzimušas fon Nāgelas uz vara plāksnes gleznāta epitāfija (1756. g.) (tagad sakristejā) un vienkārša kokā griezta plāksne Somijas gubernatora P. fon Šeltūhina atraitnes

Jahre 1741, der des Herzens Jesu – in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts). Den Mariä-Verkündigung-Altar schmückt ein Gemälde der entsprechenden Thematik; dieses Bild wird als wundertätig gerühmt.⁶³

Eine ungewöhnliche Erscheinung für Lettland ist auch die Kanzel oder der Ambon, dessen Korb geschnitzte Brustbilder Christi sowie die der Gottesmutter und Engelsfiguren schmücken. Die den Kanzelkorb tragende Frauengestalt mit einem Kelch und einem Buch in der Hand symbolisiert die heilige Kirche.

In den weiträumigen Emporen ist ein schöner, im Stil des Barock gearbeiteter Orgelprospekt eingebaut, der jedoch im Vergleich zum Altar klein und bescheiden erscheint. Die Ähnlichkeit dieses Prospekts mit dem der St. Katharinenkirche in Goldingen lässt vermuten, dass er wahrscheinlich von einem Vertreter der berühmten Windauer Bildhauerschule geliefert worden ist.⁶⁴

Im Mittelschiff der Kirche befindet sich ein im rustikalen Rokokostil in Eichenholz geschnittenes Gestühl. Überliefert ist, dass es 1743 von zwei polnischen Tischlern, den Gebrüdern Salutzky, angefertigt worden ist.

Bis zum Ersten Weltkrieg besaß die Kirche drei von dem Rigaer Meister Gerhardt Meyer 1683, 1690 und 1698 gegossene Glocken. Die älteste und die kleinste Glocke (sie wog 135,3 kg) hatte der kurländisch-herzogliche Oberburggraf, Eberhard von Lüdinghausen-Wolff gestiftet. Auf den zwei größeren Glocken waren die Namen ihrer Stifter nicht festgehalten. Der Forscher der Kirchenglocken Lettlands, Paul Campe, erwähnt, dass die mittlere Glocke eine der wenigen in unserem Lande war, deren Legierung Silber enthielt.⁶⁵ Die dritte Glocke zeichnete sich durch ihre künstlerisch hochwertigen Reliefs aus, – diese schilderten Gott-Vater, die Jungfrau Maria und einen Bischof. Heute werden in der Kirche einfache, 1926 in Libau gegossene Glocken aus Stahl gebraucht.

Die unter der Kirche liegenden Räume der majestätischen Kathedrale zu Schönberg haben seinerzeit zu ihrer letzten Ruhestätte zahlreiche katholische Adligen aus Kurland und Livland gewählt, – auch Persönlichkeiten, die in der Geschichte wohl bekannt sind. In der Gruft unter der Kirche sind beispielsweise die livländischen Generalgouverneure

⁶³ Dieses Gemälde des 17. Jahrhunderts, das wohl aus der Ausstattung der alten Kirche stammt, hat viel zum Ruhm von Schönberg beigetragen; es gilt als die zweitberühmteste Wallfahrtskirche in Lettland – nach Aglona.

⁶⁴ Beispielsweise siehe: Diederichs, M. Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Mitau 1897.

⁶⁵ Campe, P. Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit bis zum Jahre 1860 und ihre Gießer. – In: Latvijas Universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. I. – Rīga, 1930. – S. 55.

⁶⁴ Piemēram: Diederichs, M. Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst. – Mitau 1897.

⁶⁵ Campe, P. Die Kirchenglocken Lettlands von ältester Zeit an bis zum Jahre 1860 und ihre Gießer// Latvijas Universitātes raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. I. – Rīga, 1930. – S. 55.

Martas, dzimušas fon Lēvisas piemiņai (1806. g.). Pēdējā nesen atrasta baznīcas bēniņos.

Daudz intriģējušu nostāstu savijies ap pašām Skaistkalnes baznīcas kapenēm. Bez jau minētajām slavenībām šeit apbedīta arī virkne mazāk titulētu karavadoņu un apkārtnes muižnieku, kā arī daudzi katoļu garīdznieki. Apbedīšana baznīcas pagrabos veikta, sākot ar 17. gs. 90. gadiem, un, neskatoties uz 1795. gadā Kurzemē spēkā stājušos aizliegumu mirušos apglabāt dievnamos, izbeigta tikai 19. gs. 1. pusē. Lielākais apbedījumu skaits baznīcā datējams ar 18. gs. otro pusi.

Pirms jaunas mākslīgā akmens plākšņu grīdas ieklāšanas 20. gs. sākumā galvenā altāra priekšā grīdā bijusi redzama ar ģerboņiem rotāta plākne kapenēs apbedītajiem un pārapbedītajiem Šēnbergas muižas īpašnieku Bergu-Karmelu dzimtas locekļiem, bet dienvidu puses sānu altāra priekšā – pieticīga plāksne te guldītajam baznīcas celtniecības finansētājam F. fon Dolrem.

Baznīca slavena arī ar savu mākslinieciski augstvērtīgo inventāru – no 17. gs. beigām līdz 20. gadsimtam darinātajiem sudrabkalumiem, alvas priekšmetiem un citiem sakrālās mākslas darbiem.⁶⁶

Peter Lacy (1678–1751) und George Browne (1698–1792), die Gemahlin des Generalgouverneurs von Livland, Estland, Kurland und Pleskau, Filippo Paulucci, sowie andere berühmte Persönlichkeiten beigesetzt. Die Gedenktafeln für die Verstorbenen haben sich in die Innenausstattung der Kirche als eigenartiger Dekor eingefügt.

Als ein prachtvolles Kunstdenkmal des Rokoko-stils gilt das aus Eisenblech gearbeitete und vergoldete Wappen der Grafen Browne mit einer geschnitzten Umräumung (3. Viertel des 18. Jahrhunderts). Die einfache steinerne Gedenkplatte für die 1824 gestorbene Gemahlin des Marquis Paulucci, Wilhelmine Franziska, geborene Gräfin von Koskull, bei deren Ausführung man auf jede weltliche Pracht verzichtet hat, bringt die Schlichtheit des Empire zum Ausdruck. Noch in den 1930er Jahren waren an einer Wand das Epitaph für die Witwe des Generals M. von Elmpt, Anna Lovisa, geb. von Nagel, gemalt auf einer Kupfertafel (1756) (heute in der Sakristei) und die einfache, geschnitzte Tafel für die Witwe des Gouverneurs von Finnland, P. von Schel-tuchin, Marta, geborene von Löwis (1806) sichtbar; – die letztere wurde kürzlich auf dem Dachboden der Kirche gefunden.

Mit der Gruft der Kirche sind verschiedene überlieferungen verbunden. Neben den oben erwähnten verdienstvollen Personen sind dort zahlreiche weniger berühmte Feldherren und Adelige aus den umliegenden Gütern sowie katholische Priester bestattet. Die Gruft wurde als Grablege seit den 90er Jahren des 17. bis zur 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts benutzt, ungeachtet dessen, dass das Verbot, die Verstorbenen in Kirchen beizusetzen, 1795 in Kurland in Kraft getreten war. Die meisten Bestattungen gehen auf die erste Hälfte des 18. Jahrhunderts zurück. Betont sei, dass in den Fußboden vor dem Hauptaltar früher (bevor die Platten aus künstlichem Stein gelegt wurden) eine durch Wap-pen geschmückte Gedenkplatte für die in der Gruft beigesetzten oder umgebetteten Angehörigen der Besitzer von Schönberg, der Familie von Berg-Carmel, eingelassen war. Vor dem südlichen Seitenaltar aber lag eine schlichte Gedenkplatte für den Stifter des Kirchenbaues – F. von Dolre.

Die Kirche ist auch durch ihre künstlerisch wert-vollen Geräte – aus Silber und Zinn – sowie andere sakrale Gegenstände, angefertigt in der Zeit vom aus-gehenden 17. bis zum 20. Jahrhundert, berühmt.⁶⁶

⁶⁶ Plašāk par Skaistkalnes baznīcu skat.: Bruģis, D. Skaistkalnes baznīca. – Bauska, 1995.

⁶⁶ Über die Kirche von Schönberg siehe: Bruģis, D. Skaistkalnes baznīca (Die Kirche in Schönberg). – Bauska, 1995.

62. Skaistkalnes klostera ēka. 2003. g. foto.
Klostergebäude in Schönberg. Foto 2003.

Attēlu avoti

- Rundāles pils muzeja zinātniskais arhīvs – 5, 6
 Latvijas Nacionālās bibliotēkas Lettonikas nodaļa – 1, 2, 11
 Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa – 4
 Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs – vāka attēls, 52
 Liepājas muzejs – 19
 Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs – 47
 Kurzemes bruņniecības arhīvs – 3
 Filipa universitātes mākslas vēstures institūta fotoarhīvs
 “Bildarchiv Foto Marburg” Mārburgā (Vācijā) – 3, 17, 18
 Pēteris Lukaševica arhīvs – 7, 8, 13, 15, 26–28, 35, 37–39,
 41, 42, 47, 48–51, 53, 57
 Jāņa Zivārta personīgais arhīvs – 10, 21, 32, 40, 44, 54
- Mūsdienu foto:
 Ints Lūsis – 14, 16, 22–25, 29, 30, 58 (negatīvi Rundāles
 pils muzejā)
 Dainis Bruģis – 9, 12, 20, 33, 34, 43, 45, 46, 55, 56, 59–62
- Situācijas plāns:
 Ieva Lūse – 31

Abbildungsnachweis

- Archiv des Schlossmuseums Rundāle/ Ruhenthal – 5, 6
 Nationalbibliothek Lettlands, Abteilung "Lettonik" – 1, 2, 11
 Akademische Bibliothek Lettlands, Abteilung für seltene
 Bücher und Manuskripte – 4
 Museum für die Rigaer Geschichte und Schifffahrt –
 Deckelabbildung, 52
 Libauer Museum – 19
 Museum für Heimatkunde und Kunst in Bauske – 47
 Archiv der Kurländischen Ritterschaft – 3
 Bildarchiv Foto Marburg – 3, 17, 18
 Archiv des Pēteris Lukaševics – 7, 8, 13, 15, 26–28, 35,
 37–39, 41, 42, 47, 48–51, 53, 57
 Personalarchiv des Jānis Zivārts – 10, 21, 32, 40, 44, 54
- Fotos aus unserer Zeit:
 Ints Lūsis – 14, 16, 22–25, 29, 30, 58 (Negative im
 Schlossmuseum Rundāle/ Ruhenthal)
 Dainis Bruģis – 9, 12, 20, 33, 34, 43, 45, 46, 55, 56, 59–62
- Situationsplan:
 Ieva Lūse – 31

The Schönberg Estate

Skaistkalne (Schönberg till 1925) is a village in the south-east of Bauska district on the right bank of the Mēmele River, which serves as a border between Latvia and Lithuania. Till 1920 there existed an estate that at present has become a part of the village.

Schönberg estate got its name from the first owner Heinrich von Schönberg when it was leased him by J. Freytag-Loringhoven, the Master of the Livonian Order in 1489. In the first half of the 16th century H. Schönberg's son Johann lost the property and it was obtained by H. Niestadt. After the latter's death, J. von Schaffhausen married his widow and in 1559 W. von Fürstenberg, the Master of the Order certified his right to Schönberg ownership. The Schaffhausens were the owners of Schönberg till 1640 when they were forced to mortgage. At about 1650 a Polish army colonel J. von Berg-Carmel bought it. After his arrival the Catholicism spread in the area. In 1658 the first wooden church was built, but at his son's Franz Wladislav's time, in 1677 a Jesuit monastery was founded. In 1702 a Polish army colonel J. M. Strutini-Strutinsky married Brigitta, the niece of J. von Berg-Carmel and thus obtained Schönberg. Their son Joseph managed estate till 1743 when Nicolaus von Korff, the chief magistrate of Rositen (Rēzekne) bought it and joined it to his wife's U. C. von der Wahlen's property – Brucken, founding the fidei commissum of Brucken – Schönberg in 1748 which belonged to the Korff's for seven generations till 1920. In the 18th century the Korff family rarely visited Schönberg and the only important event connected with the estate was the birth of Elise von der Recke (1754–1833), M. von Korff's granddaughter who became a well-known writer in Europe.

After the death of N. von Korff the fidei commissum was managed by his widow, but after the heir's death – by her son Sigismund Friedrich (1730–1797). The legatees of the fidei commissum in the 19th century were: Adam Ernst Friedrich (1760–1813), Nicolaus Sigismund (1790–1831) and Nicolaus (1827–1884). Both lived in St. Petersburg and served in the Foreign Ministry of Russia. N. von Korff inherited the estate of Assiten-Preekuln in 1834 and it became the family residence. He was the first of the family to use the title of baron, officially introduced at that time.

The next owner of Schönberg Nicolaus von Korff (1853–1917) also lived in St. Petersburg and served in the Uhlan Guards. In his time Paplacken estate in Courland and the small Krussen estate near Schönberg were added to the family property. The last owner of Schönberg Alexander von Korff (1889–1946) inherited the estate in 1917.

During the land reform the estate was divided into 165 farms but the buildings were obtained by municipality, different public organizations and private owners. In 1921 the local primary school moved to the lord's house and at the present time it houses Skaistkalne Secondary school.

No information survives of the Schönberg estate ensemble till the middle of the 18th century and it seems likely that in those times it served the agricultural purposes only. When the Korff family obtained Schönberg they did not use it for official receptions as they had their residence elsewhere and rarely visited the estate except for hunting or fairs in Schönberg. Thus in the 18th century there was no showy or impressive baroque lord's house, but the ensemble was composed of an original stone windmill (pulled down in 1913), the so-called Big inn at Schönberg market-place (destroyed in WW II and pulled down in 1964) and several simple dwelling houses that have disappeared without a trace.

Two buildings constructed in the first half of the 19th century survive – a granary and the civil parish storehouse. Both were built of boulders with plaster coated cornices, painted white and window frames created in the Empire style, popular at that time. The spacious cattle-yards, presumably, constructed at the beginning of the 19th century have poorly survived.

The present appearance of Schönberg estate ensemble developed by the end of 19th century and the beginning of the 20th century buildings representing the so-called brick architecture. The lord's manor was built after the design of Liepāja architect M. P. Berchy, made in 1894. The massive two-storey house with a two-slope roof is a brilliant example of the austere brick style aesthetics. The only witnesses of the former splendour of interior's are the ceiling paintings and a beautiful majolica fireplace.

A coach-house, built next to the courtyard gates in 1901 and the new water-mill constructed in 1913 are characteristic examples of brick architecture too. Schönberg estate has always been famous for its many processing and industrial enterprises: an iron-foundry, a wool spinning-mill, a windmill and a water-mill, a saw-mill, a brewery, a distillery. Beyond the estate centre there were lime and brick kilns. Part of the above mentioned buildings still survive but they have been considerably rebuilt.

Horse-breeding was one of the main trends at the beginning of the 20th century: Ardennes and Oldenburg horses were bred in the estate at that time.

One of the peculiarities of Schönberg estate is the unusually location of its park on the opposite bank of the Mēmele River. It was not far from the

lord's house, but on the territory of Hermenischek estate from 1872 be owned by Korff's family (at present – the territory of Lithuania). The shady grove of trees on the gentle slope of the river bank and the stream with the artificial pond was beloved spot for arranging parties, in 20th century as well. A wooden foot-bridge led to the park from the lord's manor across the river.

The Schönberg estate like no other estate in the Bauska district has been integrated into the landscape and the village. The location of the estate near busy highways (Riga-Biržai and Bauska-Jēkabpils) as well as its status of a religious and cultural centre obtained after the founding of the Catholic Church and Jesuit monastery, determined the development of the village close to the estate. In the 17th century there has already been a settlement of craftsmen and merchants. During the plague of 1710 the number of its inhabitants lessened, but increased again after 1713 when the Polish King August II confirmed the rights of Schönberg market.

In 1805 there were 17 wooden houses in Schönberg village inhabited mainly by German craftsmen and Jews, in 1793 doctor J. F. Godel opened his surgery here arriving from Halle, but the first permanent Doctorate was founded only in 1855. In 1859 the streets of Schönberg were paved and the first church school opened. In 1878 the civil parish school was opened and in 1885 mail communication service with Biržai began.

At the end of the 19th century the village was a busy trade centre on the border of Courland and Kowno (Kaunas) provinces. Kanepene (Cannabis) fair was particularly famous and considered the largest one in all the Baltic provinces in those times. It began on the first Sunday of August, and lasted for a week.

Till World War I Schönberg was a typical Jewish village (in 1881 313 of its 400 inhabitants were Jews) and one of its most important buildings was the synagogue, built at the end of the 19th century and pulled down in 1964 when a new bridge was constructed over the Mēmele River.

The first wooden bridge was built here by the German army in 1916 and it existed till 1938. Almost all the village houses, that were mainly wooden, were destroyed in the summer of 1944 when Skaistkalne was on the front line for seven weeks. At the present time about 700 inhabitants live in Skaistkalne.

The church of the Ascension of Virgin Mary is undoubtedly the symbol of Skaistkalne village and the most important building architecturally, dominating a wide landscape.

The first wooden church was built in Schönberg in 1658 but it was located elsewhere. Later it was removed to Eckhof, at present Ozolaine, where it functioned till the sixties of the 19th century. The

construction of anew, impressive stone building began in the eighties of the 17th century and was finished by 1692.

The three nave basilica with mighty symmetrical belfries was the first example of a double belfry baroque cathedral in Latvia – half a century earlier than the large churches of Latgale were built, proving the magnificence of the Catholic church. Nowadays the appearance of the church is much more simple because it has lost the impressive belfries with their lantern shaped tops carrying cupolas resembling helmets, destroyed in the summer of 1944 and have not been restored yet.

The baroque interior is also unique for Latvia with its rich architectural details and stucco relieves. Once, the ceiling and the walls were decorated with the paintings. A twelve meter high woodcut altar bearing the figures of Ignatius Loyola and Francis Xavier, the founders of the Jesuit order and the altarpiece of the Crucified Jesus, (after P. P. Rubens), the pulpit and the organ decoration all belongs to the original late 17th century furnishings. The side altars were moulded in plaster in 1714 and in the second half of the 18th century, but the church benches, decorated with the rococo style woodcarvings, were made in 1743. The three stained glass windows depicting Christ and Pilate, the Carrying of the Cross and the Crucifixion were destroyed in World War I along with the coats-of-arms of Leopold, the King of the Roman Empire, Christine Eberhardine, the Queen of Poland and Ferdinand, the Duke of Courland, made of stained glass as well. The three historical bells cast by Riga artisan Gerhard Meyer in 1683, 1690 and 1698 were lost at the same period.

Many well-known personalities of their time were buried in the vaults under the church: P. Lacy (1768–1751) and G. Browne (1698–1792), the Governors General of Vidzeme, the wife of G. Browne, the wife of Marquis F. Paulucci, the Governor General of Vidzeme and Courland, the wife of P. Schelouchine, the Governor General of Finland and others. The coat-of-arms of the Counts Browne (the late 18th century) and the tombstone of W. F. Paulucci (1824) – beautiful pieces of art representing the rococo and Empire styles were immured in the church wall.

A Jesuit monastery was functioning in Schönberg from 1677 till 1789. At that time there were Jesuit schools and the place of their residence. In 1710 a design for a magnificent Jesuit Collegium's in Schönberg was made (Rome, the archives of the Jesuit order), but it was not built. Instead, a simple one-storey monastery building was constructed; the second floor was added only at the beginning of the 19th century. After the liquidation of the Jesuit Order, parish priests held the services, but in November, 1929 the Capuchin monastery was opened in the premises and existed till 1949.

Captions to illustrations

On the cover: A view to Skaistkalne (former Schönberg), Photo 1933

1. Schönberg. Steel engraving by W. Knopfmaher after design by W. S. Stavenhagen, about 1860
2. Coat of arms of the house von Schönberg.
3. The owner of Schönberg estate Siegismund Friedrich von Korff.
4. Exlibris of barons von Korff from side of Preekuln and Brucken-Schönberg with coat-of-arms painted by G. Otto in 1889
5. The owner of Schönberg estate Nikolaus von Korff. Photo 1910
6. The owner of Schönberg estate Nikolaus von Korff with his wife Sophie, nee Müller and his children. The late 19th century photo
7. General plenipotentiary of Schönberg estate Hermann von Stein with the owner of Sesidska estate (Lithuania) on the main entrance of Schönberg landlord's house. The photo of early 20th century
8. Threshing barn of Schönberg estate erected in late 18th century by the Jēkabpils road. Photo from the 1920s
9. A boulder with monogram of Friedrich Wilhelm von Korff in wall of the threshing barn. Photo, 2004
10. A view on the Great Pub from the belfry of Skaistkalne Church. Photo from 1930s
11. The windmill of Schönberg estate. The photo in the early 20th century.
12. The magazine of Schönberg's civil parish. Photo, 2004
13. A granary erected in the 1st quarter of the 19th century. Photo from 1930s
14. A detail of magazine facade. Photo 1991
15. A farm-hand's living house. Photo from 1930s
16. A detail of the farmhand's living house before it's covering with bricks. Photo 1992
17. A view at the Schönberg manor house shortly after erection. Photo from the turn of the 19th and 20th century.
18. A view at the Schönberg manor house. Photo 1920
19. Design of Schönberg manor house – elevation of the facade and the layout of the both floors, made by architect M. P. Bertschy in 1894
20. The detail of Schönberg manor house with the blind windows and cornice between the storey. Photo 2004
21. The Schönberg manor house from the side of courtyard. Photo from 1930s
22. Schönberg manor house from Northeast. Photo 1991
23. The dining-room stencil plafond. Photo 1992
24. The detail of dining-room stencil plafond. Photo 2005
25. An upper part of the fire-place with the fictional coats-of-arms in the parlor of Schönberg manor house made by firma "Zelm & Boehm". Photo 2005
26. A group of singing pupils at the main entrance of the building of Skaistkalne elementary school (former – Schönberg manor house). The bandmaster – teacher J. Dūmiņš. A photo shows the original hammered work entrance porch, what was lost after. Photo from 1925
27. A group of teachers in some room of Skaistkalne elementary school (former manor house). Photo before 1953
28. The pupils in the class-room (in the some room of a former manor house). Photo from 1960s
29. The bridge across the Riju Brook on the road to Jēkabpils, built in the turn of the 19th and 20th century. Photo 1991
30. The detail of cart-house with the monogram of Nikolaus von Korff. Photo 1992
31. The plan of the Schönberg estate centre. Situation as 1920
32. A view across the Mēmele River to the milldam of estate. Photo from 1930s
33. A view at the New Watermill in the spring. On the right part – the Old Windmill erected in 1902. Photo 2004
34. A view on the New Watermill in the summer. Photo 2003
35. A horse-stable of Schönberg estate. Photo from 1930s
36. The stableman of estate Pavārs with pure-blooded horse. Photo from the early 20th century
37. Celebration of anniversary of the transformation the former stable to the Clubhouse of the Voluntary firemen society. Photo from 1920s
38. The laying of foundation-stone of Skaistkalne Clubhouse of Voluntary firemen society. Photo from 1920s
39. Girls gymnastic lesson in the courtyard of Schönberg manor house. Fare behind on the top of hill – estate colts shed. Photo 1925
40. A view on the centre of Schönberg estate from the Mēmele dam. The white building in front of the manor house – former brewery. Photo ca 1910
41. Pupils of Skaistkalne elementary school by the estate cattle-yard barn. Photo 1939 or 1940.
42. Great Barn of Schönberg estate on the Jēkabpils road. Photo 2004
43. View along the manor house to the opposite side of Mēmele River. Photo 2004
44. A view on the manor house and park on the opposite side of the Mēmele River. Photo from 1930s
45. The courtyard of Schönberg manor house nowadays. Photo 2004
46. Gatepost of courtyard of Schönberg manor house. Photo 2005
47. A view on Skaistkalne village from the manor house skylight. Photo from 1930s
48. The Schönberg Voluntary firemen society parade in the courtyard of Schönberg manor house. Photo from 1910
49. "Riverside Promenade". The Jewish sinagogue fare behind. Photo from 1920s
50. A view on the village across the Riju Brook. Photo from 1930s
51. The members of Schönberg Voluntary firemen society founded in 1910 on the Schönberg estate stud-farm pastures. Photo 1920 (?)
52. Skaistkalne village. Photo 1933
53. A view on the Schönberg raft bridge. Photographed in the end on 19th century.
54. A view of Skaistkalne across the Mēmele River. In the foreground the bridge built in 1916 and Jewish sinagogue. Photo from the early 1930s
55. The Jewish cemetery at Skaistkalne. Photo 2005
56. The Skaistkalne Catholic Church. Photo 2004
57. The church after demolition in the summer of 1944.
58. Interior view of Skaistkalne Church. Photo 1992
59. Coat of arms of the Counts Browne in the Skaistkalne Church, 18th century. Photo 2005
60. Miracle painting "Annunciation", 17th century. Photo 2005
61. Wooden sculpture "Madonna with Child". Photo 2005
62. Skaistkalne monastery building. Photo 2003

Имение Шенберг

Шенберг (переименованный в 1925 г. в Скайст-капне) – это посёлок на юго-востоке Баусского района, расположенный на правом берегу реки Мемеле, по которой здесь проходит граница Латвии и Литвы. До 1920 года здесь существовало имение с таким же названием, центр которого сегодня уже органически вписался в застройку посёлка.

Своё название поместье унаследовало от имени первого владельца Генриха фон Шенберга, который в 1489 г. получил его во владение от магистра Ливонского ордена Иоганна Фрейтага фон Лоринггофена. Уже в первой половине XVI в. сын Г. фон Шенберга Иоганн лишился этого владения, и оно перешло в руки Генриха Нишtedта. После смерти Нишtedта его вдова повторно вышла замуж за Иоганна фон Шафгаузена, и имение перешло в его владение. В 1559 году магистр Ливонского ордена В. фон Фирстенберг закрепил права Шафгаузенов на это владение, и Шенберг принадлежал этой семье до 1640 г., когда они были вынуждены имение заложить.

Около 1650 г. Шенберг был приобретен полковником польской армии Иоганном фон Бергом-Кармелом – пламенным католиком, который начал обращать жителей края в католическое вероисповедание. В 1658 году здесь была построена первая деревянная часовня, а в 1677 году, когда имением владел уже сын Иоганна Франц Владислав, в Шенберге был основан монастырь ордена иезуитов.

В 1702 г. имение перешло в руки полковника Иоганна Михаэля Струтини-Струтинского, который взял в жены племянницу И. фон Берга-Кармела – Бригитту. Позже имение унаследовал их сын Йозеф Струтини-Струтинский, которому Шенберг принадлежал до 1743 г. В этом году имение купил Резекненский староста Николаус фон Корф. Объединив Шенберг с принадлежавшим его супруге У. К. фон дер Вален имением в Брукне, Николаус фон Корф в 1748 г. основал фидеикомисс Брукна-Шенберг, который принадлежал Корфам в течение семи поколений, вплоть до 1920 года. Новые владельцы свое имение посещали лишь изредка, и оно в это время значительно только тем, что здесь в 1754 г. на свет появилась внучка Николауса фон Корфа и У. К. фон дер Вален – позже ставшая знаменитой во всей Европе как литератор Элиза фон дер Реке.

После смерти Н. фон Корфа имением управляла его вдова, а после её смерти в 1790 году фидеикомисс унаследовал их сын Сигизмунд Фридрих (1730–1796). В течение XIX столетия фидеикомиссом владел Адам Эрнст Фридрих (1760–1813), Николаус Сигизмунд (1790–1831) и Николаус (1827–1884). Оба последних проживали в Санкт-Петербурге и служили в Министерстве иностранных дел России. Н. фон Корф в 1848 г. получил в наследство фидеикомисс Асите-Приекуле, и родовой резиденцией стала именно Приекуле. Николаус фон Корф первым начал пользоваться в то время официально установленным, титулом барона.

В Петербурге жил и следующий владелец Шенберга, тоже Николаус (1853–1917), служивший в уланской лейб-гвардии. Во время Николауса фон Корфа семейные владения были пополнены имением Паплака и небольшим поместьем Круса, находившимся по соседству с имением Шенберг. Последним владельцем имения Шенберг в 1917 г. стал Александр фон Корф, родившийся в 1889 году.

Во времена аграрной реформы начала 20-ых годов XX в. на основе земель имения Шенберг было создано 165 крестьянских хозяйств, а постройки поместья перешли во владение местного самоуправления, общественных организаций и частных лиц. Уже в 1921 году в господском доме разместилась местная школа, которая в качестве средней школы существует здесь и поныне.

О застройке центра имения Шенберг не имеется никаких сведений почти до середины XVIII в., и можно предполагать, что это было лишь небольшое скопление скромных хозяйственных построек. Шенберг не стал репрезентательным местом и после того, как имение перешло во владение Корфов. Новые владельцы в основном проживали в других местах, и в имение Шенберг приезжали изредка – на охоту или знаменитую Шенбергскую ярмарку. Следовательно, здесь не было необходимости строить роскошный жилой дом.

Застройку имения XVIII в. характеризуют такие здания, как каменная рига, ветряная мельница и так называемая Большая корчма около базарной площади. По сей день сохранилась лишь рига, построенная в 1793 году. Мельница была снесена уже в 1913 году, а корчма, пострадавшая во время второй мировой войны – в 1964 году. Сохранилось и несколько построек первой половины XIX в. – волостной магазин для хранения зерна и клеть. Последний – каменное строение с оштукатуренными и покрашенными в белый цвет карнизами и обрамлений вокруг окон и дверей, создан под влиянием, господствующего в то время стиля ампир. Вероятно, в первой половине XIX в. был построен также большой скотный двор, от которого до наших дней дошли лишь жалкие остатки.

Нынешний облик архитектурного ансамбля имения Шенберг, в основном, создают строения конца XIX и начала XX вв., возведенные из красного кирпича. Из этого же материала по проекту, разработанному в 1894 г. липайским архитектором М. П. Берчи, построен и господский дом. Двухэтажное здание на высоком цоколе с пологой двускатной крышей яркое воплощение эстетики аскетизма, правда, мало соответствующая общим положениям периода историзма. Об общепринятой тяге к роскоши здесь свидетельствует лишь роспись на потолке и камин, выполненный в технике цветной майолики. Из красного кирпича построен также каретник (1901 г.) и Новая водяная мельница (1913 г.).

Имение Шенберг в конце XIX в. славилось своим

промышленным делом. Здесь находилось чугунолитейное предприятие, шерстопрядильня, ветряная и водяная мельница, пилорама, пивоварня, винокурня и другие мастерские. За пределами центра были вынесены лишь печи для обжига кирпича и извести. Важнейшей хозяйственной отраслью в начале XX в. было и коневодство. Здесь разводили Олденбургских коней, а также коней породы арден. До наших дней частично сохранились конюшни, в которых для тренировок в свое время был выстроен даже манеж.

Одна из особенностей имения Шенберга – необычное расположение парка. Вернее, парк здесь, как и подобает, находился к югу от господского дома, только на противоположном берегу реки Мемеле, на принадлежавшей Корфам с 1872 года территории имения Германишки (в наши дни территория Литвы). Тенистые деревья, протекающий между ними ручей с искусственным прудом на пологом склоне берега ещё в первой половине XX в. был излюбленным местом проведения разных мероприятий. Оба берега реки Мемеле соединял мостик напротив господского дома.

Не одно имение в Баусском районе не было так тесно связано с ритмом жизни посёлка и так удачно не вписывалось в его пейзаж, как имение Шенберг. Так как центр поместья находился на оживлённом перепутье дорог Рига–Биржай и Бауска–Екабпилс, рядом с имением уже в XVII в. здесь образовалась слобода, населённая ремесленниками и торговцами. После того, как был построен костел и монастырь ордена иезуитов, Шенберг стал религиозным и культурным центром. Число её жителей сильно сократилось во время чумы в 1710 году, но опять возросло после 1713 г., когда король Польши Август II утвердил права Шенбергского торгового центра. В 1805 г. Шенберг был посёлком с 17 деревянными домами, населёнными в основном немецкими ремесленниками и евреями.

Уже в 1793 г. здесь начал практиковать, приехавший из Галле, врач И. Ф. Годель, но первая амбулатория здесь была открыта лишь в 1855 году. В 1859 г. начали мостить улицы Шенберга и была открыта приходская школа. С 1878 г. здесь существовала и волостная школа, а в 1885 г. начало действовать почтовое сообщение с городом Биржай. В конце XIX в. посёлок являлся оживлённым торговым центром на границе Курляндской и Ковенской губерний. Особо прославленным был торговый центр Канапене, который был приурочен к религиозным праздникам, длился целую неделю. Канапенская ярмарка в это время считалась самой большой во всех Балтийских провинциях.

До первой мировой войны Шенберг был ярко выраженный еврейским посёлком (в 1881 г. из 400 жителей 313 были евреями), и одним из самых видных зданий посёлка была, построенная в конце XIX в., синагога. Двухэтажное здание было снесено в 1964 г., когда через реку Мемеле строили новый железобетонный мост. До 1938 года здесь действовал деревянный мост, построенный в 1916 г. немецкими солдатами. Почти вся застройка посёлка Скайсткальне (так в 1925 г. был переименован Шенберг) была уничтожена

летом 1944 года, когда здесь в течение семь недель стоял фронт. Сейчас в Скайсткальне проживает около 700 жителей.

Самое значимое здание посёлка Шенберг (Скайсткальне), её символ и доминанта раздольного пейзажа, костел Вознесения Девы Марии. Первая – деревянная часовня была построена в 1658 г. и находилась в другом месте. Бревенчатую постройку позже перевезли в Озолмуйжу (ныне Озолайне), где она служила вплоть до 60-ых годов XIX века. Строительство новой, грандиозной каменной церкви было начато в 80-ые годы XVII в. и завершилось в 1692 году. Трёхнефная базилика стала первым в Латвии образцом собора с двумя колокольнями в стиле раннего барокко. За полвека до того, как были построены известные католические храмы Латвии, костел стал первым утверждением могущества католической церкви в Латвии.

Сегодня церковь выглядит гораздо скромнее, так как колокольни были разрушены летом 1944 г. и до сих пор не восстановлены в первоначальном виде. Для Латвии уникален и, созданный в стиле раннего барокко, интерьер церкви, насыщенный архитектурными элементами и рельефной отделкой. Храм украшает алтарь 12-метровой высоты, выстроенный в конце XVII в., с деревянной резьбой и с фигурами основателей ордена иезуитов Игнасия Лойолы и Франциска Ксаверы. Боковые настенные алтари выстроены позже – в 1741 г. и во второй половине XVIII века. Интересными предметами убранства являются также скамьи для прихожан, украшенные резьбой по дереву в стиле рококо.

Во время первой мировой войны были уничтожены витражи с изображениями сцен “Христос у Пилата”, “Крестовый поход” и “Распятие”, а также с гербами благодетелей церкви: кесаря империи Св. Рима Леопольда, королевы Польши Кристины Эберхардины и Курляндского герцога Фердинанда. Церковь потеряла также три колокола (отлитых в 1683., 1690. и 1698 гг.), работы рижского мастера Герхарда Мейера.

В усыпальнице под церковью захоронено множество выдающихся личностей своего времени – генерал-губернаторы Лифляндии П. Ласи и Г. Браун с женой, жена генерал-губернатора Лифляндии и Курляндии маркиза В. Ф. Паулуччи, жена губернатора Финляндии П. Шелтухина и другие. Вмурованный в стену церкви герб графов Браунов (конец XVIII в.) прекрасный памятник стиля рококо.

С 1677 г. по 1789 г. в Шенберге действовал монастырь ордена иезуитов. Здесь располагалась также резиденция и школа иезуитов. В 1710 г. был разработан проект по строительству в Шенбергской иезуитской коллегии, который так и не был реализован. Вместо коллеги построили невзрачное одноэтажное здание монастыря, над которой в начале XIX в. был надстроен второй этаж. После того, как орден иезуитов был запрещён, церковь обслуживали местные священники. В 1929 г. в Скайсткальне поселились отцы монастыря ордена капуцинов Св. Франциска, а в 1949 г. монастырь был закрыт советской властью.

Список иллюстраций

На обложке: Вид на Скайсткальне. Фото 1933 г.

1. Шенберг. Гравюра В. Кнопфмахэра по рисунку В. Э. Стаффенхагена. Около 1860 г.
2. Герб рода фон Шенберг.
3. Владелец Шенбергского поместья Сигизмунд Фридрих фон Корф.
4. Экслибрис с родовым гербом фон Корфов линии Приекуле и Брукна-Шенберг. Г. Отто, 1889 г.
5. Владелец Шенбергского поместья Николаус фон Корф. Фото 1910 г.
6. Владелец Шенбергского поместья Николаус фон Корф вместе с женой Софией, урождённой Мюллер и детьми. Фото конца XIX в.
7. Генеральный уполномоченный Шенбергского поместья Герман фон Штейн с владельцем Сесидского поместья (Литва) у входа в Шенбергский господский дом. Фото начала XX в.
8. Вид на ригу возле Екабпилского большака, построенную в конце XVIII в. Фото 1920-х гг.
9. Камень с монограммой Фридриха Вильгельма фон Корфа. Фото 2004 г.
10. Вид на Большую корчму с колокольни Скайсткальского костела. Фото 1930 г.
11. Ветряная мельница Шенбергского поместья. Фото нач. XX в.
12. Шенбергский волостной магазин для зерна. Фото 2005 г.
13. Амбар, построенный в первой половине XIX в. Фото 1930-х гг.
14. Фрагмент фасада магазина. Фото 1991 г.
15. Дом батраков. Фото 1930-х гг.
16. Фрагмент фасада дома батраков до обмуровки здания кирпичом. Фото 1992 г.
17. Вид на господский дом Шенбергского поместья с реки Мемеле вскоре после его постройки. Фото конца XIX–начала XX вв.
18. Вид на господский дом Шенбергского поместья из противоположного берега реки Мемеле. Фото 1920-х гг.
19. Эскиз господского дома Шенбергского поместья – парадный фасад дома и планы этажей. Архитектор М. П. Берчи, 1894 г.
20. Фрагмент господского дома с “глухими” окнами и карнизом, разделяющим этажи. Фото 2004 г.
21. Парадный фасад господского дома Шенбергского поместья. Фото 1930-х гг.
22. Господский дом Шенбергского поместья, вид с северо-востока. Фото 1991 г.
23. Роспись потолка столовой, созданная с помощью трафарета. Фото 1992 г.
24. Фрагмент росписи потолка столовой. Фото 1992 г.
25. Верхняя часть камина с так называемыми “гербами фантазии” работы фирмы “Zelm & Boehm”. Фото 2005 г.
26. Группа поющих детей у входа в школу (в бывший господский дом). Дирижирует учитель Я. Думиньш. Видно изначальное крыльцо с коваными перилами. Фото 1925 г.
27. Группа учителей в одном из помещений школы (бывшего господского дома). Фото до 1953 г.
28. Ученики в одном из помещений бывшего господского дома. Фото 1960-х гг.
29. Мостик, построенный через ручей Рио на Екабпилском большаке в конце XIX, нач. XX вв. Фото 1991 г.
30. Фрагмент фасада каретника с монограммой Николая фон Корфа. Фото 1992 г.
31. План центра Шенбергского поместья на 1920 год.
32. Вид на реку Мемеле и мельничную запруду. Фото 1930-х гг.
33. Вид на Новую водяную мельницу весной. В правом углу Старая мельница, построенная в 1902 г. Фото 2004 г.
34. Новая водяная мельница летом. Фото 2003 г.
35. Помещица конюшня. Фото 1930-х гг.
36. Конюх поместья Паварс с конём арденской породы. Фото начала XX в.
37. Торжественное мероприятие, посвящённое перестройке помещицкой конюшни в Дом общества пожарников. Фото 1920-х гг.
38. Закладка фундаментного камня в строительство актового зала и сцены Шенбергского Дома общества пожарников. Начальник общества – Эдгар Грасис (слева) и мастер-каменщик Петерис Науджунс. Фото 1920-х гг.
39. Урок гимнастики для девочек в школьном дворе (в бывшем дворе господского дома). На заднем плане, на пригорке – ещё не разрушенный навес для помещицких жеребят. Фото 1925 г.
40. Вид на центр Шенбергского поместья со стороны запруды на Мемеле. Белое здание перед господским домом – пивоварня поместья. Фото около 1910 г.
41. Ученики Скайсткальской шестилетней школы у бывшего помещицкой сарая скотного двора. Фото 1939 или 1940 г.
42. Большой помещицкой сарай для зерна возле Екабпилского большака. Фото 1920-х гг.
43. Вид вдоль господского дома на противоположный берег реки Мемеле. Фото 2004 г.
44. Вид на господский дом и парк, находящийся на противоположном берегу Мемеле. На переднем плане деревянный мост, построенный в 1916 г. Фото нач. 1930-х гг.
45. Двор господского дома в наши дни. Фото 2004 г.
46. Столб дворовых ворот. Фото 2005 г.
47. Вид с мансарда господского дома на местечко Скайсткальне. Фото 1930-х гг.
48. Парад добровольных пожарников во дворе господского дома Шенбергского поместья. Фото нач. XX в.
49. “Береговой променад”. Вдали – синагога. Фото нач. XX в.
50. Вид на местечко и костел через ручей Рио. Фото около 1930 г.
51. Члены Шенбергского добровольного общества пожарников, созданного в 1910 г. за Большой корчмой. Первый слева – начальник общества и генеральный уполномоченный поместья Г. фон Штейн. С флагом и шлемом – пекарь Янис Кандрович. Фото 1920 г.
52. Местечко Скайсткальне. Фото 1933 г.
53. Вид на Шенбергский мост на плотках. Фото конца XIX в.
54. Вид на Шенберг с реки Мемеле. На переднем плане – построенный в 1916 г. деревянный мост и синагога. Фото около 1916–1917 г.
55. Скайсткальское еврейское кладбище. Фото 2005 г.
56. Скайсткальский костел. Фото 2004 г.
57. Костел после разрушений летом 1944 г.
58. Вид на главный алтарь Скайсткальского костела. Фото 1992 г.
59. Герб рода Браун в стене костела, 3 четв. XVIII в. Фото 2005 г.
60. Чудотворная картина “Благовещение Богородицы”, XVIII век. Фото 2005 г.
61. Скульптура “Богородица с Христом”. Фото 2004 г.
62. Здание Шенбергского монастыря. Фото 2003 г.

Šis izdevums ir 7. laidieni sērijā
BAUSKAS RAJONA MUIŽAS

Mežotnes muiža, 1993
Bornsmindes muiža, 1997
Kaucmindes muiža, 1999
Iecavas muiža, 2001
Garozas muiža, Lambārtes muiža, 2001
Svitenes muiža, 2003

Diese Ausgabe bildet das 7. Heft in der Reihe
LANDGÜTER DES RAYONS BAUSKE

Mesothen, 1993
Bornsmünde, 1997
Kautzemünde, 1999
Groß-Eckau, 2001
Garrosen und Lambertshof, 2001
Schwitten, 2003

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305067255

**OBĻIGĀTAS
EKSEMPLĀRS**

52

2005-6
L 182